

2023/3 • XXX. évf. 3. szám

Ára: 800 Ft

FOLKMAGAZIN

30

A TARTALOMBÓL:

6. Beszélgetés Magyar Kálmánnal
Antal-Ferencz Ildikó
9. TÁNC HÁZ 50 – Cikkek, történetek...
Dezső László, Bagi István, Redő Júlia
12. Elemzés – Foltin Jolán: Elmúlik
Bazsinka Levente
14. „Regélők, míg élők...”
Sztanó Hédi
16. „MEG KELL A BÚZÁNAK ÉRNI” – 2012
Nomád nemzedék Kádárkádiában – I.
Zelnik József
19. Elment Radák Jani, a táncos
Varga Sándor
20. Lázár Zsigmond: Csontváry utazásai
Vizeli Máté
22. Előszó Korniss Péter új kötetéhez
Bartis Attila
23. FOTÓ GALÉRIA – Korniss Péter:
Hosszú úton – Szék 1967–2022
28. TALLÓZÓ – „Igézet ne fogja...”
Fazakas István és Székely B. Magdolna
P. VAS JÁNOS ROVATA
30. KÖZELMŰLT
A folklór mediatiszációja...
Felföldi László
34. Magyar népzenei dallamtípusok
változatai a nogaj zenefolklórban – I.
Agócs Gergely
36. MOLDAVI CSÁNGÓ NÉPMESÉK
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
38. KIBŐJTÖLÉSI TÖRTÉNETEK
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
40. A rákospalotai népviselet
Werschitz Annamária
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Kis ostyatörténet – I. rész
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Otthonról és itthonra

Beszélgetés a Hajdu-Németh család fiataljaival

A Hajdu-Németh család legfiatalabb generációjának tagjai akkor is figyelmet érdemelnének, ha történetesen nem néptáncos és népzenevel foglalkoznának. A tizennégy éves Ilona, két évvel idősebb bátyja, Balázs, és a tizenhét éves László is az Amerikai Egyesült Államokban született, s ott, New York-tól nem messze kezdtek cseperedni, mielőtt a család Magyarországra költözött. Jó néhány év eltelt már azóta, pedig akkor arról volt szó, hogy csak három évre...

– *Ti vagytok azok a furcsa szerzetek, akik „visszafelé” közeledtek a világban, s amerikai magyarokból lettetek magyarországi amerikaiak?*

BALÁZS: Hát, ezt így még nem mondta senki, de van benne némi igazság, valami ilyesmi történt.

– *A magyar kultúra mindenféle hatása szükségszerűen Amerikában ért először titeket...*

ILONA: Eleve beleszülettünk az ottani magyar közösségbe, így nem volt annyira furcsa az átállás az ideköltözéskor. New Brunswick városában – New Yorktól harminc kilométerre délre – összetartó és erős magyar közösség van, s ennek része a mi rokonságunk is.

BALÁZS: Eleve magyarul neveltek minket, és odafigyeltek arra, hogy az identitásunk megmaradjon. Pénteken magyar cserkészlet volt, szombaton magyar iskolába jártunk, vasárnapra pedig ott volt a magyar templom. Hét közben volt a néptánc.

LÁSZLÓ: A nagyszülőknél, otthon például nem szabadott angolul beszélni...

Karácsonyi üdvözlőlap.

New Jersey, USA, 2009 (Fotó: Papp Attila)

ILONA: ...még mindig nem szabad. Leszidnak, ha angolul mondunk valamit.

– *A nagyszülők voltak, akik kikerültek Amerikába? Egy kicsit meséljete a felmenők történetéről.*

LÁSZLÓ: Édesapánk nagyapja Hajdu-Németh Lajos [Nagylózs, 1909. május 15. – Somerset, USA, 1985. március 23.] kiskgazda politikus volt, és 1947-ben politikai okokból arra kényszerült, hogy elhagyja az országot. 1955-ig Párizsban élt, s akkor települt át az USA-ba. 1956 októberében hazatért, de aztán a forradalom után Amerikában folytatta az életét. Édesapánk anyukája már az USA-ban született, de származása szerint Brassóból és Kászomból ered a családja.

ILONA: Anyai nagymamánk Leányfalun nevelkedett. Anyai nagyapánk pedig Kiskunhalasról származik, és '63-ban disszidált.

– *Miként működik New Brunswickben a magyar közösség? Mi ebben a nagyszületek szerepe?*

LÁSZLÓ: Mind a négy nagyszülőnk részt vesz a magyar közösség összetartásában. Édesanyánk szülei hozták létre a '60-as években a Hungaria Táncsoprotot. Ők nem csak a keleti parton, ahol élnek, hanem az egész amerikai diaszpórában aktívak.

Hajdu-Németh Ildikó, László és a gyerekek.
Csipke Tábor, Sauk Valley, Michigan, 2009

Címlap: Kapára támaszkodó asszony, 1974 – fotó: Korniss Péter

Belső borító: Hadirokkant, 1976 – fotó: Korniss Péter

– *Hány évesek voltatok, amikor „otthonról itthonra” költöztetek?*

ILONA: Én négyéves voltam.

BALÁZS: Január 3-án érkeztünk Magyarországra, és 8-án volt a születésnapom.

LÁSZLÓ: Nyáron itt vakációztunk a nagyszülőkkel, és télen költöztünk Magyarországra. Először 2012 novemberében apa jött, mert ő itt kapott állást, aztán 2013 januárjában mi is követtük.

– *Mennyire volt „macerás” nektek, gyerekeknek a két világ közötti váltás.*

ILONA: Ahogy az elején is mondtam, nem volt olyan veszélyes, hiszen ott is javarészt „magyarul éltünk”.

LÁSZLÓ: Neked nem volt gond, mert te még csak óvodába jártál.

BALÁZS: Laci másodikos volt ott, de itthon betették első osztályba, hogy könnyebb legyen az átállás. Én viseltem legnehezebben az új helyzetet, úgy éreztem, gorombák az emberek, és mindenki cigizik... Sokáig úgy voltam velem, hogy vissza akarok menni, hiszen ott maradtak a legjobb barátaim, ott vannak az unokatestvérek, a nagyszülők...

– *Aztán hozzáédzöttél a helyi viszonyokhoz?*

BALÁZS: Beleszoktunk, s megszerettük ezt a kultúrát, amihez itt közelebb lehetünk, mint Amerikában. A zenéléssel és a néptáncal kialakultak azok a kapcsolatok, amelyek szorosán idekötnek minket.

– *Mennyire „élő”, vagy mennyire konzerválódott a kinti magyar kultúra?*

BALÁZS: Vannak olyan ötvenhatos disszidensek, akik a mai napig abban a világban élnek, amit itt kellett hagyniuk, de igazából nem ez a jellemző...

ILONA: ...a mai viszonyok között szoros a kapcsolat az ottani és az itteni kultúra között.

LÁSZLÓ: Hagyományörzés szempontjából ott is azok a folyamatok zajlanak le, mint itthon, legfeljebb egy kis késéssel, ami nem is feltétlenül baj. A Hungária Táncsoport nyilván eleinte azt adta elő, amit itthonról ismert. A kezdetben fontos szerepe volt a palotásnak, s a többi is inkább stilizált „műnéptánc” volt. De éppen, mert az anyaországi példát követik, ma már ott is olyan a néptánc, mint itt.

Ennek kapcsán muszáj megemlíteni a „Pontozó” néptáncfesztivált és versenyt, mert ezt is a nagyszüleim, Magyar Kálmán és Magyar Judit hozták létre. Negyvennyolc évvel ezelőtt! Nagypap soha nem gondolta, hogy ennyi időt megélhet egy ilyen fesztivál.

– *Azt hiszem, itthon nem nagyon tudjuk, mi az a Pontozó...*

LÁSZLÓ: Ez arról szól, hogy Amerika-szerre az összes magyar közösség táncsoportjai és szólótáncosai összegyűlnek, mindig más és más helyen. Van egy zsűri, és értékelik az

Hajdu-Németh Balázs, Ilona és László. Budapest, 2022

előadott produkciókat. Idén abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy én lehettem a primás ezen a fesztiválon.

– *Laciról viszonylag könnyű kideríteni, hogy mivel foglakozik. És ti ketten?*

BALÁZS: Én vagyok a másodprimás...

ILONA: Én meg csak táncolok.

BALÁZS: ...azért a „csak” nem annyira csak.

ILONA: Jó, persze, nekem tényleg fontos a tánc, de a fiúk is táncolnak a zenélés mellett, illetve, Lacika nemrég abbahagyta a táncot...

BALÁZS: ...mert úgy gondolta, inkább a zenére koncentrálni mostantól. De én mindkettőt igyekszem megtartani, amíg lehet. Elképzelhető, hogy a táncot majd elengedem, de a zenélést meg akarom tartani a későbbiekben is...

ILONA: ...de nem biztos, hogy ez így lesz.

BALÁZS: A bátyámmal együtt vagyok a zenekarban, a húgommal együtt vagyok az Angyalföldi Vadrózsa Táncegyüttesben, ahol mindketten sokat fejlődhattunk. Ráadásul mindkét tevékenységgel sok helyre eljuthatunk eddig is.

– *Amikor Magyarországra költöztetek, miként kezdődött el az integrálódásotok?*

BALÁZS: Amint ideköltöztünk, első nyáron egyből mentünk különböző táborokba.

ILONA: Szerintem a szüleim részéről ez automatizmusként működött, ahogy kinn is jártunk táborokba, úgy folytatódott ez itt is...

LÁSZLÓ: ...mentünk zenei- és tánc táborokba is.

ILONA: Eleinte a szüleink „nyomták” ezt...

BALÁZS: ...aztán mindhármunk életében jött egy fordulópont, s onnantól kezdve már mi akartuk csinálni a táncot és a zenét is.

LÁSZLÓ: Szerintem ez egy lassú folyamat volt, talán egészen addig, amíg be nem kerültem a *Fölszállott a páva* versenybe, ahol először a középdöntőig jutottam 2015-ben. Ott és akkor...

BALÁZS: ...főleg a kulisszák mögött...

LÁSZLÓ: ...elindult valami. És a következő évben már együtt indultunk, s 2019-ben már úgy mentünk, hogy én zenéltem és a testvéreim táncoltak. Ez így nagyon inspirált minket.

– *Kik a kulcs emberek számotokra? Kik a mestereitek?*

ILONA: A táncban egyértelműen Fundák Kristóf és Kaszai Lili azok, akik a legtöbbet adtak...

LÁSZLÓ: ...én is sokat kaptam a táncról, mert rájöttem, hogy a tánc ismerete miatt jobb zenész lehetek...

BALÁZS: ...és ez fordítva is igaz, a zenélés ismerete jobb táncossá tehet.

– *És a zenében?*

LÁSZLÓ: Négy olyan ember van, akik hoztam hasonlóan Balinak is nagyon sokat adtak. Az első Horváth Attila, aki a hegedűtanárunk most már tíz éve. Alig érkeztünk meg Magyarországra, amikor anyukánk beíratott minket az Óbudai Népzenei Iskolába. Attila az, aki 2013 óta hetente lát min-

ket, és foglalkozik velünk. Másodikként Kuczera Barbarát kell említenem, aki a zenekarunkat, a Sarjú Bandát mentorként felkarolta. Ő az, aki összefogja a zenekar hat tagját, és emberileg ugyanúgy, mint szakmailag segít minket. Salamon Bea is nagyon fontos azóta, hogy mentorom lett a Páván. Azt hiszem, ő az egyik legjobb pedagógus ebben az országban, ha népzeneről van szó. És nem feledkezhetünk meg Oláh Ernőről, aki itt, a lakásunkkal szemben, a Szeged vendéglőben cigányprimás. Valódi fordulópont volt a hegedülésben, amikor a Covid alatti ellustulásból felrázott minket. Ernő bácsi a nagyszüleink lakásában foglalkozott velünk alkalmanként másfél-másfél órát.

– *Azért ez megint egy másfajta zenei világ...*

BALÁZS: Persze, de a klasszikus zene a kezdetektől részét képezte a tanulásunknak. Szerencsére – technikai értelemben „szerencsére” – nem a népzenevel kezdtük a tanulást. Amerikában egy japán hölgyhöz jártunk, és itthon is a Kodály Zoltán Ének-zenei Általános iskolába kerültünk Csapó Nelli nénihez.

LÁSZLÓ: Nelli néni nagyon odafigyelt ránk. – *Maradt valami a komolyzenei tevékenységből?*

LÁSZLÓ: Persze, sőt, amikor Amerikában vagyunk, akkor Balival nagyon sok dzsessz játszunk. Olyankor én inkább zongorázom, az öcsém szokott hegedülni, az egyik unokatestvérünk dobol, és egy lány énekel. Vannak különböző felállások, amikben az USA-ban szoktunk részt venni.

– *Ezek szerint a népzene nem élvez kizárólagosságot?*

BALÁZS: Hívei vagyunk a népzeneének, de azt hiszem, minket ennél tágabban érdekel és érint a zene.

– *És a táncban?*

BALÁZS: Ez főleg Ilona asztala, de érdeklí például a balett is. De nem akarok helyetted beszélni.

ILONA: A táncban ez máshogy működik, kell hozzá egy tanár, és egy közösség, ahol tanulhatsz. A tánc esetében ez egy másfajta folyamat. A néptánc már könnyen jön, de megtanulni egy másik táncot nem könnyű. Szívesen tanulnék másfajta táncokat is, de most még a néptáncnál tartok...

– *A fiúk először klasszikus zenét tanultak, s erre épült rá a népzene. Ezek szerint a táncos képessétek mögött nem volt meg ugyanez a tudatos stratégia?*

ILONA: Nekem nem volt ilyen szerencsém. Néha eszembe jut, hogy milyen jó lett volna, ha kicsiként anyuék bevisznek balettórákra is. Talán színesebb lenne a palettám.

BALÁZS: Mi, Lacival úgy vagyunk, hogy nyaranta Amerikában játszunk dzsesszt és népzeneit is, aztán itthon főleg népzeneit. Ál-

Együtt a szülőkkel és a nagyszülőkkel. RaM Colosseum, Budapest, 2022

talában viszonylag könnyű a váltás. De nem mindig olyan egyszerű, hiszen a népzene egészen más technikát és hozzáállást követel.

– *Az Amerika és Magyarország közötti zenei „hidépítésről” nekem Ferenczi György jut eszembe. Inspirál titeket az, ahogy ő dolgozik?*

LÁSZLÓ: Van egy izgalmas ösztöndíjprogram, amit ő csinál. A Nashville-i Egyetemre lehet kijutni egy évre – most pont a Kapca Banda van kinn, előtte az Eredő zenekar volt ott –, tanulnak ott bluest, bluegrasst, meg countryt... és az év végére csinálnak egy fúziós lemezt, ami a kilenc hónapos ösztöndíj lezárása. Salamon Bea mentorálja az interneten keresztül a kinn tartózkodó zenekart. Szerintem ez egy zseniális projekt.

BALÁZS: Nekem, majd egyszer lenne kedvem részt venni ilyesmi.

– *Mi az, amit elképzeltetek zenében és táncban a jövőre nézvést.*

ILONA: Most végzem el a nyolcadik osztályt, és megyek gimnáziumba. Közben a táncot szeretném folytatni, amíg lehet, aztán érettségi után szeretnék valamilyen egyetemre menni. Persze, a szüleim sem hagynák, hogy ne menjek egyetemre. Azt hiszem szívesen lennék profi táncos egy hivatásos táncegyüttesben...

BALÁZS: Én is egyetemre szeretnék menni. Nem tervezem, hogy a Zeneakadémiát célozzam meg, de szeretném megtartani a zenét és a táncot is egyetem alatt. Azt gondolom, hogy a zene lesz a fő hobbim, de...

LÁSZLÓ: ...közülünk ő a praktikus gondolkodású...

BALÁZS: ...valamilyen mérnöki irány érdekelne, mondjuk a Műszaki Egyetemen.

LÁSZLÓ: Én elég sokat hallok, hogy népzene kutatónak kellene lennem. És nincs is ezzel baj, de ahogy a zenében, úgy ebben is sokfelé húz az érdeklődésem. Nem biztos,

hogy a népzene lenne a zenei tanulmányaim fő iránya. Jó lenne a Zeneakadémián legalább egy előadóművészi diplomát szerezni. Az a baj, hogy sokan és sokszor mondják mindhármunknak, hogy nekünk mit kellene csinálnunk, de ez nem könnyíti meg a döntést.

– *Az fel sem merül már, hogy „itthonról haza” menjetek tanulni?*

LÁSZLÓ: Ezt is sokan meg szokták kérdezni. Itthon azt kérdezik „hazamész-e?”, Amerikában meg az kérdezik „otthon maradsz-e?”.

ILONA: Apáék úgy tervezték, hogy három évre jövünk, s azóta már eltelt itt tizenegy év. Én már tudomásul vettem, hogy itt maradunk, s legfőképpen tanulni megyünk vissza. Fel-felmerül, hogy jó lenne Amerikában egyetemre járni, de ha átgondolom, azt hiszem, hogy mindhárman ide kötődünk. Ha innen visszamennénk, akkor ott a rokonság, de mi lenne azzal, ami az itteni életünk?

BALÁZS: Európában nagyon vonzó az a kulturális élet, ami nem így néz ki az óceán túlsó partján.

LÁSZLÓ: Nemzetközi gimnáziumba járunk, angolul végezzük az iskolát, így nekünk, nyelvi szempontból nem okozna nehézséget egy amerikai egyetem. De pont ezzel a nyelvtudással még nagyon sok egyéb hely van a világban, ahol tanulhatunk. Én gondolkozom európai egyetemeken is, felmerült például Olaszország is. De szerintem nem fogunk innen elmenni... Naponta, hetente történnék velünk olyan dolgok, amiket nem lenne jó itt hagyni.

ILONA: Apukánk mindig azt mondja, hogy „menjete, lássatok világot”, de szerintem ahhoz nem kell innen kiszakadni, hiszen például Laci a hegedűvel már most is a világot járja.

Grozdzits Károly

Mindannyian magyar kultúrdiplomatai vagyunk

Beszélgetés Magyar Kálmánnal – 777blog.hu

Magyar Kálmánt már sokan ajánlották interjúalánynak, de mivel évek óta Magyarországon él, én pedig hónapok óta Amerikában, eddig nem találkoztunk. Viszont az általa alapított Pontozó néptáncfesztivál, amelynek idén a lakóhelyünkhöz közeli New Brunswick adott helyet, és amelynek ő volt a zsűrielnöke, egy olyan lehetőség, amelyet nem hagyhattam ki. Szerettem volna kérdezgetni kalandos életéről is – 18 évesen vándorolt ki Amerikába édesapjával, miközben édesanyja ikernővéreivel már hat évvel korábban disszidált –, de ő ragaszkodott hozzá, hogy a rendezvény legyen a fókuszban. Így főleg az amerikai magyar néptáncmozgalomról beszélgettünk, amelynek a hatvanas-hetvenes évekbeli felélesztésében neki is meghatározó szerepe volt, és amelyről maga sem gondolta, hogy ötven évvel később is virágozni fog a diaszpórában.

– Nemrég lett vége az idei versenynek. Mit gondol róla, hogyan értékeli – a kezdetekhez (is) viszonyítva?

– Most még friss az élmény, de igyekszem összeszedni gondolataimat. Az összehasonlításhoz el kell mesélnem, hogyan kezdődött. A második világháborút és '56-ot követő nagy emigrációs hullámok után elkezdtek létrejönni táncsoportok New Yorkban is, de közben elindult egy negatív versengés is: mindenki máshonnan szedte össze az anyagot, megtartotta magának, rosszat mondott a másokra stb. Én ebbe csöppentem bele a '60-as években, amikor a New York-i Hungária Táncsoport művészeti vezetője lettem, és nem értettem, hiszen én azt gondoltam, hogy az a közös célunk, hogy magyar népi kultúránkat egymással megosztva, közkincként őrizzük meg. Ezért aztán '74-ben összehoztuk az akkori HAAC-be (Hungarian American Athletic Club) az összes New York-i táncsoportot, ami akkoriban nagyon nagy dolog volt: egy színpadon léptek fel és pozitívan álltak egymáshoz. A fiataloknak egyébként nem volt egymással problémájuk, csak a vezetőknek... Emellett volt egy magyar fesztivál a holmdeli óriási, tízezres stadionban, amit Bertalan Imre tiszteletes úr indított el, New Jersey állam vezetőivel megegyezve. Elmentem hozzá, és javasoltam neki, hogy vigyünk oda valami különlegeset, például csináljunk ott egy néptáncfesztivált. Az volt az első Pontozó. Diszkvalifikáltunk három nagy csoportot, mert a kicsiket akartuk helyzetbe hozni, így hét-nyolc együttes jött el, és egy amerikai nyerte meg a versenyt.

Közben a feleségemmel – akit a néptáncnak köszönhetek, hiszen a Hungáriában ismertem meg – elindítottunk egy újságot, a *Karikázót*. Ez egy negyedévente megjelenő lap volt az internet előtti korban, ahol táncseményekről adtunk hírt, kritikákat osztottunk meg, ami együtt alakult a *Pontozóval*. Mivel mi akkor már Judittal eljártunk táncbörökbe tanítani, egyre nagyobb ismeretségi körünk volt, és célunkká vált, hogy összefogjuk a New Yorkon kívüli táncsoportokat is. Következő lépésként megszerveztük az első magyar néptánc-szimpoziumot, ami szintén fontos esemény volt, mert lehetőséget adott a tanulásra: elhoztuk a legjobb tánctanárokat Magyarországról és élőzenét is biztosítottunk. Később a torontói Kodály együttest vezető Dreisziger Kálmán barátomat megkértem, vegye át a *Pontozót*, és megbeszéltük, hogy minden évben legyen egy kerületi verseny, és minden második évben egy fő ver-

Magyar Kálmán

seny, az előző évi nyertesek számára. Magyarországi mintára építettük fel, ahogy nagyon sok mindent a néptáncban. A *Szimpoziumot* nem, ugyanis itt is voltak néptáncbörök, főleg balkáni népzene, ezért szerveztünk magyart is.

– Milyen magyar népi forrásból táplálkoztak akkoriban itt, a vasfüggönyön túl?

– Akkoriban nem volt semmink – sem információink, sem anyagaink, sem élőzenénk, sem szakemberünk –, ezért nagyon lassan haladtunk. Amit itt tegnap és ma látunk, már nagyon hasonlít a magyarországi amatőr versenyekhez – zenében és táncban is, hiszen egyre több élőzenésznök is van, amit ugyancsak ki kellett fejleszteni. Ma két zenekar is fellépett, és itt zenélt az otthon élő unokám, Hajdu-Németh Lacika is. A '60-as, '70-es években voltak olyan táncegyüttesek, akik

Brahms zenéjére baletteztek, és azt hitték, hogy az a magyar néptánc. Ez érthető, de csak egy elképzelt romantika, nem volt köze az eredeti magyar népzenehez és néptánc-hoz. Akkoriban kezdődött otthon a táncmozgalom, és a mi célunk az volt, hogy erre rávezessük az amerikai magyarokat is. Mi együtt nőttünk fel tehát az otthoni mozgalommal, amelynek érdemeit nem kell ecsetelnem, de ha egy mondatban kell összefoglalni, akkor ez lenne: a tradicionális falusi kultúra átmentése a városokba. Egyébként vannak újabb próbálkozások arra is, hogy ne csak a táncrea fókuszáljunk, hanem a falusi életmód – állattartás, öltözködés, hitélet, közösségek – átmentésére is: például Kis-csöszön az egész falu élete erről szól. A clevelandi cserkészek, néptáncosok is ezt próbálják követni: rendszeresen elmennek Palócföldre, és együtt élnek az ottaniakkal – azért is tudták a lányok a karikázót olyan szépen bemutatni, mert a helyszínen megélték azt.

A másik nagyon fontos elem a generációk közötti kapcsolódás, a mintaadás. Az én gyerekeim és unokáim is zenélnek és táncolnak, Lacikát most idehívták primásnak és együtt zenélt régi barátaival, és fellépett a másik nagyapjával is, aki a templomi kórust vezeti és a *Férfierő* nevű alkalmi produkciót segítette. De a Kosbor vagy a Tóth család is együtt volt a színpadon, és ezért tetszett annyira a Schachinger család műsora is. Ha bevonod a gyerekeidet, azaz nemcsak beteszed a táncoktatásra és elmész a magad dolgára, hanem együtt vesztek azon részt, akkor ez a kultúra sokkal jobban beleivódik a gyermekeidbe is, és valószínűleg egész életükre megmarad.

– A Pontozó minőségben is elérte a magyarországi amatőr versenyek színvonalát?

– A minőség nem mindig a legmagasabb szintű, de én most nem szeretnék kritizálni senkit, a zsűrinek sem ez volt a dolga, azt majd elintézzük a versenyt követő szakmai beszélgetésen egymás között, de ott sem szedjük őket szét, például azért, mert a rábaköziben nem egy, hanem nyolc falu viseletét vették fel. Vagy például New Hampshire-ből ketten jöttek, ők tartják ott életben a magyar kultúrát – most miért szednék szét a táncukat? Inkább megcsókolom őket százszor. Bostonban a március 15-i ünnepségre ők mennek táncolni, mert ott (még?) nincs táncsoport. Ha erősen kritizálok őket, akkor elveszem a kedvüket. Mindenki kapott elismerést, mert megérdemli már azzal, hogy eljött, és hogy otthon hetente egyszer-kétszer foglalkozik a magyar népi kultúrával. De egyébként ez már az a színvonal, ahol nyugodtan mondhatjuk: minden lépés, minden tánc jó volt – hiszen sokkal előrébb tartanak, mint amikor elkezdtek. Emlékszem, amikor akkoriban itt turnézott az Magyar Állami Népi Együttes, és én panaszkodtam az első igazgatójuknak, hogy milyen nehéz itt nekünk, mert nincs sem anyagunk, sem élőzenénk, Rábai Miklós azt válaszolta nekem: „Kálmán, csak csináljátok, akárhogy is, mert az a fontos, hogy csináljátok!”. Ezt iránymutatásnak vettem, és nem bántam, ha egy lépést rosszul csinálunk. De ma már tudjuk a jó lépést is, van, akiktől tanuljanak az itt élők.

– És mi a helyzet a mennyiséggel? A clevelandi regőcsapatban huszonvalahány egyidős fiatalot láttunk, de ezt sehol más hol, a New Brunswick-i csapatok sem tudják (már?) felmutatni.

– A mennyiség más kérdés, itt nem csak a népi kultúráról van szó. Egyértelmű, hogy a magyar közösségek folyamatosan fogynak, gyengülnek, de ez természetes, erre nem szabad szomorúsággal tekinteni, hiszen hála Istennek nincs nemzeti tragédiánk és így nincs tömeges emigráció sem, mint korábban, a világháborúk és '56 után, vagy most például Kárpátalján. A pennsylvaniai, Pittsburgh körüli ukrán közösség most biztosan megerősödik, mert rengetegen jönnek oda a háború miatt. Ilyen nekünk nincs és ne is legyen! Pittsburghben vagy az ohioi Youngstownban óriási magyar közösségek voltak, de mára beolvadtak. Nincs táncsoport már az ohioi Akronban sem, de vannak más hol, például Clevelandben, vagy itt, New Brunswick-on. De itt is csökken a magyarság száma: a HAAC-ben régen sorban álltak az asszonyok, hogy főzzenek; ma alig van, aki vállalja. Emlékszem, a New York-i Szent István-templomban minden héten olyan fánkot készítettek, hogy a világ végéről is eljöttek érte – de azok az asszonyok meghaltak és a fiatalok nem vették át tőlük. De mint mondtam, ez egy természetes és megállíthatatlan folyamat; főleg, hogy már nem vagyunk elszigetelve.

– Biztosan megállíthatatlan? És ez azt jelentené, hogy nem lehet és ezért nem is érdemes tenni ellene?

– Nem erről van szó. Van Pécs mellett egy zsákfalú, Óbánya, ott jártunk nemrég, és a vasárnapi misén néme-

Magyar Judit és Kálmán
az 1984-es Pontozón

engem nem zavar. Hogy miért? Egyrészt, mert – ahogy mondtam – nincs nemzeti trauma, másrészt, akik vannak, ők mind a magyar kultúra diplomatái. Én is, te is, és mindenki, aki itt él és tesz valamit a magyarságért. Ezt kell erősíteni, ezért jó például a kettős állampolgárság is vagy a ReConnect Hungary Program. Az a lényeg, hogy az amerikai népszámlálásokon a magyar kötődést jelzők abszolút száma – kb. másfél millió – nagyságrendileg nem változott az elmúlt néhány évtizedben. Még ha a közösségek fogynak is, mindig lesznek, akik tesznek a magyarságért. Mert mi is kell ahhoz, hogy valaki megmaradjon a diaszpórában magyarnak? Kell egy magyar identitás – nekem ez például Amerikában, a magyar cserkészeten és a magyar néptáncon keresztül erősödött meg. Tehát kell egy olyan magyar identitás, amelyre büszke vagy, nem dobod ki és nem cseréled le; és kell egy közösség, amelyben részt akarsz venni, és annak segítségével erősíted az előbbi. A néptánc és a népzene a legjobb eszközök erre; még a nyelvi határokat is át tudják hidalni.

– Arra gondol, hogy éneklés közben nem hallani az amerikai akcentust? Vagy arra, hogy a versenyen részt vett egy japán nemzetiségű páros is? Vagy arra, hogy a helyi magyar Fészer Banda nagybőgőse szlovák?

– Ezekre is, de nem csak. A japán páros a chicagói csapat tagjai, de a várostól távol élnek, és időnként két órát repülnek Chicagóba egy-egy próbára. A japánok egyébként is nagyon szeretik a magyar népzene, Timár Sándorék sokat voltak Japánban, de Hongkongban is fanatikusan megszerették őket. A washingtoni Tisza együttes valamikor tiszta amerikai volt, most már vannak magyarok is, és fantasztikusan csinálják, mert a vezetőik, Cathy és Rudi elmentek Nyíregyházára, ahol nemcsak a táncot, hanem a nyelvet is megtanulták fél év alatt. De ezek kivételek; már nem nagyon vannak magyar népzenei táncoló amerikai együttesek, mert a tánc ház átvette ezt a szerepet: a ma esti tánc házban is sokan lesznek amerikaiak. Most találkoztam például Claire Brighttal, aki szintén nagyon szereti a magyar zenét, és létrehozta – javaslatomra – a Fényes Bandát.

– Többször, és most a színpadon is elmondta, hogy a mi kultúránk a legszebb a világon...

– Igen, mert ki van próbálva: nem véletlen, hogy a magyar tánc ház módszer felkerült az UNESCO szellemi örökségeinek listájára, a legjobb megőrzési gyakorlatok regiszterébe. Ez egy nagyon különleges dolog: szervezett alapon tanuljuk a saját kultúránkat, Halmosnak, Sebőnek, Timárnak köszönhetően. A magyar táncnak bája van, a kalotaszegi, mezőszegi tánc csodálatos. Olyan, mint a feketék számára a rock 'n' roll. Láttad a kicsik táncát és énekét, ugye? Az első perctől szól a párkapcsolatról, vagyis az életről...

– ...de mit lát benne egy külföldi?

– A japánt nem a szöveg érdekli, hanem a tánc, ami neki új, mert például megfoghatja a nő kezét. Láttad a nő arcát, milyen merev volt? Csak a férfi tudta elengedni magát. Amerikában volt egy nemzetközi néptáncmozgalom, amely a hatvanas-hetvenes években teljesedett ki, így hívták: *international folk dancing*. Rendszeresen összejöttek és néptáncoltak, különböző népek táncait, főleg bolgárt, románát, szerbet – olyat, amihez nem kell partner. Mi is a feleséggel belekerültünk ebbe a körbe, Judittal gyakran meghívtak néptánc táborokba, ahol két hétig oktattuk nekik a magyar táncot. Kitaláltunk párperces koreográfiákat, amelyeket megtanítottunk; nagyon tetszett nekik a különleges zene és a lépések, nagyon boldogok voltak: az alatt a pár perc alatt ők is magyaroknak érezték magukat. Tánc tanárként vagy szervezőként nekem semmi más nem adott jobb érzést, mint ha egy ismeretlen embernek tetszik az én kultúrámmal, és tiszteli azt – mert azzal engem is elismer. Minden embernek az a legfontosabb, hogy őt elismerjék, hogy ő „legyen valaki”.

– Egy interjúban azt nyilatkozta, hogy az ön számára a család az első, még a magyarság és a néptánc előtt is.

– Sok pozitív és negatív példát láttam magam előtt, amelyekből sokat tanultam. Előbbi volt például Cseh Tibor,

Hungária Pontozó, Passaic, 1978

Bodnár Gábor, Hamza András – őket követtem. Utóbbiak olyanok, akik nem tudtak itt beilleszkedni, az otthoni világot úgy akarták továbbélni, hogy mindenüket beletették és végül szegényházba kerültek vagy behaltak, pedig intelligens emberek voltak. Mi is nagyon sokat fektettünk a néptáncba, anyagilag is – ha nem tettük volna, ma sokkal nagyobb házam lenne, de nem volt kérdés, hogy csináljuk –, viszont sosem az utolsó fillérünkig. Lehet, hogy éjjel kettőtig szerveztem egy turnét, de reggel nyolckor bent voltam a munkahelyemen. Az volt a legfontosabb, hogy el tartsam a családomat. Nem elég csak magyarkodni, a családot el kell tartani, emberi mivoltod meg kell őrizni, sőt büszkének kell lenni magadra. Ezért is tartottam magam kettős identitásúnak, és a kettőt nem kevertem: a munkahelyemen amerikai voltam; tudták, hogy honnan vagyok, de nem hivatkoztam rá. Azért sem lett volna okos dolog összekeverni, mert az amerikai nem is értette volna meg, amit csinálok: miért szervezek turnét, tánc táborot és miért nem baseball- vagy football-meccsre megyek.

Mindig is kettős életet életem, de szerintem ezzel a legtöbbet így vagyunk. Most már össze tudom hozni a kettőt; a cégemben én vagyok a főnök, de beosztottként nem jöttem volna ki jól belőle.

– És miért nem volt kérdés, hogy „csinálják”?

– Mert számomra ez a legnagyobb élmény. Mondok még egy példát. Amikor a Nemzeti Táncegyüttes '48-as programjával turnéztunk, annyira megérintette a nézőket, hogy az utolsó számnál mindenki felugrott és elkezdett tapsolni – ahogy itt mondják: *standing ovation* lett a vége. Azt láttam, hogy az emberek – magyarok és nem magyarok – nagyon belekésedtek, teljesen elragadta őket a dinamikus magyar tánc és zene.

Vagy itt ez a fesztivál... Nem gondoltam volna, hogy ötven év múlva ez lesz belőle. Akkor nem gondolkodtunk ennyire előre, egyszerűen csak szerettük és akartuk csinálni. Ki kellett kutatni ezt a kultúrát; egy misztérium volt, amit meg kellett tanulni, és ezt csak így lehetett: csinálva.

– Azaz még ma is „csinálja”; Magyarországon és 78 évesen is...

– Ahogy mondani szoktam, mi tizenhárom éve *visszidenesek* vagyunk, és nagyon jól érezzük otthon magunkat. És amíg képes vagyok rá – mind a cégemben, mind a néptánc területén –, addig biztosan fogok is dolgozni és támogatni a magyar népi kultúrát.

Antal-Ferencz Ildikó

(Megjelent a 777blog.hu-n 2023. május 3-án)

Cikkek, történetek, emlékek

Dezső László: Ki mit (nem) tud a táncházakról*

Meglepő információkkal szolgál Sebők János *Magya-rock* című könyve. [Sebők János: *Magya-rock* 1-2. Zeneműkiadó, 1983., 1984.] Művének „Besenyő-rock” fejezetében szóról-szóra a következőket írja: „Sebőék elhallgatása, a táncházak megszűnése, a népi divatot majmolók és éltetők visszaszorulása, a folk- és a rock házasságával kísérletező előadók és együttesek nagyszámú feltűnése egyaránt jelezte, merre visz tovább az út.”

Eszmefuttatását számomra különösen az tette groteszkké, hogy írását éppen az általa megszűntnek nyilvánított, telt házas táncház kellős közepén olvastam, a talp alá való muzsikát pedig a szerző szerint már „hallgató” Sebő Ferenc és zenekara húzta...

A táncházakról Sebők János alulinformáltsága nem egyedülálló jelenség, okai is messzibbre nyúlnak. Hiszen honnan is tudhatná egy rockzenével foglalkozó újságíró, hogy a táncházak nem szűntek meg, Sebőék meg a többi táncmuzsikus zenekar nem hallgatott el? Épp ellenkezőleg, ha válságokkal, problémákkal is, de egyre több a táncház és a népzene kedvelő fiatal országszerte. Budapesten például hétfő kivételével minden estére jut egy táncház... Fenti információkról ugyanis nem ad tájékoztatást a napisajtó, a rádió és a televízió. Ebből bizony az átlagember logikusan következtet arra, hogy a táncmuzsikus mozgalom szőröstül-bőröstül megszűnt, nem létezik. Olyan ritkán és esetlegesen jelennek meg táncmuzsikusokról hírek és tudósítások, hogy bizony egyszerűen elvesznek az időjárásjelentések, divatújdonságok, totóbotrányok, aerobik-gyakorlatok között.

Hogy mennyire mostohán bánnak e műfajjal hazai tömegkommunikációs szerveink, azt saját tapasztalataimmal is alá tudom támasztani. Néhány hónappal ezelőtt írtam egy országos táncmuzsikus-körképet, melynek közlését egymás után hat kulturális folyóirat utasította vissza (mígnem hetedikként a szűk, csak szakmai olvasóközönséggel rendelkező *Táncművészet* leközölte). Meglepett, és elgondolkodtatott, hogy a lapok szerkesztői nem stilisztikai kifogásokra hivatkoztak, hanem szinte refrénszerűen ugyanarra: a táncmuzsikus mint téma, most nem aktuális. Egyik rangos kritikai folyóiratunk szerkesztője például azt mondta, ők az elmúlt években túlságosan is sokat foglalkoztak folklór témákkal. Melegen ajánlotta viszont negyedévenként megjelenő kulturális magazinunkat. Ennek főszerkesztő-helyettese szellemesen azzal nyugtatott, hogy „ha idén nem is, de talán két-három év múlva visszatérhetünk a témára”. Boldogult emlékü folyóiratunk rovatvezetője szerint a táncmuzsikus mozgalom „nem közösségteremtő tényező”, ezért nem is érdemes külön tanulmányt szentelni az ügynek. „Írjál inkább a fiatalok szórakozási szokásairól úgy általában, és azon belül talán néhány mondatban megemlíthetnéd a táncmuzsikusokat is...”

A „legmeghatóbb” élményt kétségtelenül egyik hetilapunk riportrovatának összeállítója szolgáltatta. Ő globálisan kétségbe vonta a népi kultúra mai létjogosultságát, be-

leértve a néptáncot, a zenét, néprajzot és tárgyi művészetet is. Egyszerűen nem akartam hinni a fülemnek. Ötven-hatvan esztendővel Bartók és Kodály első „felvilágosító” jellegű tanulmányának megjelenése után, vannak, akik itt tartanak. Akkor mit várhatunk az átlag kultúra-fogyasztótól? Csodálkozhatunk-e azon, hogy felnőtt lakosságunk jelentős része egyszerűen képtelen különbséget tenni népdal és magyarnóta, értékes zene és giccs között?! Mi több, a népzene Kodály és Bartók világhírű műveivel együtt még ma is elviselhetetlen macskazenének, a táncmuzsikusokat pedig hóbortos alakoknak tartja, olyan avított figuráknak, akiknek egyszerűen „elment a józan eszük”...

Bagi István: A Molnár utca végestelen végig

Székesfehérváron voltak első táncmuzsikus élményeim. A havonta egyszer egy csodálatos épület István termében zajló alkalmak később elkezdtek ritkulni. Egyik ilyen szombaton vettem egy Pesti Műsort – a dátum kivágása még olykor elő-előkerül egy könyv borítója alól. 1986, nyár eleje, táncmuzsikus, Molnár utca 5, vagy 7, de páratlan oldal. Megkerestem a térképen, mert akkor az volt a tájékozódás egyik legfőbb eszköze. Az Erzsébet hídon át, rögtön jobbra le, s már ott is vagyok. Semmi kavargás. Egy óra múlva megvolt a belépőm, bonchidai táncok tanítása volt Redő Juli és György Karcsi párossal. A Kalamajka zenekar zenélt akkor, még Székely Levente vezetésével. Fábián Évike tanította az énekeket. Onnantól kezdve, ha mozdulni tudtam, minden szombaton a Molnár utcában voltam. Egy szentély volt számomra. Mindig dugig volt. Sokszor külföldi turistákkal fűszerezve. Nagyon sokszor jöttek Erdélyből énekesek, táncosok, zenészek. A terem mindig zúgott a folyamatos énekektől. Mikor Halmos Béla vette át a Kalamajka vezetését, mindig úgy alakította a zenét, hogy énekelhető legyen. Ha nem ment a közönségnek, ő maga énekelte, aztán gyorsan megtanultuk, vagy kapcsolódtunk az énekhez. Csak a vendégsereg érzékeltetésére, emlékszem, néhányszor előfordult, hogy a széki porkát többször is elhúzták, mert nem fért be egyszerre mindenki a körbe.

Bagi István: Fonó Budai Zeneház

Akkor már vége volt az *Utolsó Óra*, számomra fantasztikus, szó szerint utolsó óra sorozatnak, és átváltottak egy következő folyamatba, „akit lehet, visszahívunk” jelleggel. Egyszer a színházteremben Zerkula Jani bácsi muzsikált, Fikó Regina néni gardonyozott, míg el nem fáradt. Jó volt a hangulat, nótá nótá után, ki melyik éneket ismer, abba bekapcsolódott. Az előtérben más-más zenekarok zenéltek. A színházteremben hallgattam Jani bácsit, majd kimentem az előtéri zenészek hallgatásához. Laka „Kicsi” Aladár bácsi muzsikált kalotaszegi zenét, mikor Jani bácsi Ábrahám Judit kíséretében kijött a színházteremből, ahol előtte muzsikált. Jókedve volt, s a zene hallatán Judit segítségével táncolni kezdett. Talán legényes csapásokat lejtett,

* Megjelent a *Téka Tájékoztató Füzet* második számában, 1984-ben.

majd amikor vége lett a zenélésnek, Jani bácsi odakísértette magát a zenészekhez. Beszélgetett a primással. Mondta Jani bácsi a zenésznek, milyen jól muzsikál, kitől tanulta, majd a végén megkérdezte, hogy „hány éves is vagy, fiam?”. Úgy emlékszem, hetven valahányat mondott „Kicsi” Aladár bácsi. Ezen aztán Jani bácsi nagyot kacagott, mert azt gondolta, hogy egy fiatal magyarországi zenész zenéjét hallhatta, s táncolt rá. Végigtapogatta Aladár bácsit a megbizonyosodás okán, gondolom.

Szerdánként voltak táncházak. Éjfélután általában néhányan, ismerősök elindultunk hazafelé. Egy időben gyakran előfordult, hogy a kijáráshoz közeledve éppen elkezdődött a következő, például csávási rend. Ilyenkor többször visszafordultunk néhányan, és úgy, ahogy voltunk, nagykabátban arra még seregtünk egy rövidet.

Akkoriban még rendszeresen járt itt Neti Sanyi bácsi, vagy például a palatkaiak, még Kodoba Marci bácsival. Sokat videóztam a zenészeket, köztük a palatkaiakat is. Egyik ilyen alkalommal, mikor vége lett a zenélésnek, jönnek le a színpadról, a kamera még a kezemben, mondom én is, hogy nagyon szuper volt a zenéjük, mikor Moldován Ștefan rám pirított: „Bezzeg palacsintát még sosem hoztál!”. Egészen addig tényleg nem. A következő héten megleptem őket.

A közelmúltban egy szomorú emlékem is volt, amit soha én magam sem tudtam hova tenni, mert nem értettem. A Fonóban volt egy est a pajtában, sok vendég, sok közreműködő, táncosok, zenészek, énekesek. Dugig volt a tér, moccanni is alig lehetett. Az oszlopok oldalán várokoztam a félhomályban, mikor valaki hátulról megérintett,

Zerkula János és Fikó Regina (fotó: Endrődi Péter, 1986)

neveken szólítva köszönt, és magához ölelt. Nagyon jó és egyben furcsa érzés volt. Szilágyi Anna néni volt az. Ismertük egymást, jártam nála, Melegföldváron is. Később a buzai Takács Anna néniel történt beszélgetés során világosodott meg a történet. Azt tudtam, hogy Anna néni súlyos betegséggel küzdött, azon a napon is kezelésen volt Budapesten, de azt csak akkor, Anna nénitől tudtam meg, hogy Szilágyi Anna néni abban az időben mindenkitől kezdett elköszönni, akit ismert. Engem is azért ölelgetett meg, elköszönt tőlem is. Őrzöm ezt az ölelést!

Redő Júlia: Berki Ferenc „Árus Feri” beszéde

1994-ben a Belvárosi Ifjúsági Házból, vagyis a Molnár utcai tánc házból György Károly és Ötvös Györgyi szervezésében először jöhettek Magyarországra együtt Kalotaszeg legkiválóbb zenészei: Fodor Sándor „Neti”, ifj. Fodor Sándor, Czilika János és Czilika Gyula primások, Sztojka János, Boros Gyula és Berki Ferenc „Árus Feri”. Zenészeink és táncosaink többnapos gyűjtéseken faggatták, tánc házakon kérték játszani a muzsikusokat. Feri bácsi ittlétük utolsó napján állt fel szólni muzsikálás előtt. A felvételt György Karcsi készítette: „Tisztelt ifjúság, tisztelt budapesti ifjúság, tisztelt zenekar ifjúság! Meg kell mondjam a valóságot, büszke vagyunk arra, hogy igenis ideleltünk hozzátok, ti is vótatok nálunk. Tehát megéltük azt az időszakot, hogy lépéseink egyszerű eredménye legyen. Itt vagyunk helyt, vizsgáztattuk egymást, nem butasággal, hanem csak okossággal. Most elértük az utolsó pontot, olyan pillanatokba... átvizsgáltátok a szívünket, hogy mi is, mégis, és hogy és mint... de a menet, az eredmény, csak arany. Én azt mondom nektek, ami máma este itt közöttünk van és lesz és volt, megvan és meglesz! Hogy mi megtettük eddig a pillanatainkat, sorozatainkat, az élet sorsával zenével, kedvvel, bőséggel, szeretettel, nem csak itt a kis központba, akik itt vagyunk, hanem a budapesti szerető ifjakkal... amit megtettünk, legyen meg az életünkbe! Én mondtam ezt, Árus Feri a zenekar nevébe’, és továbbra kérlek, hogy ezeket a meséket tartsátok meg életetekbe! Ezt kívánom.”.

Azóta szállóigévé vált néhány mondata köztünk. Azt hiszem, senki nem fejezte még ki gyűjtésen a saját szavaival és stílusában ilyen letisztultsággal a felbecsülhetetlen

értékét, valódi jelentőségét és felemelő ünnepét annak, ahogyan a tánc házmozgalom révén a falusi és a városi kultúra egymásra talált.

Berki Ferenc „Árus Feri” (forrás: Bob Cohen)

Redő Júlia: A Táncház Napjára

Még a múlt évezredben, 1970-es években kezdtem el járni a Kassák Klubba, a Sebő-Halmos táncházba. Hat-hét éves kisgyerekként a szüleimmel, a felnőttekkel, Zsuráékkal, Pumával, Sebestyén Mártival, Janek Jocókkal együtt táncolva, minden csütörtök este rácsodálkoztam, hogy hogyan is történik meg az a csoda, hogy Pasaréttól Zuglóiig veszezszik a kocsiban a család, hogy ki, miért készült el ilyen lassan vagy gyorsan, és hazafelé már attól zeng a Zsiguli, hogy „Komámasszony eressen fel az ágyra!”.

Nemrégiben valaki arra kért, idézzek fel egy képet magamban, amikor kisgyerekként boldog voltam. Egyből az jelent meg előttem, hogy zsíros kenyéért és Balaton szeletért állunk sorba a Kassák-Klub büféjénél. Még az izzadt, párás levegőt és a hagymás zsíroskenyér illatát is megéreztem egy pillanat alatt. Gondolkodtam, hogy vajon miért épp a szünet és a sorban állás. Miért nem a közös tánc, a közös éneklés, látni, érzékelni, hogy egyek vagyunk, hiszen a felnőttek is tátott szájjal hallgatják a mesét Sebő Feritől a *Parasztdekameronból*, Szécsi Margit verseit, nem csak mi, testvérek lefekvés előtt? Hogy, hogy nem a Timár Sándor „Mesti”-vel való tánc, amikor valahogy minden sikerül, és a helyén van, pedig az előbb még botladoztam? Miért nem a széki emberek beszéde, tánca, amikre mind-mind a mai napig töltekezve tudok gondolni, vagy a Téka táncházak az Almássy téren, amikor éveken át minden péntek este vagy ötszázán mulattunk együtt, még ha ki is kaptam otthon, hogy későn értem haza?

Azt hiszem azért, mert bent a teremben teljesen magukkal ragadtak a történések. Habzsoltam, lubickoltam, szívtam magamba az élményeket. Sorban állva volt csak végre egy szusszanásnyi időm belegondolni, hogy milyen boldog vagyok itt!

Nem is igen mentem hivatásos táncegyüttesbe, két kamara csoportot kivéve, a Téka együttes kamara táncgyüttesét és a Háromszék Táncgyüttest, mert a tánc eleven pillanat szülte személyessége és közösség teremtő ereje érdekelt leginkább.

Aztán magam is táncházakban és tánctáborokban tanítottam folyamatosan itthon, Erdélyben, az USA-ban, a világ számos országában. Alapítottam és vezettem egy kamaratársulatot, ahol hat éven át heti kétszer három órát voltunk együtt, és csak az éves nyári táborok végén adtunk előadást az otthont adó falu közönségének. Szóval a táncért, a fejlődésért és egymásért voltunk együtt.

Nekem a néptánc ezerféle arca, íze, egymást nemcsak hogy elfogadó, de ezzel együtt összhangban zengő, személyiségformáló ereje szent.

Akkor még furának, olykor nevetségesnek is tűntem a táncházás hóbortommal: míg az osztálytársaim Queen és Rolling Stones jelvényekkel, csőnacival „protestáltak” a gimiben, én ugyanezt lónai ezerráncú csizmában és „brassai fersingben” tettem.

Ma olyan boldog és büszke vagyok, amikor egy piros lámpánál fékezve a szomszéd sávban mellém érkező autóból szováti muzsika szűrődik át.

Még sincs az a magabiztosságot ígérő öntudat, ami a néptánc bensőséges, személyes világánál, a találkozni vágyó, zabolátlan és sebezhető emberségünknel fontosabb lenne ebben a műfajban számomra.

(Facebook bejegyzés, 2023. május 8.)

HALMOS BÉLA-DÍJ ÉS HALMOS BÉLA-EMLÉKÉREM

A 2023. június 4-én megtartott „Összemuzsikálni a nemzetet” – Halmos Béla emlékkoncert alkalmából, a Hagyományok Házában adták át a Halmos Béla-díjat és a Halmos Béla-emlékérmét.

Egy arra méltó primás Halmos Béla egykori hegedűjét veheti át minden évben vándordíjként a szakmai kuratórium döntése alapján, míg a Hagyományok Háza Baráti Köre Egyesület Halmos Béla-emlékérmét a táncházmozgalomban kiemelkedő munkát végzett személy kapja.

Idén a Halmos Béla-emlékérmét Kása Béla fotográfusnak ítélte oda a kuratórium, a vándordíjat pedig Dezsőházi Tamás primásnak. Szívből gratulálunk mindkettőjüknek!

TÁNCNYÁR

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ
2023. JÚLIUS 5-14.

július 5., szerda 20.00
ROMANCE – Győri Balett

július 6., csütörtök 20.00
ÜNNEP

Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

július 7., péntek 20.00
ESTI KOKTÉL

PR-Evolution Dance Company – az előadás után táncoktatás

július 8., szombat 20.00

FRIDA, AZ ÉLET MÚZSÁJA – Duda Éva Társulat

július 9., vasárnap 20.00
A FALU

Fitos Dezső Társulat – az előadás után táncoktatás

július 10., hétfő 20.00

BALATON – LACUS PELLO

Kulcsár Noémi Tellabor – az előadás után táncoktatás

július 11., kedd 20.00

SZERELMŰNK, KALOTASZEG

Duna Művészegyüttes – az előadás után táncoktatás

július 12., szerda 20.00

SZERELEM A KOLERA IDEJÉN

Inversedance – Fodor Zoltán Társulat

július 13., csütörtök 20.00
CAMINOS

FlamencorazonArte Táncszínház – az előadás után táncoktatás

július 14., péntek 20.00

TANGO NO TANGO – Budai László és vendégei

Argentín Tangó Táncszínház – az előadás után táncoktatás

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

Nemzeti Táncszínház

Foltin Jolán: Elmúlik

– A bukovinai székely csobánolás megjelenítése –

A Magyar Táncművészeti Egyetem hallgatói az egyik kurzuson népszokás koreográfiákat elemeznek. Feladatuk a szokás néprajzi forrásainak összevetése a színpadi adaptációval, a változások kiemelése, okainak értelmezése. Az alábbi írást sorozatunk befejezéséként adjuk közre. (Sándor Ildikó)

AZ ELŐADÁSRÓL

Foltin Jolán: *Elmúlik* című táncdrámája a kitelepítések idejéről szól, bemutatja, hogy miként keserítették meg a családok, népcsoportok életét a lakosságcserek. Az előadás során svábok, bukovinai székelyek és felvidéki magyarok életébe nyerhetünk bepillantást. A népcsoportok szokásaira, ünnepeire a folyamatos vándorlás, menekülés árnyéka vetül. A táncdráma során megjelenik a színpadon a csobánolás, a bukovinai székelyek betlehemes játéka is, amelyet elemzésem tárgyául választottam. Az előadást Balogh Róbert sváb kötetei inspirálták, valamint az alkotó nagymértékben merít Kóka Rozália írásaiból (Hóbor). 2016-ban magam is részt vettem az előadás próbafolyamatában, valamint táncoltam is a bemutatón.

A táncdráma részleteként megjelenő téli népszokás a következő kontextusban jelenik meg: a Bácskából Tolnába érkező bukovinai székely család belép az új házukba, ahonnan előzőleg másokat telepítettek ki. Szomorúan keresik a helyüket az új otthonukban, amikor eszmélnék, hogy karácsony van, Megelevenedik a színpadon a bukovinai székelyek betlehemes játéka, a csobánolás. (Hogy mindez az anya visszaemlékezéseként, vagy esetleg már a Tolnába települtek tényleges játékaként jelenik meg a színpadon, úgy gondolom értelmezés kérdése.) A jelenet legfőbb motívuma a „szállás-keresés”, az otthonkeresés, amely éppúgy megjelenik a népcsoport történelmében, mint a bibliai történetben. Ezt a párhuzamot érzékletesen és érzékenyen ábrázolja Foltin.

*

A NÉPSZOKÁS SZÍNPADI ADAPTÁCIÓJA

A népszokás és a táncelőadás összehasonlítása előtt röviden áttekinthetem a bukovinai székelyek betlehemes játékát, a csobánolást. A pásztorjáték szereplői a következők: gazda, kecskepásztor (vagy fekete csobán), királyszolga, király, József és Mária, angyal és pásztorok, azaz a csobánok. A résztvevők ének- vagy furulyaszó mellett vonulnak a házakhoz. A misztériumjáték első nagyobb szerkezeti egysége a szálláskeresésről és Jézus születéséről szól, a második rész

Csobánolás Tevelen, 2015. december 20-án – MTI Fotó: Sóki Tamás

Foltin Jolán – fotó: Rác Gabriella

főszereplői a csobánok, akikhez a köszöntés, ajándékozás, pásztor-tánc mozzanatai kapcsolódnak. A főbb jelenetek, színhelyek a következők: a királyszolga beviszi a betlehemet, majd a királyköszöntés után elmondja jövetelük célját. A második szín a palota, amelybe belép a szállást kereső szent pár, az angyal és a csobánok, akik leheverednek. A király nem ad szállást, egy istállóba irányítja a Józsefet és Máriát, akik a betlehem mellé vonulnak (harmadik színhely). A negyedik szín a betlehemi mező (a szoba távolabbi sarka, ahol a csobánok fekszenek). Itt zajlik le Jézus születése, amelyet az angyal vagy a társulat éneke jelez. Az angyal „Gloria” éneke adja hírrül, hogy Jézus megszületett. Ezután a pásztorokhoz fordul, felébreszti őket. A csobánok énekkel vonulnak az istállóhoz. Mária énekkel ébreszti gyermekét, majd a csobánok köszöntik Jézust szóval, ajándékokkal, énekkel és táncsal. Végül adakozásra szólítják fel a ház népét, majd a játékot a király epilógusa zárja.

A színpadi mű és a szokás összehasonlításához képekre bontom az előadásban megjelenő bukovinai székely tételt:

- 1. kép:** *A székely anya gyermekeivel bevonul az új „otthonukba”*
- 2. kép:** *„Második” bevonulás – Itt kezdődik a népszokás megjelenítése: gyermekek karácsonyi dalt énekelnek, miközben megérkeznek, bevonulnak a betlehemező, a „ház népe” is elhelyezkedik, az anya eszmél: „Istenem, karácsony!”*
- 3. kép:** *A csobánok első tánc – Ez a karakteres mozzanatot egyelőre csak mint egy nyitány jelenik meg (kiemelve a népszokásból, eszköz nélkül).*

4. kép: Az angyal éneke – A szokáshoz híven, koronás angyal éneklő a Glóriát, jelezve Jézus megszületését. Ezt a ház népének éneke követi. Az angyal énekkel kelti fel a csobánokat. Majd az egyik pásztor is énekkel kelti társait.

5. kép: A „király” éneke – „A Szűz egy fiat szült...”; a pásztorok az eredeti szokáshoz híven elfeksznek a tér szélén, a „betlehemi mezőn”.

6. kép: Mária éneke – A tétel elején érkező anya Máriává válik, a „Serkenj fel, fiam...” dallal ébreszti gyermekét.

7. kép: Angyalok kara ébreszti a csobánokat

8. kép: A csobánok második tánc – Itt már a népszokás szerint, a hagyományos maszkkal, botokkal, a jellegzetes mozdulatokkal imitálják az előadók a betlehemes játék pásztorját.

9. kép: Tánc – A pászortánc közös, örömteli táncvá válik (silladri) a ház népével, amelyből jön a fájdalmas otthontalanság érzése, a rádöbbenés, hogy el kellett hagyni a hazájukat és nem tudni, viszontlátatják-e még valaha.

Szembevetés a koreográfiában a népszokás egyszerűsítése és mozzanatainak, szereplőinek szabad kezelése. Az alkotó élt művészi szabadságával, sűrítette a cselekményt, mondanivalója érdekében változtatott a szokás menetén. A misztériumjáték első felét képező „szálláskeresés” motívum teljes mértékben a bukovinai székely családon keresztül jelenik meg, a csobánok jelenetei, az angyal, a király, Mária éneke viszont már a népszokást idézik. Az előadásban egyfajta csúcspontként, a drámai hangulatváltás előtt megjelenik a bukovinai székelyek silladri tánc, amelyben a karácsony öröme tükröződik.

Éles a kontraszt az önfeledt tánc és az azt követő *Bukovina szép határa...* kezdetű dal statikus, sötét jelenete között. A csobánok táncá kapcsán érdemes megfigyelni, hogy némiképpen finomodtak, enyhültek a mozdulatok, nincs meg benne hiánytalanul az autentikus, ősi erő, de véleményem szerint ettől függetlenül a szokás lényegét mégis hűen tükrözi. A zenében bukovinai székely silladri dallamok tűnnek fel, valamint megjelenik a csobánolás jellegzetes hangszere, a furulya is (Martin 126).

Fontos és szép azonosság a templom formájú betlehem makett és annak fejen történő behozatala. Másik hasonlóság a jelmezek, kellékek tekintetében a csobánok viselete, amely izlésesen lett leegyszerűsítve, a maszk jellegzetességei azonban megmaradtak. A bot a pásztorok táncához nélkülözhetetlen, megmaradt eredeti funkciójában a koreográfiában. A színpadkép Zeke Edit díszlettervezőt dicséri, összetett, jól tagolt a tér, úgy komplex a látvány, hogy közben nem túlszűfolt. A fénynek jellemzően hangulatfestő szerepe van, kiemelt jelentősége a tétel elején és végén van.

A koreográfiában megjelenő változtatások többségét véleményem szerint a kettős cél indokolja: a népcsoport sorsának és érzéseinek bemutatása, valamint a népszokás színpadi megjelenítése, illetve a kettő közötti párhuzam érzékeltetése. Különleges élmény volt számomra egy ennyire érzékenyen és pontosan megszerkesztett előadás részesének lenni.

Bazsinka Levente

Források

- *Betlehemezés, betlehemes játék.* Írta Dömötör Tekla. Magyar néprajzi lexikon, 1. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- *Csobánolás – a bukovinai székelyek betlehemes játéka Tevelen 1948-ban.* Rendezte K. Kovács László. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Foltin Jolán: *Elmulik.* Zenéjét szerezte Kiss Ferenc. Művészetek Palotája, Fesztiválszínház, Budapest, 2016. április 21. (Részlet: www.youtube.com/watch?v=CnAkKEaKYtg)
- Hóbor Helga: *Foltin Jolán – Feszegéjük a néptánc határait.* Fidelio (fidelio.hu, 2016-04-07.)
- Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok.* Planétás Kiadó, Budapest, 1995.
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika: *Jeles napok, ünnepi szokások.* Planétás Kiadó, Budapest, 1997.

Megjelent

Salamon Soma: Tudat alatt

Fonó, 2023 | FA 527-2

A népzeneész fejében megtapadt dallamok szilánkjai különös, új matériává állnak össze. Salamon Soma a hazai hagyományos zenei közeg állandó szereplője évek óta, játékát számos népzenei és világzenei formációból ismerhetjük (Magos, Erdőfű, Fanfara Complexa, Buda Folk Band). Első önálló albuma szószoros értelemben vett szólóprojekt, hiszen a szerző a lemez egyedüli közreműködője. Ráadásul a látomásos zenei anyag műfaji besorolása sem egyszerű: nemhogy népzenei lemeznek, de feldolgozáslemeznek sem igazán tekinthető, hiszen az albumon nincs létező népi dallam. Egy fúvószenész elmélkedése hagyománytól és személyes benyomásoktól áthatva, saját gondolatainak erdejében bolyongva.

„Ha kérditek, milyen zene ez, a választ nem tudom. Kíváncsi voltam, elindultam; félhomályos, ismeretlen ösvényen, magam felé. Mielőtt visszafordultam, különös dallamok szegődtek mellém. Koruk nincs, érvényük talányos. Eltörnek és összeformnak, összetartanak és szétszaladnak. Ha egyvégtében hallgatsz, talán van történetük is. Átvillanó gondolatok, elfelejtett emlékek: furcsa rajzolataim, tudat alatt.”

Domság | Aksakal | Udzsado | Aer | Havas | Iker | Contemplatio Siculorum | Altatás

Salamon Soma – *furulyák, kaval*

Felvétel, keverés, mastering: Mazán Attila

Borító: Enyedi Ágnes, Salamon Ferenc, Salamon Péter

DÍJAK A TÁNC VILÁGNAPJÁN

ROBOZ ÁGNES-DÍJ (néptánc kategória)

Egyed Máttyás – Magyar Táncművészeti Egyetem

AZ ÉVAD LEGJOBB FÉRFI TÁNCMŰVÉSZE (néptánc)

Melles Endre – Háromszék Táncegyüttes

AZ ÉVAD LEGJOBB NŐI TÁNCMŰVÉSZE (néptánc)

Tóth Alma – Magyar Állami Népi Együttes

„Regélök, míg élök...”

A körmendi Béri Balogh Ádám Táncegyüttes jubileumi előadása

A tánc világnapja alkalmából, április hónap utolsó napján a fenti címmel, jeles táncos esemény zajlott a „végeken”. Az esemény pedig nem más volt, mint a körmendi Béri Balogh Ádám Táncegyüttes „meglepetés” műsora. Az együttes megalapításának ötvenedik évfordulójára és az együttes vezetője Korbacsics Tibor „Csicsa” több évtizedes munkásságának tiszteletére összeállított műsor lelkes közönségével bizony megtelt a Batthyány Örökségközpont színházterme. Elgondolkodtam azon, hogy vajon ez a teltnél is teltebb telt ház nem azt igazolja-e, hogy érdemes értékeket teremtő közösséget életre hívni, érdemes örömet szerezni másoknak, főleg, ha az magunknak is öröm. Nem azt igazolja-e, hogy az egyik legősibb létezési forma, a TÁNC a színpadról utat találva a szívekhez, szavak nélküli költészetként bővíti el XXI. századi kortársainkat is?

Amit aznap este láttunk mi sokan, az érdeklődő „civil” közönségen kívül meghívott barátok, alkotók, hivatalos potentátok, az nem csak tisztelgés volt a táncművészet előtt, hanem tisztelgés egy olyan ember előtt, akinek élete ötven éve biztosan, de tán azelőtt is, mindig is a magyar kultúráról, a magyar hagyományok megtartásáról, a helyi táncélet gazdagításáról, az utódok kineveléséről szólt. Korbacsics Tibor „Csicsa” ebben a fél évszázados elkötelezett alkotói és pedagógiai munkában nem volt, nincs

egyedül: felesége Erika „Lina” társa az életben, a tanításban, alkotásban, éppúgy, mint gyermekei, azok házastársai, és legújabbban már az unokák is. A Korbacsics család apraja-nagyja vagy táncolt, vagy táncol, vagy táncolni fog, mert egyszerűen beleszületnek a táncba, olyan nekik a néptánc, mint másnak a levegő. A műsor, amit az együttes, most az egyszer vezetője nélkül állított színpadra (hisz meglepetésnek szánták Csicsa bácsinak), felölelte az együttes történetének és alkotóinak korszakait.

Dr. Pesovár Ernő koreográfiája, a *Leánytánc Bartók zenéjére* tisztelgés volt a szellemi vezető, a kiváló néprajzkutató és professzor emléke előtt. A néhány éve elhunyt Antal László „Tóni”, az együttes alapítója, jeles táncszakember, koreográfus *Fordulj hozzám... csallóközi lakodalmasa*, Horváth János „Gedi” (Csicsa Ungaresca Táncegyüttes-béli mestere) *Szeress, kicsim!* című koreográfiája szervesen illeszkedő tánc-gyöngyszemekként csillantak meg a műsorban. Természetesen Korbacsics Tibor „Csicsa” munkásságának néhány olyan veretes darabját is láthatta a közönség, mint a *Nap után sétáló*, *Mementó*, *Párban* című koreográfiák. Mindegyik egy-egy táncműalkotás.

A *Dél-alföldi táncokat* az együttes ígéretes kis és nagy kamaszainak előadásában láthattuk, amit a felnőtt együttes által előadott *Zempléni táncok* követett, amelyben nagyszerű ko-

A Korbacsics házaspár fiatalon

reográfusi ötlet, hogy a tréfás verbuváló szövegeket kivételesen egy nő (Szommer Mónika) mondta el, olyan jó színészi érzékkel és ízesen, uralva a színpadot, hogy a közönséget kiválóan hangolta rá e tréfás szövegek hangulatára, méltán nem kevés nevetést és tapsot kiérdemelve a nézőtérben ülőktől. Az *Addig megyek, míg a szememmel látok...* (Kalocsa-vidéki táncok) pedig tökéletes műsorzáró számként igazi vastapsot kapott.

Az együttes különösen jól éneklő, erőteljes (nem ordító), zengőhan-

Antal László és Korbacsics Tibor – fotó: Szendi Péter

A Korbacsics házaspár köszöntése – fotó: Jámbori Tamás

gú férfiái összekovácsolódott csapat benyomását keltik. A női karban viszonylag sok a fiatal lány, akik táncos rutin terén még nem érték utol a régebb óta táncoló lányokat, asszonyokat, akiknek nőies, érett mozgása meghatározó a színpadon. A Béri Balogh Ádám Táncgyűttes igazi érénye – nemcsak a régióban, de minden túlzás nélkül, országos összevetésben is – az a sallangtalan, természetes táncolási mód, amit ma már egyre ritkábban tapasztal az ember néptáncszínpadon. A férfiak tánca úgy férfias, hogy nem hajtják túl a tempókat, nem túlozzák el a mozdulatokat, nem akarnak attrakciót csinálni a táncból, és az együttes lányaira, asszonyaira is ugyanez a jellemző.

Nézővén az előadást, az jutott eszembe, hogy az együttes tagjai (és mindenkorai alkotói, vezetői) ráéreztek arra, hogy a magyar táncban mennyi líraiság, mennyi elegancia, mennyi költészet rejlik, amit ilyen módon is meg lehet mutatni. Anélkül lehet láttatni, hogy sérülne a táncban meglévő virtuozitás és erő. Igazi élmény volt egy olyan műsort látni, aminek az alkotói és szereplői nem akartak mást, „csak” a néptánc korokon átívelő, természetes mozgásvilágának szépségét megmutatni. Azt a megnyilvánulási formát, ami elődeink életét, ünnepeit tartalmazta, élvezetessé tette.

Pillanatkép a Béri Balogh Ádám Táncgyűttes műsorából – fotó: Jámbori Tamás

Az előadás zárószáma után következett az a „harmadik rész”, ami minden addiginál szívet melengetőbb és emberibb volt: a csehországi táncos barátok köszöntője és ajándéktánc után a régióból, megyéből színpadra sereglő, ajándékozó, köszöntő barátok, táncos kollégák, tanítványok kedves, őszinte, szeretetteljes szavai hallatán tényleg úgy éreztük, hogy egy nagy, szerető család tagjai vagyunk. Mi, a zsúfolt nézőtérben jelenlévők, részei lehettünk valami még magasztosabbnak, mégpedig annak, hogy megéri közösséget teremteni, a közösség részévé lenni, valamit együtt alkotni, és a jövő nemzedékek nevelésével tovább éltetni hagyományos műveltségünket.

Korbacsics Tibor „Csicsa” ötvenéves pályája, életútja ezt bizonyítja. Példa lehet sokaknak!

Álljon itt egyik tanítványa, Csáky Zoltánné (Pintér Ági, az együttesalapító Pintér Pál leánya, veterán táncos) köszöntőjének részlete:

[...] 50 év, 18 263 nap, 598 312 óra, 35 898 720 perc. Nem kevés ez az időmennyiség, amelyet a táncgyűttes megélt. Sok-sok pillanat összessége adja ezt a fél évszázadot. Ezek alkotják az együttes múltját. Mivel sokan voltunk, vagyunk tagjai, mindenkivel más-más maradt meg az emlékezetben. Egy biztos, hogy mindenkiben nyomot hagyott a BBÁ-s időszak.

[...] Mit adott az együttes a városnak, Körmendnek? Az éves nagyműsorok mellett hagyományokat teremtett: májusfakítáncolás május utolsó hétvégéjén; nemzetközi néptáncgála augusztus 19-én; rönkhúzás farsang végén; püünkösdlő; néptáncantológiák és a Bozzai battaliázó, a karácsony előtti pásztorjáték. Valamennyi megmozdulás tartalmas, értékadó, látványos, és városunk értékét növeli. Ezek

mind részévé váltak a város életének. A külföldi utakon BBÁ-s táncosok kis nagykövetei országunknak, városunknak.

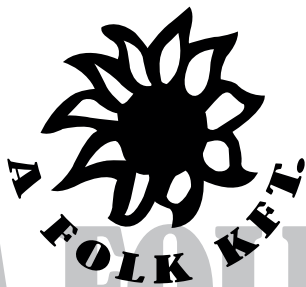
[...] Mit adott a táncgyűttes a tagjainak? Táncoséleten túl is tartó barátságokat, szerelmeket, házasságokat, örömet az együtt-munkálkodásban, izgalmakat egy-egy fontos műsor előtt, sok-sok élményt, vidámságot. Nagyon sok szellemi tartalmat kaptunk versek, idézetek formájában, ami köré a nagyműsorok épültek, melyet mindenki hasznosított a maga módján. Megtanultuk, hogy ne legyünk elégedettek az elvégzett munkával, mert mindent lehet még jobban, tökéletesebben csinálni.

[...] Az utóbbi évtizedekben már komoly utánpótlásnevelés is zajlik. Nagyon jó nevelő közösséget látnak a szülők az együttesben. Nemcsak egy egyszerű időöltés a táncpróbákon való részvétel, hanem komoly fizikai erőpróba, állóképesség-növelő tevékenység. Fegyelmezetté teszi a táncoskakat, táncosokat. Kialakul a felelősség a közösség felé: igényessé és alázatossá válni. Ezek mind fontos emberi értékek! A kisfiúk, fiúk férfiak, a kislányok, lányok női példát látnak a felnőtt táncosokban. De ez nemcsak testedzés! A „tisztá forrás” megismerése is!

[...] Nem lenne ma 50 éves a Béri Balogh Ádám Táncgyűttes, ha 30 évvel ezelőtt Korbacsics Tibor, Csicsa nem vállalta fel az együttes vezetését. Csatában edzett vezető, aki halad előre a táncgyűttes érdekeiért. Értünk harcol, BBÁ-s táncosokért, hogy a múlt a jelenen keresztül a jövőbe vezessen. Lina! A nagy szervező, Ő végzi a hatalmas háttérmunkát. A Korbacsics család egésze, Varga Toncsi, Szommer Móni hűségesen, kitartóan segítik Csicát és Linát.

Köszönjük NEKTEK! Isten éltesen, Béri Balogh Ádám Táncgyűttes, Isten éltesen, Csicsa!

Sztanó Hédi

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Zelnik József: Nomád nemzedék Kádárkádiában – I. rész

NOMÁD NEMZEDÉK NEGYVEN ÉV UTÁN

Kezdetben a kultúra leszállt a földre. Akkor még nem is kultúra volt, hanem az angyalok által énekelt és táncolt mennyei liturgia. Az emberek csak bámultak, úgy csodálkoztak, ahogy egy gyermek tud, majd szemérmes igyekezettel elkezdtek ők is énekelni és táncolni, és rájöttek, hogy az jó.

A hetvenes években Magyarországon néhány tucat fiatal arra szerveződött, hogy közösen énekeljen, táncoljon, faragjon, fazekas munkát végezzen, szőjön, mert az jó. Ilyen egyszerű lenne a világ, ha még most is ott élnénk a kezdetek édeni légkörében, és egyáltalán nem is értenék az angyalok, miért olyan nagy vállalás a tánc-házmozgalom, a néptánc, a népzene, a népművészet szeretete. Csak akkor értenék meg, ha megmagyaráznánk nekik, mi a történelem. Az a történelem, amit mi sem értünk teljesen. Szerencsére először táncolni és énekelni kezdtünk, mert ha először a történelem értelmezésével kezdtük volna, akkor elment volna a kedvünk nemcsak a mulatástól, de az élettől is.

Most, negyven év után talán mégis elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk azzal, mi volt a mi történelmünk, földi létezésünk elmúlt fél évszázada és mit jelentett abban életünk és ajándéka, a népművészet újrafelfedezése, benne az ünnep, a tánc és a zene. A mából nézve talán már jobban látszik, milyen kulturális világkörnyezetben jelent meg ez a népművészeti reneszánsz. Amikor leírjuk a reneszánsz szót, megdöbbenve kell tapasztalnunk, hogy minden modernkori tematizáló divatszavunkat át kell világítanunk: a reneszánsztól a felvilágosodáson keresztül a forradalomig mindet. Először talán azt az elképesztő közmegegyezést, hogy ezeket a szavakat csak pozitív értelemben lehet használni. Totális kérdéstilalom védi őket, mint a legmerevebb vallások legkeményebb dogmáit...

Érdemes megvizsgálni, milyen szellemi mélyáramlatok vezettek ide. Hová vettünk, hová, akár magunk által is?

De előbb vizsgáljuk meg, mi történt valójában az elmúlt fél évszázadban Magyarországon. Azonban most más szemszögből, mint a főirányú történészek, szociológusok, politológusok szokták. Az elmúlt armageddonos századot rengetegen elemezték már, és átvilágították benne a magyar kultúra vonatkozásait. Szinte az az érzése az embernek, hogy túlelemeztek, és ez a túlelemezés vakít. Persze nem lehet valamit túlelemezni, legfeljebb egyoldalúan túlvizsgálni, mert az igazság keresése örök útkeresés. Ma már bántóan merevek azok a keretek, amelyeket sokszor egyoldalú ókori görög filozófiai elképzelések alapján a reneszánsz, a felvilágosodás és a humanizmus eszmerendszere határoz meg. Az így kialakult kérdéstilalom-rendszer ma már merevebb szellemi szarkofág az emberi gondolkodáson, mint az általa szétrombolt vallási dogmatizmusok. Ráadásul ellenhatásként kialakult az öt támadó tradicionalista iskola, s így gondolkodásunk egy kettős taburendszer ösztüztében vergődik. Ám ez nem csak újkori jelenség. Ismert az a régi kínai történet, hogy amikor megkérdezték az egyik császárt, milyen intézkedéseket tenne országa megmentése érdekében, azt válaszolta: „*Először is helyreállítanám a szavak jelentését.*”

A dolgok néven nevezése első látásra nem is lenne olyan nehéz ügy. Főleg, ha figyelembe vesszük azt a bibliai tételt, hogy csak az embernek van az a képessége, hogy megnevezze az állatokat. Ezzel a képességgel még az ördög sem rendelkezik. Tehát az ember képessége a dolgok megnevezése, sőt még a virágokat is ő keresztel-

li meg. Ezentúl az ördögnek is ő ad nevet, elnevezi Sátánnak, hogy mindenki tudja, ki ő és hol a helye. Némi túlzás, hogy mindenki tudja, mert valójában szinte senki nem tudja, ki ő és mi ő. Mert, ha mi emberek tudjuk csak megnevezni a dolgokat, a Sátán viszont ugyanazt a jelenséget meg tudja osztani. Ő a nagy Megosztó. Saját képét is megosztja bennünk. Eredetileg tudjuk, ő az Ellenség, mégis sokan úgy hiszik, azt hiteti el magáról, hogy ő Lucifer, a Fényhozó, egy féltékeny isten száműzöttje. Van azonban még egy ennél is nagyobb trükkje: ő a rejtettség, ő a rejtőzködés zsonglőrije. Bennünk is úgy tud rejtőzködni, hogy legrútább ügyeinket széppé értelmezteti magunkkal magunkban. Így ő lesz a belső szövetséges ellenség, saját leleplezését is legtöbbször ő irányítja. Ezért szinte lehetetlen helyreállítani a szavak jelentését, visszaépíteni a lélek szakrális orientációját.

Az ördögűzés, ha „csak” kulturális is, veszélyes feladat. Mikor Jézus vitatkozott a farizeusokkal, vagy a ravasz megalkuvó szadduceusokkal, ő is szembekerült ezzel a helyzettel. Felhívta a figyelmet, hogy nem jó az, ha a Sátánt a Sátán úzi ki. Ráadásul, ha még azt sem tudjuk, kit nevezünk Sátánnak, Belzebubnak. Belzebub a héber Baal-Zebub, annyit jelent a „legyek ura” ez egy gúnynév, ami a kánaáni isten Baal-Zebul („Magasztos Baál”) kifigurázása. Tehát az ellenségünk istene a mi sátánunk. Démonizáljuk egymás isteneit, így először csak mások isteneit tagadjuk, majd nincs megállás a nagy és általános istentagadásig. A huszadik századot valahol mélyen a permanens istentagadás és az abból is következő forradalmiság határozta meg. A két legnagyobb földi szélsőség százada volt. Ebből született az a hazugság-felhalmozódás, amit létező szocializmusnak nevezünk, s ami a huszadik század második felében meghatározta életünket. Innen kezdődik az a hajszálvékony ösvény, amin igazságainkat féltve egyensúlyozgatjuk.

Ott éltünk Kádárkádiában és most sorba vesszük, amit akkor láttunk, amit akkor nem láttunk, de most már sejtjük, ahogy akkor láttuk magunkat és őket a hatalomban, és ahogy ők láttak, figyeltek, figyeltettek bennünket. Ha ez nem az életünk lett volna, akkor azt is gondolhatnánk, hogy egy sci-fi, egy virtuálisan kitalált zavarosan spekulatív világ, amire, ha az ember filmen nézi, könnyen kimondja, hogy ilyen nincs.

*

MI VOLT A NOMÁD NEMZEDÉK?

Mivel huszadik század végi életünket a nomád nemzedék nézőpontjából vizsgálom, először azt kell leírni, mi volt az a nomád nemzedék. Mi volt az a többszörösen rendszeridegen csodabogár, amitől a magyarországi bolsevik utódok és a csírázó liberálisok is fanyalogtak?

„*Vannak mozgalmak, melyeknek mélyén időtlen gesztusok munkálnak*” – ezzel a mondattal kezdtem 1981-ben a nomád nemzedék születésének tízéves évfordulójára megjelent kötet előszavát. Az egész előszó ott egyensúlyozott a politikailag kimondható és a ki-

2012-ben, a táncházmozgalom negyvenéves jubileumára jelent meg a Halmos Béla által fémjelzett „Meg kell a búzána érne” című konferenciakötet (szerkesztette Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese, Európai Folklor Intézet, Budapest). Sorozatunkban a kereskedelmi forgalomba nem került kötetből idézünk ma is érvényes gondolatokat tartalmazó tanulmányokat.

Az 1979-ben, a tokaji népművészeti tábor keretében, Makovecz Imre tervei alapján létrejött tokaji közösségi ház (Nomád Nemzedék Háza) az azóta eltelt évtizedek során menthetetlenül romossá vált. Az alkotó felszólítását követve – „...ha már nincs rá szükségetek, gyűjtsátok fel!...” – 2022. június 24-én, Szent Iván éjszakáján a fából készült építményt ünnepélyesen megsemmisítették. A Makovecz Imre Alapítóany és Tokaj Város Önkormányzata az épület maradványainak elpusztítása után újjáépíti az alkotást egy másik helyszínen. (Forrás: orszagepito.net)

mondhatatlan határmezsgyéjén. Ki lehetett mondani azt az igényt „hogy a változások által okozott bármilyen törések ellenére tudatában maradjunk életünk folyamatosságának”. Nem lehetett azonban arról beszélni, hogy mik voltak a huszadik században azok a törések. Például Trianon és az 1945-el kezdődött hosszan tartó szovjet megszállás. Hogy milyen dupla és tripla, sőt több fedelű rendszerben működött a magyar társadalom a szovjet megszállás alatt, azt éppen a Trianon szindróma jól mutatja. Például az az ENSZ, ami 1947-ben majdnem kétezer év után elkezdte újrakreálni Izrael államot, az a mai napig tabunak tekinti, hogy Magyarország bármilyen kelet-európai változások után is, akár egy félbevágott határmenti magyar falut is visszakapjon. Közben Magyarországon – ahol a zsidó származásúak természetesen büszkéek voltak az újonnan létrejött zsidó államra –, sokszor zsidó származású újságíróknak, szakértőknek kellett elítélni a cionizmust. Sőt cionista koncepciók pert is kreáltak. De különös volt a sorsa a Szentföldre kivándorló magyar zsidóknak is. Ezek többnyire urbánus kultúrájú emberek, és ott egyszerre bekerültek egy radikális népi közösségi világba, a kibucba. Ha azt nem is bírták ki sokáig és sokan visszajöttek, vagy elmentek Nyugatra, azért örök nyomokat hagyott bennük az „*otthon zöld füve*”, az „*egyszer otthonlenni valahol a Földön*” testmeleg illata. Mezei András, aki megélte ezt a sorsot, gyönyörű novellájában így ír erről: „Csak a kertészetet nem unja meg az ember. A fűvekhez, fákhöz nem volt megállója a menetnek, mert minden talpalatnyi földet kosarakban kellett felhordani a dombra. Minden fát ültetni kellett. Minden szál fűvet vetni, minden virágot és bokrot külön ültetni. Öntözni. Minden árnyékban benne volt Jákob.” [Mezei András: *Temetés*. In: Niedermüller Péter–Zelnik József (szerk.) *Folklor és kulturális alternatívák*. 1983/3. Budapest. 58-59.]

De a mi – zsidókról kialakított – sztereotípiáink is többször gellert kaptak. Jól emlékezem arra a jelenetre, ami Mezei András lakásán volt a nyolcvanas évek elején. András körülbelül fele-fele arányban meghívott bennünket „magyar”-magyarokat és zsidó-magyarokat magához azzal, hogy egy tíztagú izraeli delegáció lesz este nála. Mi magyarországiak egy kicsit hamarabb érkeztünk és egyszer csak elkezdtek bejönni az izraeliek, mint egy tucát szatmári paraszt vízözön előtti kordbárszony nadrágokban, tenyeres-talpasan. Lengyel Balázs megdöbbenve szólalt meg mellettem: Te, ezek nem is zsidók. Nem is olyan egyszerű ez a *kikvogyunk, mikvogyunk* kérdés.

Más oldalról – vagy nem is olyan nagyon másról – de ez izgatja azt a néhány tucát, majd néhány száz, később egyre több fiatal, akik a hetvenes évek elején megalakították a Fiatalok Népművészeti Stúdióját és a *táncházmozgalmat*. Ezzel elkezdődött egy furcsa játék a hatalom és köztünk. Mind a két oldal hol jobban, hol kevésbé, de cinkelte a lapokat. A hatalom – ami tudvalóval nagyon éber, amíg bele nem fárad – egyből észrevette, hogy itt egy alternatív, szabadabb ifjúsági kezdeményezés indult, ezért kétfrontos harcra (Kádár kedvenc machiavellista kifejezése) indított. Totális

belügyi megfigyelést szervezett, valamint utasította a KISZ KB-t, hogy támogassa a kezdeményezést anyagilag úgy, hogy egyre jobban vegye saját befolyás alá. Mi viszont bevonultunk egy kulturális szakmai intézmény, a Népművelési Intézet háttér-szárnyai alá. Ebben az intézetben Aczél György, Kádár kulturális és valódi helyettese már építette ki azt a bázist, ahol a polgári ellenzék meghúzhatja magát. Erre a „farvizre” kapaszkodtunk mi rá, ún. nemzetiek, népiek. Persze ravaszságunk Aczélnek is jól jött, mert a hozzá közelálló, zsidó, polgári világ ellenzéki építkezését sokszor velünk, „nacionalistákkal” elfedhette, mikor őt, mint Moszkva-ellenes, „liberális”, nyugatimádó elhajlót Kádár balosai Moszkvában feljelentették. Kádárnak, ha volt zsenialitása, akkor az a proli machiavellizmusa volt. Kitűnő érzéssel egyensúlyozott a Moszkva-hű, ultrabalos antiszemita (akik között zsidó is volt) és az Aczél vezette rejtetten nyugatos „liberális” zsidó és művelt nem zsidó csoport között. Kádár észrevette, hogy neki, ha hosszú távon hatalmon akar maradni, akkor meg kell adni a császárnak, ami a császáré. Tehát alapvető kérdésekben mindenáron (bárki bármit mond is utólag, minden áron) ki kell szolgálni a birodalmat. De azt is észrevette, hogy pilátusi helyzetben van. Nem elég a birodalmat szolgálni, ki kell egyeznie a Szanhedrinnel is, mert a szadduceusok elkaszálják a birodalmak központjaiban, Keleten és Nyugaton egyaránt. Ez adta Aczél György rendkívüli védettséget, és ezzel a kultúr-pápa zseniálisan élt is. Kádár szerepéből, krumplisztás önuralmából talán csak egyszer esett ki. A nyolcvanas évek második felében nagyon megbátorozott Madaras Józseffel, a színészszel. A sűrű találkozások miatt Józsi vette a bátorságot, hogy kultúrpolitizáljon, és naivan elkezdte szidni Kádárnak Aczél, és ecsetelte ártalmasságát a magyar kultúrára. Nem antiszemita alapon (ezt azért ő sem merte), csak balosan, józsefattilásan. Eleinte Kádár mosolygott ezen, mikor azonban a színész erőszakosan többszörre elővette a témát, a főtítkár kiborult és jellegzetes hangnemében azt mondta: *hát löjék le Aczél elvtársat!* Ezután már nem fogadta Madarast.

Kénytelen vagyok szellemileg csatangolni Kádárkádia bozotos ligeteiben, mert látom, másoknál máshol, hogy a túl egyenesre vágott ösvény nem leleplezi, hanem inkább csak cizellálja azt a hazugság-felhalmozódást, ami a Kádár rendszer, s benne átkozott és áldott életünk volt. Különben is egy történetnek saját akarata van. Hagyjuk élni, talán úgy kevesebbet tévedünk.

Valamikor a hetvenes években megkerestem Makovecz Imrét, akit akkor még saját szakmája se nagyon ismert, hogy Tokajban építsünk egy alkotóházat fából. Úgy érzem akkor azért kellett megépíteni, hogy most pontosabban, mélyebben tudjam mindazt elmondani, amit szeretnék. Némely sinto templomokat szoktak úgy építeni, hogy szétszedhető legyen, és egy új nemzedéknek újra fel kelljen építeni, és így tanuljon bele a hagyományba, hogy megérintse a hagyományok aranyágának eredeti teljessége minden reformtól, forradalomtól mentesen.

A templomot nem szabad átalakítani, az oltárt nem szabad megfordítani, mert felfordul a világ. Kell az életben egy biztos pont, ahonnan rálát az ember az eredet céljaira és mérni tudja a változás irányát, és hogy az a változás milyen célt szolgál. Ennek a helyzetnek a felszámolása – hívja az magát akármilyen „jóképpű” izmusnak, akár liberalizmusnak és humanizmusnak is – az ősbűn. Nincs más ősbűn. Ezért kell a történetet, történetünket elmesélni, mert ez az egyetlen tanulság, és nem az állami történelemoktatás, ami már régóta nem más, mint egymásra hivatkozó vagy egymást egyoldalúan tagadó történelemhamisítások állandó körforgása.

A mi létező szocializmusunk, de a létező kapitalizmus szintűgy először és legszélsőségesebben ennek a folyamatos emberi történetmesélésnek a lehetőségét szüntette meg, és lebontotta a rá való képességet. De a gyökerek mélyebbek. Talán ott kezdődnek, mikor egy kultúra, mint például az európai, összes történetét vallásos erővel egy nép kreált (melyik őstörténet nem kreált?) őstörténetéhez rögzíti, s ezzel egyirányú, merev sínre tesz egy civilizációt. A haszid zsidók között mesélnek a történetmesélés képességéről és képtelenségéről. Egy nagyon gazdag ember megfizet egy rabbit – aki nagyszerű mesemondó hírében áll –, hogy az ő családi ünnepségén meséljen. A rabbi sok kilométert utazik a gazdag ember házáig, ám egész este, de még másnap sem jut eszébe egyetlen történet sem. Az ünnepség véget ér, és a rabbi erősen szégyenkezve távozik. A hazafelé vezető úton eszébe jut egy történet, visszamegy és elmondja. A gazdag ember megdöbben, rájön, hogy ez az ő története arról, hogy milyen csalárd módon érte el a gazdagságát mások szenvedése árán.

[Susan Strauss: *The Passionate Fact*. North American Press, 1996]

Nehéz kérdés viszont, hogy éppen most, mikor az egész világot már egy általános történetmesélési tilalom sújtja, és szklerotikus a képesség is, mit lehet tenni. Talán házat kell építeni, olyat, mint a tokaji. Vagy inkább azt úgy, ahogy a *karok* nép tette. Ezek a kaliforniai őslakosok külön házat építettek a régi történetek elmeséléséhez. Ennek a háznak a padozata maga a föld. Középen egy lyuk van, és úgy tartották, hogy a régi történetek ebben a lyukban vannak. A mesemondó énekel ennek a lyuknak, hogy előhívja a történeteket, ám azok rendkívül szégyenlősek, nehezen jönnek elő. Ha véletlenül előjön egy, akkor a mesemondó gyorsan és felfokozott indulattal mondja el, nehogy idejekorán visszacsusszanjon a lyukba. Jöjjenek hát föld alá bújít, szégyenlős történeteink. Minden tisztességesebb mesélő természetesen előljáróban elmondja: nem tudom, hogy pontosan így történt-e, de ha elég sokáig hallgatód a történetet, meghallod majd, mennyire igaz.

*

POLITIKAI ÁRKÁDOK

A nomád nemzedék élethelyzetének a megértése szinte lehetetlen a politikai történelmi háttér megvilágítása nélkül. Nem szeretném most a kialakult történelemértelmezési sémákat felmondani, mert azok mára nagyrészt kiüresedtek. Ráadásul az egyoldalúan marxista értelmezéseket felváltotta az egyoldalúan neoliberális dogmák túlsúlya. Jellemző, hogy az elmúlt húsz év Magyarországra is csak helyel-közzel jutottak be azok a szerzők, akik világunkat nem ateista, materialista, egzisztencialista nézőpontból szemlélték. Jellemző, hogy Eric Voegelin korszakos politikai filozófiai munkásságából eddig egyetlen könyvet sem fordítottak magyarra. Egy olyan szerzőtől, aki a huszadik század megkerülhetetlen politikai filozófusa volt. Természetesen, mint minden nagy ember, elhelyezhetetlen volt a táborok fiókjaiban, nem állt sem jobb, sem baloldalon, nem volt idealista és materialista sem. De nem ez volt a legnagyobb bűne, hanem a gnózis-probléma, a gnoszticizmus kérdésének a mély feltárása. Voegelin szerint a gnoszticizmus nem csak az antikvitásban fellépő vallási irányzat volt, hanem egy folyamatosan létező gondolkodásmód, világkép. Hat jellegzetes vonását sorolta fel: 1. *Elége-*

detlen a helyzetével, mert azt egy negatív világba vetettségnek fogja fel. 2. A világ rosszul van teremtve, ebből következik minden baj. Tebát a világ tökéletlen, és nem az ember. 3. A világ rossz vonásai alól lehetséges a megváltás. 4. A világ megjavítása, megváltoztatása történelmi folyamat révén érhető el. 5. A világ megváltoztatása, megváltása az ember saját erőfeszítésétől függ. 6. Ezért a gnosztikus feladata a változtatás receptjének a kidolgozása (ő a forradalmár alkímista), a rossz alóli megváltás módszerének a megismerése. Ez a „gnózis”, a tudás. A gnosztikus prófétaként lép fel, megváltó tudását hirdelve az emberiségnek.

Voegelin kimondja az ítéletet: „A gnosztikus gondolkodók – mind az ókoriak, mind a modernek – az elidegenedés nagy pszichológusaiként a prométheuszi lázadás örökösei.” Ezt követi végző igazsága: „a gnosztikus mozgalmak körébe tartozik, a progresszizmus, pozitívizmus, a marxizmus, a pszichoanalízis, a kommunizmus, fasizmus és a nemzeti szocializmus.”. Ebből a tételből, könyvei tételes és pontos bizonyításrendszeréből kiderül, hogy fasizmus és kommunizmus mélyen egylényegű jelenség. Az új gnoszticizmus lényege, hogy tagadja: az Isten és az ember, a világ és a társadalom a lét eredeti közösségét képezi. [G. Fodor Gábor: *Kérdéstilalom*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005]

Kádárkádiában való nomád létezésünk a marxista létező szocializmus időszakára esett. Jellemző volt erre az időre, hogy maguk az ideológusok sem tudták, hogy valójában milyen mély szellemi áramlat határozza meg gondolkodásukat és nyelvhasználatukat. Ebben az időszakban jelent meg egy könyv a *Második prométheuszi forradalom* címmel. [Vitányi Iván: *Második prométheuszi forradalom*. Magvető, Budapest, 1971] A szerző észre sem vette, milyen mélyen igaza van, mikor Marxot és izmusát második prométheuszi forradalomnak nevezte. Csak ő azt hitte, hogy az egy pozitív dolog.

Az úgynevezett modern gondolkodás hőse, megkérdőjelezhetetlen szentje lett Prométheusz. „Imádatának” az ókori görögök-nél vannak a kezdetei. Hésziodosz, a boiótiai parasztköltő szerint még vétkes az istenek ellen ravaszkodó Prométheusz, mivel Zeusz az értelmes rend őre, aki ellene lázad az eleve bűnös. Ráadásul ez a lázadás hosszabb távon kudarcot vall. Így többet árt, mint használ az embereknek, akikre pedig többnyire farizeus módon hivatkozik. Tehát ögörög földön a Kr. e. 8. század végén még az archaikus rend uralkodott, melyben az erkölcsi értékek, jogrend, igazságosság (diké) még az isten(ek) és az ember szövetségéből származtak. A Kr. e. 5-4. században világképfordulat volt. Ekkor lett az istenek ellen ravaszkodó, lázadó emberből, Prométheuszból hős, félisten. Aiszkhülosz műve (valószínűleg nem az övé) A *lelancolt Prométheusz* jelzi a fordulatot, de legalább is a fordulat csíráit. A modernkori gondolkodás ennek a Prométheusz-képnek az áhítatában született, és elvégezte az „*értékek átértékelését*”. Nem véletlen, hogy az emberi hübrisszel áthatott művészet legkedveltebb, újra és újra feltűnő motívumai közé tartozik Prométheusz. A klerikalizmus elleni lázadását istentagadással kiteljesítő felvilágosodásnak egyik központi figurája lesz, természetesen az önállóságáért, saját szellemi szuverenitásáért küzdő személyiség nemes szerepébe öltöztetve, mint Goethe *Prométheusz* című versében. A modern ember, a fausztai ember benne találta meg istentagadásának és mérhetetlen hübriszes önmegvalósítási vágyának igazolását. A marxizmus ateista, materialista utópiájához keresve sem lehetett volna jobb „szentet” találni, mint Prométheuszt, azt a lázadó titánt, aki kimondta, az „*ember minden tudása értőlem való*” (Aiszkhülosz).

A létező szocializmusban ezt a világképet permanens forradalomként mutatták fel úgy, hogy egy duplafedelű hazugságként az emberektől megvonták éppen a szabadsághoz és a személyiség szabad kiteljesedéséhez való jogot. Ráadásul mindent ebben a hazugságfelhalmozó keretben kellett értelmezni, így a művészetet és a népművészetet is.

[Folytatása következik]

Element Radák Jani, a táncos

– Élt ötvenhárom évet –

Néhány hónapja csak, 2023. február 17-én történt, hogy Radák János Simon eltávozott közülünk. Gyászolja három gyermeke, felesége, édesanyja, testvére, rokonai és rengeteg barátja. Családtag, barát és táncos volt: egy igazi társ. TÁRS, csupa nagybetűvel. Nemcsak közvetlen szeretteinek volt társa, hanem mindenkinek, akivel találkozott, akivel, ha csak egy kicsi időt is, de együtt tölthetett. Bámulatos volt az a szeretetteljes hozzáfordulás, csendes ráfigyelés, amelyet mások iránt tanúsított.

„Sokat dolgoztál értünk...” – írták róla a bukovinai székeleyek. „Egy egész világot adtál nekünk, ami végigkíséri az életünket”, szölte a megemlékezés a temetésén, 2023. márciusában, a pécsi, a hidasi, bonyhádi, szekszárdi, kaposvári, tamási, gyöngyösi és a csíkszeredai táncosok nevében. És még folytathatnánk a sort... Mindenki, akivel valaha is beszéltem róla, ugyanezeket mondta.

Mit mondhatnánk mást mi, óváriak, szigetköziek, Moson megyeiek, akik fiatal kora óta ismertük, akikkel együtt nőtt bele a táncba, életbe, örömbbe és gondba? Mi mást mondhat az, akinek elmegy a barátja, testvére?

Nem akarok keserű szavakat írni, mert ő ezt nem szeretné. Radák Jani nem szerette a panaszt. Mikor valaki kétségbe esett, vagy talán még azelőtt, ő már vigasztalta is az illetőt. Hittel teli tekintetével, halvány mosolyával és egy-két megértő, biztató szóval... Közben úgy tűnt, hogy neki nincs szüksége vigaszra. Azt hiszem, hogy volt egy olyan képessége, hogy egy-egy tekintetből, érintésből, mozdulatból, dallamból kiérezze a felé áradó szeretetet. Őt ez táplálta, erősítette, ő pedig minket.

Aki ismerte, tudja, hogy Jani vaslogikával bírt. Mondataiban akkor is volt valami megfellebbezhetetlen, ha a végére nem tette hozzá: ez tény. De a legtöbbször hozzátette – úgy, hogy közben jobb kezének mutató- és nagyujját összecsapva ennek nyomatékot adott. Ha valamit elkezdett, azt rendkívül szervezeten és rendben végezte. Ha ehhez hozzáadjuk a szeretetteljességét, jó megfigyelőképességét és a kiváló fizikai képességeit, akkor megérthetjük, hogy miért volt az ország egyik legjobb táncánára. És táncosa.

Ötvenhárom évét mi talán a sors által rövidre szabottnak éreztük, de aki közel állt hozzá, az tudja, hogy teljes életet élt. A művészet, ezen belül a néptánc volt az a közeg, ahol a legjobban ki tudta magát fejezni, ahol ki tudott teljesedni. Visszafogottan, szépen, határtalan önuralommal táncolt, és így is élt. Gyönyörűen.

Honnan jöhet egy ilyen ember, miből születhet ez az életpélda? Jani 1969. június 6-án született Bezenyén, egy Moson megyei horvát faluban. A közeg, amibe belenőtt, valahol a tradíciók és a kelet-európai modernitás között lebegett. (A falu fele már ausztriai vendégmunkás volt, amikor Jani szüleinek, Bábinak és Simon bácsinak a konyhájában még időutazást lehetett tenni a hatvanas évekbe, vagy még korábbra.) Aki ilyen közegben született, legkésőbb a rendszerváltás után, ha nem is tudatosan, de választásra

kényszerült. A bezenyeiek jelentős része a félig sikerült modernitás irányába indult, Jani a tradíciók mellett maradt. Érzéketlennek, talán embertelennek is látta a modern kort, olyannak, amilyenek az – innen, keletről nézve – valóban sokszor mutatkozik is.

A táncot az Óvári Gazdász Néptáncgyűttesben kezdte, de igazából a Lajta Néptáncgyűttes volt az a sokszínű közeg, ami befogadta, és ahol kiváló táncossá, koreográfussá vált. Az egyesület, az 1980-as évek végétől az 1990-es évek közepéig ott táncolókat sokat köszönhetnek Janinak. Szelíd embersége, elhivatott, már-már önsanyargatásig szigorú táncművészi minősége közel tíz éven keresztül biztos támaszt, heti két örömteli, gazdag táncpróbát adott sokunknak. Aki visszaemlékszik, igazolhatja, hogy bizony „bársonyon futottak perceink”. A magyar néptáncmozgalomban sok-

szor emlegetett „anyanyelvi szinten való táncolás” kifejezést súlyos közhelynek gondolnám, ha Jani nem lett volna. 1993. telétől 1994. nyaráig szinte csak visai táncokat tanult napi öt-hat órában, és tanított nekünk heti nyolc-kilenc órában. A magas színvonalú művészet iránti elhivatottsága és szigorú önfegyelme mindenhol hitelessé tette: a pécsi „tanacosoktól” és a makói néptáncosokon át a hertelendyfalvi székeleyekig máig emlegetik őt és kedves párját, Etelkát, kinek kedvességéből, elfogadásából kerekedett egész Jani élete és tánca. Ebből a táncból származik két gyönyörű, drága gyermekük: Samu és Julcsi.

Ha azt írnám, hogy a népzene, a néptánc volt az egyedüli közeg, ahol Jani jól érezte magát, ahol alkotni tudott, azzal nem tudnám kifejezni a teljes valóságot. Az a helyzet, hogy Jani máshol is jól érezte magát, a közösségeket nagyon szerette, de a néptáncban tudta megélni a teljességet. Ez volt az életfeladat, amiről tudta, hogy rábízták. Azok az idők, amikor a táncpróbákon, színpadokon, utazásokon, kollégiumi szobákban, albérteltekben együtt töltöttünk, szinte kizárólag a hagyományról szóltak. Arról, hogy mit lehetne, mit kellene tenni... Néprajzoként tette, amit lehetett. A 2000-es években született közép-erdélyi táncfilmek, fotók, interjúk egy jelentős része a nevéhez kötődik. Sem Visáról, sem Székéről, sem pedig Bukovináról nem tudná ma azt a magyar néptáncmozgalom, amit tud, ha ő nincs. Talán Gyimesről sem. Munkásságáért 2016-ban a Sebestyén Ádám-díjat, 2019-ben pedig a Táncművészeti Díjat vehette át a Táncművészeti Társaság sok ezres résztvevője előtt a Sportaréánában.

Jani táncanári, előadói és emberi minőségét a temetésén összegyűlt óriási embertömeg mutatta.

Ezek a sorok 2023. húsvétján íródtak. A feltámadásba vetett hit adta az erőt, hogy átvéve a szerepét vigasztaljak, és határozottan állítsam, hogy van egy fontos tény: Jani örökre velünk marad. Kedvességével, tanításaival százak, talán ezrek gondolataiba, mozdulataiba és szívébe helyezte bele magát.

Jó helyen van ott!

Varga Sándor

Lázár Zsigmond: Csontváry utazásai

Nevessük ezt az írást jobb híján recenzióknak, bár egy kicsit furcsa illet közölni egy olyan műről, amit még egyelőre semmilyen formában nincs lehetősége a közönségnek meghallgatni, és én is csak kottából és egy számítógépből kimentett felvételtől ismerem – hál’ Istennek legalább kiváló hangmintákkal. Szívesebben írnék inkább koncertajánlót a darabban kapcsolatban, azonban egyelőre még fogalmunk sincs, hogy kik és mikor fogják eljátszani, de nagyon remélem, hogy erre mihamarabb sor kerül. Aki ismerős a magyar világzenei szcénában, bizonyára találkozott már Lázár Zsigmond nevével. Felsorolni is nehéz lenne, hány formációban játszott hegedűn vagy billentyűs hangszereken, mindemellett ráadásul a klasszikus zenei koncertekre vagy színházba járó közönség karvezetőként vagy karmesterként is láthatta őt. [Lásd Grozdits Károly: *Népzeneől a Zártosztályig (Interjú Lázár Zsigmonddal)* – folkMAGazin, 2018/1. 32. o.] Jömagam először egy musical előadása során találkoztam vele, amire az utolsó pillanatban kellett beugranom brácsázni. Kiváló zenészt ismertem meg benne, aki fölényesen ismerte az adott művet és rendkívül sokat segített a nagyon világos és érthető vezényletével, hiszen enyhén fogalmazva nem volt számomra túpróbálva az anyag...

Szóval innen a személyes ismeretség. Nem titok, hogy ezt kihasználva kicsit egyeztettem vele a most szóban forgó darabról. Egyrészt az egész műből, illetve a tételcímekből kiindulva programzene vagy alkalmazott zene sejthető. Másrészt a kottaképből kiderül, hogy sokszor nem szokványos hangszercsoportokat használ, amik mögé a speciális hangképek kialakításán kívül egyéb célt is feltételeztem.

A szerző elmesélte, hogy amikor karvezető egyetemista volt Pécsen, egy időszakban a vizsgákat ideiglenesen, technikai okokból a Csontváry Múzeum aulájában tartották, ami tele volt festményekkel, amelyeket ilyen módon nagyon sokszor láthattott, mély nyomot hagytak benne, és így utólag beindították a fantáziáját. Zeneszerzést egyébként ennek megfelelően Györfly Istvántól tanult, akiről nem túlzás azt állítani, hogy a XX. század egyik legjelentősebb zeneel-

melet tanára. A képekre visszatérve, azt szeretném előre bocsájtani, hogy bár tanultam művészettörténetet, soha nem voltam belőle erős, így a festmények és a zene összművészeti jellegű elemzésére nem vállalkoznék, maradok inkább csak az utóbbi jellemzésénél. Ezen belül is az egyik legfontosabbnak tartom a szerző másik célját, a népi és klasszikus hangszerek együtt való szerepeltetését, amivel bizonyára a két műfaj legkiválóbb hangszerjátékosait próbálja majd egyidőben színpadra állítani, ami amellet, hogy már kimondva is nagyon vonzó lesz a közönség számára, erősíteni fogja a különböző előadók közötti kapcsolatot, amire általában nem sok alkalom kínálkozik.

A darab nem csak a felhasznált hangszerek miatt lehet érdekes, hanem a zenészek változó száma miatt is; találunk a tételek között duót, triót, kvartettet, kvintettet és sextettet is. Az egész mű az *Almát hámozó öregasszony* című tétellel indul, ami egy bevezető jellegű hegedű-cimbalom duó. A hegedűszólamban megjelenő Kádár Kata dallamváltozat gyimesi zenére emlékeztető üres húros akkordtörésekkel van díszítve, ehhez társul a cimbalomkíséretben egy *sarabande*-szerű $\frac{3}{4}$ -es lüktetés; végtelen nyugalmat áraszt az egész. A második tétel, a *Vihar a nagy Hortobágyon*, egy kvintett, amelyben szoprán szaxofon, hegedű, brácsa, cimbalom és nagybőgő

kap szerepet. Azt Vivaldi óta tudjuk, hogy a vihart trillákkal és gyors skálafutamokkal megjeleníteni telitalálat, ezt itt még tovább fokozza a szaxofon éles hangszíne. Később megjelenik és rondotéma-szerűen vissza-visszatér az „Elkurjantom magamat...” kezdetű szatmári csárdásdallam a hagyományosra utaló, esztamos kísérettel, az epizódok pedig engem Danny Elfman nagy sikerű filmzenéire emlékeztetnek, ami azt jelzi, hogy a szerző nagyon jól kezeli a zenei humort.

Az ezt követő, *A nagy tarpatak völgye a Tátrában* hangszerezése talán az egyik legérdekesebb: fujara, kürt, fagott és vibrafon. A fujará alkalmazása itt néprajzilag is indokolt, hiszen egy Felvidéken honos népi hangszerről van szó. Mivel sok hangját a felhangrendszerből nyeri, élő előadás esetén minden bizonnyal érdekes intonációs elhajlásokra lehet majd számítani a másik három, alapvetően temperált hangrendszerű hangszerhez képest, s ez különlegesen szép pillanatokat eredményezhet. A kürt és a fagott együtt szerepeltetése azért praktikus, mert ez a két hangszer felrakástól függetlenül akár hol két kürtnek, hol két fagottnak is tűnhet, ami szép, homogén hangképet szül. Ezekon kívül plusz töltést ad még az egésznek a háttérben a vibrafon áttetsző, lebegő hangszíne. Az eddigi tételekhez képest itt hangsúlyosabban megjelenik a polifónia, sőt, rövid, kánonszerű részeket

AZ ALKOTÓI PÁLYÁZATRÓL

2020 óta minden évben nyílt pályázati felhívás keretében érhető el a Halmos Béla Program Kollégium alkotói támogatása. A keretösszeg fedezetét a közös jogkezelő szervezetektől a Nemzeti Kulturális Alapnak átadott szerzői jogdíj bevétel törvényben meghatározott része biztosítja. A közös jogkezelők elvárása, hogy az átadott jogdíjbevételekből az NKA a szerzői tevékenységet támogassa, új szerzői művek létrejöttét ösztönözze. Új darabok születése egyrészt jó a koncertlátogató közönségnek, másrészt pedig a szerzőknek, hiszen sikeres mű esetén rendszeres jogdíjbevételekhez juthatnak.

Mivel a Halmos Béla Program Kollégium feladata a népzenevel foglalkozó pályázók támogatása, ezért az alkotói pályázati felhívás szövegezése is speciálisan a népzenei területre irányul: „A Kollégium célja, hogy a népzeneértő módon felhasználó minőségi, új zeneművek (önálló zeneművek, színházi kísérőzenék, zenei színdarabhoz készülő zeneművek, táncszínházi kísérőzenék), vagy népzene-, illetve népdalfeldolgozások szülessenek. A pályázatra népzenei, világzenei, jazz, komolyzenei és könnyűzenei alkotók egyaránt jelentkezhetnek.”

Az alkotói támogatás az elmúlt négy évben jobbnál-jobb pályaműveket eredményezett, ezekre szeretnénk felhívni a figyelmet a lapunkban megjelenő recenziókkal.

(Liber Endre)

is hallhatunk. A következő, *A taorminai görög színház romjai* című tételben a vibrafon mellett egy *nei* és egy *udu* kap szerepet. Előbbi egy arab fúvós hangszer, utóbbi egy afrikai eredetű ütős. Érdekes lesz megfigyelni, ahogy a *nei* alapvetően rubato dallamai és díszítései hogyan nyernek új értelmet az *udu* belépésével létrejövő ritmikuságtól. Ezt követi *A titokzatos sziget*, egy szextett, amelyben három klasszikus fúvós mellett (fuvola, klarinét és fagott) szerepet kap egy kaval is, amely már a fujaránál is említett hangszín- és intonációbeli érdekességeket eredményezhet. Hangsúlyos szerepet kap a felcsíki zenéből *orosz zsukaként* ismert dallam, amelyhez kifejezetten fanyar hangulatot társítanak a megjelenő bitonális és ultratercron harmoniai fordulatok. Ebben, és az utána következő *A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben* című tételben is, mondhatni, fenyegető hatású unisonok figyelhetők meg. Utóbbiban (bizonyára a festmény helyszínére utalva) félreérthetetlenül zsidó (klezmer) zenére utaló jegyek vannak, mind a dallam által használt bővített szekundus skála, mind a sokszor megjelenő esztamos kíséret miatt. A szintén többször megjelenő ritmikus kvintakkordok egy enyhe rockzenei hangzást is kölcsönöznek a tételnek, de mint megtudtam, ez a stílus sem áll távol a szerző munkásságától. A hangszerelés itt egyébként megegyezik egy klasszikus cigányzenekaréval: hegedű, brácsa, cimbalom, nagybőgő és klarinét.

A *Mária kútja Názáretben* című tétel egy oboa, egy cimbalom és egy vibrafon triója. Az utóbbi két hangszer indítja a darabot egy motorikus anyaggal (engem konkrétan Steve Reich minimalista műveire emlékeztet), amiben tizenhatodik és nyolcad triolák egy időben is szerepelnek; ez remekül jelképez egy vízfolyás jellegű zavarosságot. Az oboa hangszíne pedig tökéletes az efölött rubatoszerűen áradó, pszalmódizáló moldvai dallam megjelenítéséhez. A *Zarándoklás a cédrushoz Libanonban* című tétel két részből áll, az első fele olyan, mintha egy kortárs *jig*-et hallanánk, a második pedig a *nyelu* nevű moldvai tánc feldolgozása. Remélem, hogy az élő előadás sokkal jobban meg fogja oldani a kető összekapcsolódását, ezt valószínűleg nem adja jól vissza a gépi felvétel, ezen a ponton ráadásul hirtelen másfélésszerűre gyorsul a tempó. Három,

Csontváry Kosztka Tivadar:
Almát hámozó öregasszony (1894)

moldvai zenében használt hangszert is hallhatunk, kobozt, tapant és cimbalmot, ehhez társul egy fuvola és egy fagott. Érdekes, hogy a koboz szólama majdnem kizárólag autentikus moldvai zenében használatos elemekből épül fel, csak közben sokszor teljesen más zenei folyamat történik.

A kilencedik tétel, *A magányos cédrus*, kicsit olyan, mintha az első tétel párja lenne, szintén egy duó, csak itt egy fagott kap szerepet a cimbalom mellett. A fagott dallama gazdagon díszített, a szerző használ előkéket, utókat, alsó és felső mordenteket is, a cimbalom kísérete által később giusto-vá váló téma, ha lehet ilyet monda-

ni, kicsit „kortárs népzene” hat. Mindezekon kívül tervben van egy tizedik, monumentális befejező tétel is, ami egyelőre még nem készült el teljesen.

A fentiekből kiderül, hogy egy nagyon változatos, illetve abszolút jó értelemben véve eklektikus darabbal állunk szemben, amelynek több tanúsága is lehet a számunkra. Először is megmutatja, hogy a magyar zeneszerzőknek érdemes lenne többször nyúlni a népi hangszerekhez, mert egészen speciális hangzásokat lehet velük előállítani, főleg, ha bizonyos klasszikus hangszerek mellé rendeljük őket. Erre hirtelen csak Dubrovay László néhány művét tudnám említeni példaként. Ugyanilyen fontos, hogy a tapasztalat azt mutatja, hogy most már a népzenei szakmán belül is vannak olyan jól képzett előadók, akik együtt tudnának működni akár a legnevesebb klasszikus művészekkel is, és ezzel, mint fentebb is említettem, kicsit közelebb lehetne hozni egymáshoz a két szakmát a hangszerjátékosokkal együtt, amiből azt hiszem, mindkét stílus képviselői rengeteget tudnának tanulni, a közönség pedig egészen speciális koncertélményeket kaphatna. Megjegyzem, hogy a mostani negyven év alatti korosztály esetében egyértelműen látszik, hogy a zeneszerek egyre inkább szeretnék kipróbálni magukat több zenei stílusban is. Ezek a rétegek a XIX–XX. században fokozatosan, látványosan különváltak, ami abból a szempontból jó, hogy ennek hatására megtanultuk pontosan behatárolni őket, viszont most már ennek a tudásnak a birtokában újra elkezdtek nyitni egymás felé, és ezt érdemes támogatni, mert a jövőben nagyon izgalmas eredményei lehetnek. Nem utolsósorban azt is meg kell említeni, hogy ebből a darabból úgy látszik, hogy azzal is nagyon jól járna a magyar közönség, ha Lázár Zsigmond a színházaknak írt, alkalmazott zenéken túl a koncertek színterein is előtérbe kerülhetne mint zeneszerző, mert egy egészen sajátos és előremutató stílust képvisel, aminek a megmutatkozása jóval több lehetőséget érdemelne. Mindenesetre mindenkinek ajánlom, hogy figyelje a koncertek beharangozóit, és ha egyszer csak észreveszi, hogy játsszák a *Csontváry utazásait*, ha csak teheti, hallgassa meg. Én, ha egy mód van rá, ott leszek.

Vizeli Máté

Bartis Attila: Szék/Sic

Előszó Korniss Péter új kötetéhez

Decemberi, havas országút. Jobbra egy ház, néhány fa. Balra kopár dombok. Kanyar. Középen: Sic, Szék – két tábla. Még egy országon belül is ezer faluszélen látni hasonlót.

Most képzeljük el, hogy jön valaki. Legyen az egyik legfontosabb fotográfus. Szándékosan kerülöm a „legnagyobbat”, a „fontos” most fontosabb. Megáll, előveszi a gépét, elkészíti ezt a képet. Még azt sem várja meg, hogy a kereső látóterébe behajtsanak egy szekér vagy egy Dacia, ami izgalmasabbá tehetné a kompozíciót. Mondom, az egyik legfontosabb fotográfus ennyit lát: Sic, Szék – és ez elég neki.

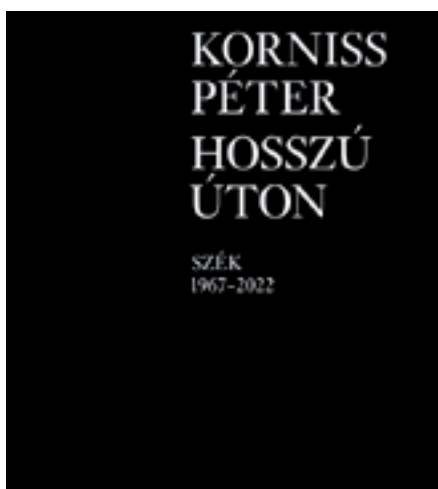
Aztán harmincvalahány évvel később, amikor élete és életműve egyik legmeghatározóbb könyvét állítja össze, ezzel a képpel kezdi. Annak ellenére, hogy a következő kép már a magyar fotótörténet egyik legismertebb darabja.

Nem lehet ilyen fotográfust elképzelni. Ahhoz, hogy ezt valaki megtegye, olyasmit kell tudjon, amit egy épp arra tévedt fotográfus soha nem tudna. Valami olyasmit, amit például Koudelka tudott, amikor egy vacak karórát lefényképezett. Hogy a kéz mögött az ott a Vencel tér, és üres. De már hallani a szovjet tankokat.

Mondom, az a fotográfus, aki ezzel a képpel kezdi élete egyik legfontosabb könyvét, az vagy bolond, vagy olyasmit tud, amit rajta kívül kevesen. Például, hogy ez a december 1989 decembere. Meg hogy az alsó táblát kézzel festették, talán kevesebb mint egy napja. Meg hogy ezért a második tábláért néhány napja még pár évre ítétek volna bárkit.

Hogy mi köze egy fotográfusnak a nyelvhez? Ennyi. Hogy az anyanyelvért néha ölnek. És a fotográfusnak is mindenekelőtt ahhoz van a legtöbb köze, mint bárki alkotónak. A szabadsághoz. Meg annak elvesztéséhez. Attól függetlenül, hogy azt milyen nyelven veszíti el, vagy kapja vissza az ember.

Vannak nemzetek, amelyek identitástudatának megőrzéséhez nem szükséges az anyanyelv. Kár azt hinni, hogy ez a zsidóság kiváltsága, az írektől az örményekig bőven van ilyen náción. A magyar nem ezen nemzetek

közé tartozik. Saját országra nincs föltétlenül szükség, de aki nem tudja eredetiben elolvasni Aranyt vagy Adyt, vagy legalább a nagypjától kapott karácsonyi üdvözetet, azon sem a genetika, sem a családi legendárium nem segít. Az egyén szintjén talán van kivétel, de a közösség szintjén nincs. A nemzet pedig közösség. Ugyanaz a helyzet a nemzettel is, mint az Úristennel. Az istenképem a legszemélyesebb magánügyem. A vallás, amelyhez tartozónak vallom magam, közösség. És néha veszettül nehéz megtalálni a kettő közötti hidat. A kettő mégis összetartozik, mint a folyó két partja.

Tehát ha negyven éven át valahol börtön jár egy kézzel festett magyar helységnevtábláért, akkor annak az embernek, aki élete majd' kétharmadát ennek a közösségnek a fényképezésével töltötte, minden oka megvan előrébb valónak tartani ezt a képet, mint a már tankönyvekben szereplő fotográfiáit. Ez bizony ilyen egyszerű.

Lapozzunk. Egy fejkendő asszony szálegyedül. Nem megy, inkább masíroz a fölébe magasodó kopár domb alatt.

Zsákot cipelő férfi, kezében kalappal. Talán a három menyecske miatt vette le, vagy hogy a zsáktól ne hulljon a kalap a sáros falusi földútra a kifejezetten városi emeletes ház előtt.

Nagypám kucsmában, a hóna alatt hatalmas, még meleg kenyérral. Nem igaz, nem a nagypám. De hogy a kenyér még meleg, az biztos.

Mezőn alvó, mezítláb férfi, mellette gumicsizma. Nem is ez, hanem inkább a tarlón átvágó, féllábú öreg-

ember. Bár leginkább mindkettő. Iskolás lányok a fagyos sárban. Táncház.

Még csak egy könyv lelegején járunk, még nyoma nincs aszfaltnak, még szegénység van, tehát még élnek a hagyományok. (Ezt tegnap mondta nekem valaki, hogy a népi hagyományokat a szegénység tudja igazán életben tartani. Azt hiszem, igaza volt.) Még kézzel aratnak, még nyoma nincs kínai tornacipőnek, még őzikés, gyári falvédő helyett házi szövőszéken készül az ing vásznától a szőnyegig minden, még eszünkbe nem jutott, hogy ezek a táncoló lányok egyszer majd ott állnak öregasszonyként a Budapest-Népliget buszpályaudvaron, mögöttük a London 9900 Ft felirattal, széki viseletben, de máris átlapoztunk jó pár olyan fotográfián, amely még véletlenül sem csak nekünk, a nagypánk, nagyanyánk miatt fontos, hanem New Yorktól Tokióig a fotográfia történetének meghatározó darabjaiként tartják számon azokat.

Itt, a táncháznál álljunk meg! Nem másért, csak mert ez a táncház eldöntött egy életet. Hiába igazságtalan, hiába tudjuk, hogy az életek soha nem egyetlen pillanatban, hanem millió láthatatlan szál szövődékén dőlnek el, ugyanolyan szükségünk van ezekre a pillanatokra, mint a karácsonyra. Pedig arról is csak annyit tudunk teljes bizonyossággal, hogy semmi köze Jézus valóságos születésnapjához. Meg hogy szükségünk van rá.

Korniss Péter, aki Kolozsváron született, vagyis alig hatvan kilométerre Széktől, harmincesztendőskoráig, 1967 novemberéig még nem járt ott soha. Kizárólag azért ment, hogy néhány képet készítsen a széki táncházról. Most, amikor megkapom a végleges válogatást, és ezt a szöveget írom, 2022 novembere van. Bárhogy számolom, még magzat voltam, amikor e könyv legelső képe készült.

A fotográfust többek közt az különbözteti meg az írótól, hogy csak és kizárólag azzal tud dolgozni, amit ott, az adott pillanatban a saját szemével lát. Esélye sincs nyersanyag gya-

Korniss Péter: Hosszú úton – Szék 1967–2022
Bookart, Csikszereda, 2023 (www.bookart.ro)

KORNISS PÉTER: ISKOLA UTÁN, 1967

KORNISS PÉTER: KALI NÉNI, 1967

KORNISS PÉTER: LOCSOLKODÁSRA INDULÓBAN, 2008

KORNISS PÉTER: MÁRTON KOMÁM A „MADARAIVAL”, 2022

KORNISS PÉTER: FIÚK A KOCSMÁBAN, 2022

KORNISS PÉTER: BRIGI ÉS ISTVÁN A VETETT ÁGY ELŐTT, 2022

KORNISS PÉTER: LEÁNYÁVAL TÁNCOL AZ ÖRÖMAPA, 2022

nánt se könyvhöz, se az emlékezethez nyúl. Fizikai jelenlét nélkül nincs kép. Ez Korniss esetében százszorosán fontos. Mert az következik belőle, hogy nem kizárólag egy erdélyi magyar falu ötvenöt esztendeje van benne ebben a könyvben. Hanem Korniss ötvenöt esztendeje is a nyolcvanötöböl.

Lehet ezt megszállottságnak nevezni, bár én azt tapasztaltam, hogy a megszállottaknak küldetéstudatuk van. Amitől általában mindenkit őrizzen meg az Úristen! Nagyapám azt mondta, ha beteszed az egész múltat egy skatulyába, még mindig marad hely a holnapnak, azt pedig az Úristen dönti el, hogy mi kerüljön oda.

Mondom, ha valaki ötvenöt éven át fényképezi egy falu életét, annak első ránézésre küldetéstudata van. A nemzet- vagy világmegváltók közé tartozik, azok közé, akik a meglehetősen homályos, kusza múltból mértani pontosságú jövőt akarnak legyártani. És a legkevésbé sem érdekli őket, hogy nagyapám vagy az Úristen azt a holnapot betenné-e abba a skatulyába.

A hivatástudatot az különbözteti meg a küldetéstudattól, hogy tisztességes. Egy hivatástudatosnak ugyanúgy van rendíthetetlen értékrendje, mint a küldetéstudatosnak, csak épp nem akarja rákényszeríteni senkire. Megszállottan elvégzi, amit a dolgának érez, a többi meg rábízta a világra.

Másrészt, aki alkot, az nyilvánvalóan hatni szeretne a munkájával. És lehetőleg az egész világra, nem pedig

egyetlen ember életére. Józan ésszel se író, se fotográfus nem vágyik rá, hogy pár mondattal vagy képpel mindeztől megváltoztassa egyvalaki életét.

Épeszü ember soha nem mondta volna Kornissnak, hogy mostantól nyolcvanöt éves korodig minden évben sokszor, esőben, sárban, téli fagyban vagy hógutában szépen elmész Székre, és végigfényképezed, miként lesz a tánc házas kislányból öreg cseléd, a tánc házból Mickey egeres parti, a sárból aszfalt, a diktatúrából demokrácia, a tisztaszobából giccsraktár, a varrottas bekecsből Puma-felső, a kézi aratásból gépi fejés, a cseréptáliból kínai fröccsöntött, a keresztelőből halál.

Megmutatod a jót és megmutatod az árat. Megmutatod a szépet, de nem kéred számon a talmit. Vállalod ország-világ előtt a legszemélyesebbet, de sem az érzelmeid, sem a dühöd, bánatod, értékrended nem foszthat meg soha a hitelességtől. Mindezt kizárólag önmagának mondhatja valaki.

Ugyanígy egészen biztos vagyok benne, hogy Korniss Péter se mondta volna soha egy ötvenkét esztendő holland férfinak: nézd meg a képeim, majd hagyd el a házad, a hazád, menj Székre, és légy te Holland Mihály, aki összegyűjti és megőrzi azt a sok szétapotosott csizmát, szétesett szövöszéket, kicsorbult cseréptálat, lyukas kalapot, aminek már nincs helye a világban! Mert a világ olyan üres lesz nélkülük, mint mindenfeledés után a lélek. És bizony jó, hogy nem kell kezel aratni, lehet, hogy még a kínai tornacipő is jobb focizáshoz, mint a csizma, de a mindenfeledésnél nincs veszélyesebb.

Pedig ez történt. A tilburgi születésű Michel van Langeveld egy albumban megnézett pár Korniss-képet, majd ötvenkét évesen Székre költözött megőrizni azt, amit a helyiek már inkább felednek. Nem nagyon hinném, ha nem maga Holland Mihály mondta volna el. Magyarul.

Lapozok tovább. Templom. Piac. Egy fiú árnyéka egy lány arca felett. Vőlegény és menyasszony. Félem a tekintetük. Ennyi eltökéltség és túlélési ösztön egy pár tekintetében ritkán sűrűsödik. Születés, temetés, gyerekkoporsó.

Aztán egy olyan kép, amitől nem tudok szabadulni. Igaz, nem is sze-

retnék. Kopár sírhant a kopár dombok alatt, mellette három fekete ruhás, fekete kendős asszony. A mulandóság és az élet továbbhurcolásának az egyik legmellbevágóbb képe, amit valaha láttam.

Ha Korniss könyve egy világ elsíratásáról szólna, ez lenne az utolsó kép. Megkerülhetetlenül. Csakhogy soha nem készítené könyvet kizárólag egy világ elsíratásáról. Még akkor sem, ha nyilván van, aminek fáj a veszte.

Azt mondani, hogy Korniss nem ítélkezik, dőreség. Én legalábbis nem láttam még embert, aki ne ítélkezett volna. Legfeljebb az emberi lélek és gondolkodás természetével nem számoló ideológiák szlogenje szerint lehet nem ítélkezni. Aki értékrenddel rendelkezik, az ítél. Korniss szerint például egyértelműen jobb volt a tánc háza a gépzenére végigmulatott lakodalmaknál.

Másrészt nem gondolja, hogy járda helyett jobb volt őszi sárban iskolába járni.

Korniss Péter könyve egy olyan doboz, mint nagyapám skatulyája. És talán az a legtisztéletreméltóbb benne, hogy nemcsak egy erdélyi magyar falu múltját tette bele ebbe a könyvbe, hanem hagy benne helyet a jövőnek is.

Pont ez a gesztus az, amitől a könyv felülmúlja egy immár klasszikusnak számító fotográfiák gyűjteményét. A kezdet és a vég felmutatása helyett az elfogadása annak, hogy minden keserv és elvesztett érték ellenére a jövőnek megadandó a szabadság, hogy megteremtse az új értékeit, még akkor is, ha az, ami már látható abból a jövőből, nem mindig kedvünkre való. Ha csak ennyit sikerül megtanulnunk tőle, már megváltoztatta az életünket. Ami bizony ránk fér.

Korniss Péter úgy volt hálás Széknek, hogy az életéből ötvenöt évet szánt erre a könyvre.

Holland Mihály úgy volt hálás Korniss Péternek, hogy megvett egy széki házat, és gerendáról gerendára felépítette a saját otthonával szemben. Hogy ne csak neki legyen otthona Széken, hanem Korniss Péter fotográfiainak is.

Az, hogy mi hálásak vagyunk-e Széknek és Kornissnak, kizárólag rajtunk múlik.

Addig jó, amíg ezt senki nem adja parancsba.

De nagyon nagy baj, ha magunktól nem jut eszünkbe. ■

folkMAGazin

LELŐHELYEK

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG
1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA
1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA
1061 Budapest, Andrásy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK
1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MAGYAR ZENE HÁZA – SHOP
1146 Budapest, Olof Palme sétány 3.

Tel.: (30)-461-5115

„Igézet ne fogja...”

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán
írta Fazakas István és Székely B. Magdolna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

AZ EMBER ÉS RÉSZEI

Természetesen nemcsak a porta, a ház bútorostul, de a benne élő testi valója is tárgya e babonás világnak.

Bármily furcsán hangzik, az ember a vérnél és körömnél kezdődik. Nyárád mellékén tudják, Isten úgy teremtette az embert, hogy egy kis vért csepegtetett a földre, amelyből formálta.

A göcsejiek azt beszélnek, hogy „valamikor, még Ádám atyánk nem vétkezött, az egész teste olyan volt, mint a köröm; mivel hogy vétkezött, elmúlt. Ez [mármint a köröm] csak felül maradt.”. Bizonyos varázslatoknak elengedhetetlen kelléke a szív és a vér. Igaz, sokszor állaté – gyakran vakondoké, denevére, szerelmi üzemekkel kapcsolatban galambé – kell hogy legyen.

*

SZÍV

Az emberi szívről vérfagyaló történet járja Kalotaszegen. Mesélik, egy ember úgy jutott a vagyonához, hogy élő fába akkora lyukat vágott, amelybe egy ember szíve pont belefér. Ki tudja mi módon szerezte, kit s hogyan ölt meg érte, az odúba dugta a szívet, s a fa kérge aztán benőtte a nyílást. A tettes úgy gazdagodott meg, hogy minden éjjel odasettenkedett a fához, s a szív mindig megmondta neki, merre vannak elásott kincsek.

Az a „szívderítő” recept pedig, hogy ha hét ártatlan gyermek szívét megeszed, láthatatlan leszel, ott termes, ahol akarsz, s azt teheted, ami neked tetszik – rohonci javallat.

De hál’Istennek, az ember szívét főként szerelmi bűbájoskodásban s inkább elnyerni akarják. S ehhez gyakran saját vérüket áldozzák, akik szerelemre vágnak.

Véred minden cseppjére jól vigyázz, mert ellened használhatja, aki hozzájut! Kalotaszegen, példának okáért, ha valakit testen-léleken meg akarnak rontani, az illetőnek ganaját, nyálát, csepp vérét elássák egy nagy hegy legtetetjén, miután a lyukba háromszor belekiáltják a nevét.

*

KÖRÖM

A köröm igencsak alkalmas mindenféle bűvösködésre. Gondosan ügyelnek hát a levágott darabkákra, ezeket nem szabad eldobni. Aki ilyen meggondolatlanságot követ el, az a másvilágon mindaddig nem juthat a mennyországba, míg össze nem szedi, mert Istennek erről számot kell adni. Az már nem akkora baj, ha elvész onnan, ahová tették, hiszen hónalj alól, kötény sarkából könnyen eltűnhet az ilyesmi.

Az összegyűjtött körmöt a koporsóba helyezik, hogy az elhunyt ne várokozzék hosszasan a mennyország kapujában.

Szamosháton úgy vélik, a sok kis szarudarabkából alakul majd ki Szent Péter sípja, amellyel a kulcsos szent feltámadáskor összehívja a népet.

*

HAJ

Egész testi valójával azonosítható része az embernek a haja is. A levágott vagy kihullott, kifésült szálakat általában elégetik vagy elássák, hogy más kezébe ne kerüljön. Ha más égeti vagy ássa el – különösen, ha keresztúton –, akkor bizony általában kötés, szerelmi kötés lesz a dologból. Hiszen tudjuk, köröm és haj feltétlenül szükséges a férjhez menni akaró leánynak, a szerelem-

re lobbant legényembernek. Ki-ki saját tudása és tehetsége szerint ássa-rejti, süti-főzi, égeti, amit szerzett.

*

FOG

A fog először még csecsemőkorban, mikor előbújik, utána a tejfogak kihullásakor, később végső elvesztésekor okoz babonás gondot az ember életében.

Fogzások vaskulcsot adnak szopogatni a kicsinek, hogy vaserős fogai legyenek. A kisgyerek az egértől vasfogat kér a sajátja helyett.

Pozsony megyében viszont állítják, ha valakinek kihullott a fog, és azt a feje fölött a háta mögé dobja úgy, hogy éppen az egérlukba essen, akkor, ha mégoly vén is, újat kap.

Vannak, akik foggal születnek. Az ilyen fogas gyerekekből lesz a táltos, garabonciás... de róluk majd később.

*

CSONT, KOPONYA

Több s több varázslat eszköze vagy megerősítője az ember „váza”, a csont, a koponya. Porrá törve orvosság, forralva megidézhető gyógyszer.

A koponyát gyakran pohárnak használják, aki iszik belőle, azzal az történik, amit az edény átnyújtója akar. Egy 1776-os perből ismeretes, ha valaki koponyacsont porát hinti a fejére, törvényt reá nem tehetnek.

A halott csontja – néminemű nehézségek árán beszerezheti az ember – szintén sok mindenre jó. Példának okáért, aki ünnepnap éjjelén a hold felé tartva keresztülne rajta, a lyukon át meglátja ellensége arcát

*

SZAR

Az ürülék még csak igazán „szerves része” az embernek. Vigyázni is kell, nehogy valaki megszerezze. Aki az útra szarik, azt kockáztatja, hogy kelés nő a seggén. Az ormánságiak szerint ez elkerülhető ugyan, ha a szükségét végző piros héjú kenyeret fogyaszt közben. (De talán mégiscsak egyszerűbb, ha az illető más helyet keres magának.)

*

TAKONY

A takony babonái főleg a náthával függenek össze. Aki ettől a betegségtől gyorsan akar szabadulni, Tiszakeszin orvul a másnak a ruhájába fújja az orrát, Erdőcsokonyán pedig idegen ház kilincsére keni a váladékot.

*

KÖPÉS

Hasonlóképpen válik el az ember testétől a nyál is.

Nem durva, becsmérő gesztus a köpködés, s inkább csak jelezni szokták kevés nyál kifúvásával. Sokszor a teljes birtokba-tulajdonba tevést fejezik ki vele. Például megköpdösik az először kapott vagy a kártyázáskor először nyert pénzt, mondván neki: „Apád, anyád ide jöjjön!”

De a rontás elhárítására is gyakorta alkalmazzák: ha valami rossz jel tűnik az ember elé, háromszor kell kiköpni oldalt, hogy fogantja ne legyen az „izének”.

Különös jelentőségű a szájban éjszaka összegyűlt, úgynevezett „éhnnyál”. Sokféle betegség ellen jó. S ha véle bekenik a ló megtüzesített béklyóját, a vasból csinált készség vágni fogja az üveget. Legalábbis egy XVIII. századból való újbányai feljegyzésben esküsznek erre.

*

ÁRNYÉK

Része testünknek az árnyék is. Már 1693-ban tudták ezt a boszorkányok, s egyesek közülük úgy rontották meg áldozatukat,

hogy levették az áldozat árnyékmértékét, s azon okoztak bajt neki. Bács megyében azt mondják, hogy aki nappal árnyékával játszik, azt éjszaka, álmában jól pofon üti az angyal.

Nemigen szokta senki megkísérelni, hogy átlépje saját árnyékát. Aki mégis erre adná a fejét, és sikerrel is járna – így mondják Szatmár megyében –, az ne örüljön, mert sikere nem lesz hosszú életű. Miként ő maga sem, hiszen még az évben meghal.

*

LÁBNYOM

A lábnymról bővebben ejtettünk már szót. Igézhető általa, aki az úton hagyta. Elég egy csipetet felvenni belőle, s máris annak hatalmába kerül a gondatlan ember, aki a port szoknyája, gatyája zsebében hordja.

*

De hát nemcsak az az ember dolga a világban, hogy szívét óvja, vérét hullassa és vigyázzon önnön részeire. Hál'istennek arra is tud, mert kell, hogy tudjon időt szakítani, hogy küllemével, szépségével törődjön. Igencsak fontos, különösen a lányok, asszonyok számára, hogy arcuk szeplőssé ne válják, vagy ha már olyan a képük, mint a pulykatojás, megszabaduljanak csúfos pöttyöcskéiktől. A hajuk hossza is foglalkoztatja őket, s a tisztálkodás babonái sokszor a szépséget szolgálják.

*

SZEPLŐ

Szeplősnek nemcsak születni lehet – válhat is azzá az ember fia-lánya. Aki a csillagokat számolja, kiteszi magát annak, hogy „pecsétet” lesz az arca. Hogy eltűnjenek a szeplők, a következőket teheti: mikor az első fecskét meglátja, tenyerével arcát húzva, mintha csak mosdana, mondja azt: „Fecskét látok, szeplőt hányok”. Vagy mosdjék márciusi hóleiben, az nem csak hideg, hanem jó is, mert szépíti az arcot.

Van, aki azzal is kiegyezne, ha orcája pöttyeit más testrészeire üzhetné. A gyomai asszony ezért elmegy egy templomba, ahol még sose volt, ott ujjait a szenteltvízbe mártja, végigtörli az arcán, azután kezét a kebelébe rejti. Erre mind odamegy a szeplő.

*

HAJÁPOLÁS

Ritka gyönyörű a szép, hosszú haj, s a Bács megyeiek azt tartják, akinek ilyen van, az bizonyára magával az Úristennel beszélt. Sok helyütt a haj végét növe hold, főként újhold péntekén kell egyenesre vágni, hogy szépen és egyenesen nőjön.

Jó szomorúfűz ágai alatt vagy folyóban, kerékvágásban állva fésülni, hogy a fej ékessége is ezekhez hasonlóan hosszú legyen. Nyírcsászáriban, aki hosszú haját akar, lopakodjon éjnek évadján a temetőbe, s mikor éjfél ut az óra, törjön tizenkét szomorúfűzágat a hosszabbik fajtából. Ezt főzze bele a hajmosó vízbe! S hogy mi lesz az eredmény? Azt ő maga is csak akkor tudja meg, amikor mosás után a vizet kerékvágásba önti: amilyen hosszan fut a víz, olyan hosszan fut majd az ő szép haja is.

*

MOSDÁS

Ha a lány vasárnap szép akar lenni, szombaton este lefekvés előtt mosakodjon meg. Ha szombaton akar szép lenni... De hát ne folytassuk, tudjuk, mosakodni nem csak szépségápolás céljából kell, mégpedig mindennap.

A göcsejiek azt tartják: aki reggel nem mosdik meg, az az ördög képét hordja, annak az angyalok a vizet utána viszik, aki délig sem mosdik meg, annak az angyalok a vizet utána öntik, s attól fogva aznap az ördögök kísérik.

Az asszonyok persze egyre kevésbé foglalkozhatnak saját hajukkal, orcájukkal, hacsak nem annak verítékét törlik le – mondjuk, épp kenyérsütés közben. ■

A folklór mediaticizációja a Duna Menti Folklórfesztivál példáján

BEVEZETÉS

Részlet Albert Einstein 1930-ban a berlini rádiótorony épületében rendezett 7. Német Rádió és Audió kiállítás megnyitóján elmondott beszédéből: „Hölgyeim és uraim, itt és távol, a készülékek előtt! (...) Ne feledkezzünk meg a tervezőmérnökökről, akik (a média révén) lehetővé teszik számunkra az igazi demokráciát. Nem csak a mindennapi munkánkat segítik, hanem elérhetővé teszik számunkra a legjobb gondolkodók és művészek munkáit. Ezek megismerése eddig csak a kiváltságos osztályok privilégiuma volt. A mérnökök most fölébresztik az embereket álmos tompaságukból. (...) A rádióknak megvan a saját feladata az emberek közötti béke megteremtésében. Ez idáig az emberek majdnem csak a saját helyi sajtóorgánumaik torz tükrében ismerhették meg egymást. A rádió élettel teli formában és főként a szerethető oldalukról mutatja be az embereket egymásnak. Így megszűnhet a kétoldalú idegenség érzése, amely oly könnyen válik bizalmatlansággá és ellenségeséggé.”¹

Einstein szavai arról tanúskodnak, hogy világosan látta a pillanat történelmi jelentőségét. Látnoki módon beszélt az elektronikus média (a rádió) szerepéről a kulturális, tudományos ismeretek terjesztésében és a társadalmi folyamatok felgyorsításában. Azóta a technológiai fejlődés már számos új lehetőséget kínált számunkra a média világában anélkül, hogy Einstein szavai értelmüket veszítették volna. Időközben a média révén mindennapi valóságról egyre több információ jut el egyre szélesebb tömegekhez. Mivel a médiában kulturális értékek, normák és perspektívák közvetítése folyik, egyre jelentősebb szerepe lesz a tömegek ízlésének és gondolkodásának formálásában. E folyamatokban jól tükröződik az egyes közösségek (kulturák) technológiai, politikai és gazdasági fejlettsége. Az is egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy ez a tevékenység – a mediaticizáció² – meghatározott szociál- és kultúrpolitikai célokat szolgál, s ennek következtében lehetővé válik az egyes érdekcsoportok saját értékeinek előtérbe helyezése státuszuk legitimálása érdekében. Az említett problémák jól tükröződnek a média körül kialakult kulturális, politikai, társadalmi és tudományos diskurzusokban.

Rövid írásunkban ebből az alapproblémából kiindulva szeretnénk megvizsgálni, hogy a *Duna Menti Folklórfesztivál* ürügyén hogyan fordult a korabeli magyar elektronikus média figyelme a népzene és néptánc felé az 1960-as és az 1970-es években.

*

A MÉDIA SZEREPÉNEK ELMÉLETI PROBLÉMÁI ÉS MEGKÖZELÍTÉSÜK MÓDJA A MAI NÉPRAJZKUTATÁSBAN

Az utóbbi évek néprajzi szakirodalmában a média hullámzó jelentőségű téma, s a kutatók leggyakrabban a következő kérdésekkel foglalkoznak vizsgálataikban:³

1. Néprajzi jelenségek megjelenése, a megjelenítés módja a médiában, a kutatás befolyása a mediaticizáció folyamatára.
2. A média szerepe az értékek és normák közvetítésében, a média vitafórum jellege abban a tekintetben, hogy mi számít hiteltesnek és politikailag korrektnek egy társadalomban.
3. A média szerepe az identitás alakításában.
4. A média szerepe a kultúra egységesülésében, ill. differenciálódásában.

A kutatásokból a média, a nézőközönség, a valóság és a mediaticizált valóság kapcsolatrendszerének az alábbi modellje bontakozik ki. [Lásd az ábrát!]

A mediaticizáció folyamatának modellje a fogalmak tükrében

A „mediaticizált valóság” a valóság elemeiből szelektálás, stilizálás, mitizálás és átstrukturálás révén nyelvi, képi, hangyi eszközökkel kialakított „kulturális szöveg”, amely a készítőik által kódolt, multimediális üzenetet hordoz a néző számára. A „valóság” itt a mindennapi élet azon elemeit, eseményeit, problémáit jelenti, amelyek a média hírértéket tulajdonít és érdekesnek tartja multimediális szöveggé formálására. A közönség az elektronikus eszközökön, nagy távolságra közvetített „szöveget” saját életfelfogásának megfelelően értelmezi, s üzenetét elfogadja vagy elutasítja. Ilyen módon a mediaticizált valóság hatással van a „valóság”-ra, amelynek maga is része. A média ebben a rendszerben a közvetítést szolgáló személyi, infrastrukturális és szervezeti feltételeket jelenti, amelyek a szociokulturális kontextusban megjelenő gazdasági, politikai érdekek szerint működnek. Amint a nyilak jelzik, a modell elemei kölcsönösen kötődnek egymáshoz. A kapcsolódás a hírérték közös konstruálása során jön létre. A hír értéke attól függ, hogy hány embert, kiket, milyen mélyen érint, milyen különleges információt hordoz és milyen gyorsan jut be a mediaticizáció folyamatába.⁴

*

JELLEN KUTATÁS CÉLJA

E rövid írás és a tervezett kutatás célja annak felderítése, hogy a magyar tömegmédiának – főként a rádióknak és a televízióknak – milyen szerepe volt/van a hagyományos kultúra (s benne a néptánc) átalakulásának/átalakításának folyamatában. Ehhez példaként a *Duna Menti Folklórfesztivált* választottam, amely célkitűzéseivel, a hagyományos folklór iránti elkötelezettségével, magas szintű szakmai elvárásaival különleges helyet foglalt el a kelet-közép-európai és dél-kelet-európai nemzetközi folklórfesztiválok között. Fő forrásként a korabeli sajtóanyagra, visszaemlékezésekre, és a tömegmédiával készített dokumentumokra támaszkodik, folytatva a Gila János által elkezdett forrásfeltárást és közreadást.⁵ Az 1970-es évektől fiatal kutatóként magam is részt vettem a fesztiválokon, így saját megfigyeléseim is segítségemre vannak a munkában. Ez az írás ebbe a munkába nyújt rövid betekintést. Először szeretném fölvezetni, hogy mi volt az alapítók, a kutatók és a közművelődési szak-

A „Néptánc a médiában” című konferenciát 2016. június 10-én Szentendrén tartották. A konferenciakötet 2019-ben Budapesten, a Magyar Táncművészeti Egyetem kiadásában jelent meg Pál-Kovács Dóra, Szőnyi Vivien és Varga Sándor szerkesztésében.

emberek által ajánlott hírérték, amivel igyekeztek fölkelteni a média érdeklődését. Néhány szóval jellemzem a korabeli közmédia fogadókésztségét, s lassan bővülő érdeklődésük mozgatórugóit. Végül néhány politikai nyilatkozat segítségével igyekszem bemutatni azt a politikai erőteret, amiben a fesztivál az első egy-másfél évtizedben működött.

*

A DUNA MENTI FOLKLÓRFESTIVÁL „HÍRÉRTÉKE” AZ ALAPÍTÓK ÉS SZERVEZŐK SZEMSZÖGÉBŐL

A fesztiválalapítás 1967-68-ban történt a helyi politikai és közigazgatási szervek kezdeményezésére, a Népművelési Intézet, s Bács-Kiskun megye közművelődési szakembereinek támogatásával. A koncepció részleteinek kidolgozásában, az arculat meghatározásában néprajzkutatók is nagy számban vettek részt. A fesztivál fő patrónusa a nagy lokálpatrióta hírében álló Dr. Gajdócsi István volt, akinek jelentős politikai megbízatásai is voltak. 1964-től ő volt a Bajai Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke, majd 1971-től a Bajai Városi Tanács elnöke, s 1972-től 1989-ig (nyugdíjba vonulásáig) a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnöke. 1971. április 25-től haláláig országgyűlési képviselő, s 1985. június 25-től az Elnöki Tanács tagja. Jelentős szerepe volt abban, hogy a fesztivál megrendezéséhez szükséges anyagi alapok hosszú ideig rendelkezésre álltak. Hasonló szerepet játszottak Kalocsa, Baja és Kecskemét közigazgatási, illetve közművelődési szervei, valamint azok vezetői.

1973-ban, a negyedik rendezvény alkalmával az alapítók így fogalmazták meg a fesztivál célját a rendezvény kísérfüzetében:⁶

– *A szélesen értelmezett Duna-vidék népei között kölcsönös megértés és barátság erősítése, a népművészet, zene, tánc kifejezés eszközeivel. E cél megvalósítása érdekében tudományos és szakmai tanácskozáson lehetőséget ad a népművészet-kutatás kérdéseinek, eredményeinek, a Duna menti népi kultúrák összehasonlító vizsgálatának megbeszélésére, továbbá a népi hagyományok jelenkori ápolásával kapcsolatos feladatok megvitatására;*

– *A fesztivál fórumot teremt a dunai népek hagyományokat őrző folklór együtteseinek, szólistáinak, népművészeinek, ahol baráti vetélkedésben népi kultúrájuk értékeit bemutathatják;*

– *A kiállításokon bemutatja a dunai népek régi és jelenkori népi kultúrájának alkotásait.*

E küldetésnyilatkozat fő elemei jól tükrözik a fesztivál fönntartásában érdekelt politikai döntéshozók, a tudományos kutatók és a közművelődési szakemberek összehangolt elvárásait a fesztivállal szemben. A szempontoknak ez az összefüggő, egymást kiegészítő rendszere, és az elemek kiegyensúlyozottsága jelenti a legfőbb sajátosságot, amely megkülönböztette a *Duna Menti Folklórfesztivált* a régió más nemzetközi folklórfesztiváljaitól. A kiegyensúlyozottság ez esetben azt jelenti, hogy a politikai elvárások nem szorították háttérbe, nem kötötték gúzsba a szakmai (tudományos és közművelődési) célokat.⁷

*

A DUNA MENTI FOLKLÓRFESTIVÁL „HÍRÉRTÉKE” A KUTATÓK SZEMSZÖGÉBŐL

A fesztivál a magyar és az európai néptáncutatók folyamatos részvételével zajlott. A kutatók munkájuk során föltárták azokat a régiókat és közösségeket, ahol a néphagyományokat még gyakorolták. Dokumentálták, feldolgozták, szakmai publikációkban közreadták a föltárt anyagot, s ezáltal létrehozták azt a forrásanyagot, ami a „hagyományörzés” tudásbázisát jelentette. E munka nemzetközi szakmai keretét ez időben főként a Nemzetközi Népzenei Tanács (IFMC) Táncterminológiai Munkabizottsága jelentette, de a régió nemzetközi folklórfesztiváljain való találkozók, köztük a *Duna Menti Folklórfesztivál* szakmai tanácskozásai, nagyban hozzájárultak a szakmai feladatok megoldásához. Itt a fő téma a „hagyományörzés” elvi kérdéseinek megvitatása s a jó példák fölmutatása volt a megjelent csoportok bemutatkozása alapján. 1973-tól a régió szakemberein túl angol, francia, német, spanyol, norvég kutatók [*a Fesztiválszervezők Nemzetközi Tanácsa (CIOFF) tagjai*] is rendszeresen fölkeresték a fesztivált s nagyra értékelték annak deklarált alapkoncepcióját.

Martin György, nemzetközi hírű néptáncutató, a fesztivál egyik megálmodója és arculatának meghatározója a következő módon jellemzi a fesztivált 1979-ben, az *Ethnographia*-ban megjelent tanulmányában: „1968 óta ismétlődő (1968, 1969, 1971, 1973, 1975, 1978) néptánc-fesztivál sorozat célja a tágabb értelemben vett Duna vidéki, közép-kelet-európai népek táncagyományának hiteles bemutatása és népszerűsítése. Hazánkban ez az egyetlen fórum, ahol még a hagyományos táncélet természetes keretei között felnőtt paraszttáncosok előadásában jelenik meg a néptánc, és nem a szabad átköltés, a stilizálás egyeduralma a jellemző.”⁸

*

A DUNA MENTI FOLKLÓRFESTIVÁL „HÍRÉRTÉKE” A KÖZMŰVELŐDÉSI SZAKEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL

A közművelődés központi intézménye ebben az időszakban az 1957-ben megszervezett Népművelési Intézet. Országos hatókörű szakmai-módszertani központ, amelynek feladata az amatőr művészeti mozgalom mellett a népművelés minden ágának felügyelete. Igazgatója 1965-től 1972-ig Ács Miklósné tapasztalt népművelő, akit Vitézy Iván, szociológus, művelődéskutató követ. Az 1960-as évek második felétől kezdve ez az intézmény, s vele együtt ez a művelődési terület a kultúrpolitika kedvezményezett színhelyévé válik. Bővül a megyei és kistéleplési művelődési házak rendszere, kiteljesedik a művelődési szakreferensi hálózat.⁹ Megindul a közművelődési szakemberek képzése, egyre szélesednek a terület hazai és nemzetközi kapcsolatai. Mint a minisztérium háttérintézménye, az intézet részt vesz több nemzetközi jelentőségű rendezvénysorozat elindításában, pl. a *Bartók Béla Nemzetközi Kórusversenyen* 1961-ben, a *Nemzetközi Kodály Szemináriumon* 1970-ben. Ebbe a sorba tartozik a *Duna Menti Folklórfesztivál* szervezésében való részvétel 1967-ben Benkő Éva, Borbély Jolán, Bánszky Pál, Vásárhelyi László részvételével. A közmédiákkal való együttműködésre már ebben az időben van példa. Amint Földiák András írja az intézet történetéről szóló munkájában: „Jelentős eredmények születtek a népművelés és a televízió együttműködésében, közös akciók szervezésében, a televízió és a helyi népművelés összekapcsolásában. Ennek első állomásai voltak az 1964-ben és 1966-ban megrendezett *Televízió és népművelés* című országos konferenciák Salgótarjánban. Éveken át az egész ország nagy érdeklődését kiváltó közös akciója volt Televíziónak és az Intézetnek a közösen létrehozott *Ki mit tud?*-ok sorozata.”¹⁰

A Duna Menti Folklórfesztivál programjában jól tükröződik a Népművelési Intézet profiljának sokoldalúsága és a hálózatához tartozó művelődési intézmények érdeklődésének sokfélesége. Vajon a tömegmédia hogyan fogadta ezt a sokszínűséget? Volt-e erre fogadókésztsége?

*

A KÖZMÉDIA FOGADÓKÉSZSÉGE A DUNA MENTI FOLKLÓRFESTIVÁL ÁLTAL AJÁNLOTT HÍRÉRTÉKEK IRÁNT

A Duna Menti Folklórfesztivál alapítása évében, 1968-ban a Magyar Rádió és Televízió működésének második évtizedébe lépett, s mint fiatal intézmény többféle anyagi, személyi, műszaki, infrastrukturális problémával küzdött. Ezekben az években a közmédia programját a politikai műsorok, szórakoztató műsorok, sportközvetítések uralták. 1971-ben például „a politikai műsorok 26,5, az irodalom 6,1, a komolyzene 4,5, a zenés szórakoztató műsorok 5,2,

a prózai könnyű szórakoztató műsorok 4,8, a vegyes szórakoztató műsorok 5,3, a sportközvetítések 14,1, a játékfilmek 14,8, az ismeretterjesztés 14,4, az iskolatelevízió 1,8, a gyermek-, báb- és meseműsorok 1,4, az úttörő szórakoztató műsorok pedig 1,1 %-nyi műsoridőt töltöttek ki.”¹¹ A fesztiválok, zenei versenyek a Szórakoztató és Zenei Főosztály érdeklődési körébe tartoztak, melynek vezetője Fellegi Tamás újságíró, szerkesztő, rendező volt. Korábbi sokágú tapasztalatait fölhasználva 1963-ban ő hozta létre a Magyar Rádió és Televízió kulturális rovatát, s 1964-ben ő alapította a Szórakoztató és Zenei Főosztályt. Munkatársai Lengyelfi Miklós és Bánki László voltak. Fellegiéket igyekeztek olyan műsorpolitikát folytatni, amely sok társadalmi réteget érint, a városi értelmiségtől a falusi parasztemberig, a legtöbb műfajt számításba véve, a klasszikustól a modern popkultúráig. Mindamellet eleget kellett tenni a politikai elit elvárásainak is. Fellegi Tamás később így emlékszik vissza erre az időszakra: „Olyan egyensúlyt próbáltam teremteni, amelyben a tánczene is megtalálja a maga helyét. (...) Megszületett a döntés, három műsört készítünk. Egy magyar nótaverseny, ez volt a »Nyílik a rózsá«, egy népzenei, folklorisztikus műsorsorozatot »Röpülj, páva!« címen. Mindezek »hátán« megcsinálunk egy táncdalfesztivált (...)».¹²

A *Duna Menti Folklor Fesztivál* eseményei e koncepció keretében illetve kerültek a közönség elé a Magyar Televízióban. A korai időszakban az 1973. évi fesztivál iránt nyilvánult meg a legnagyobb érdeklődés a média irányából. Gila János Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ egykori igazgatója így emlékszik vissza: „Az országos sajtó korábban tapasztalt érdektelenséget a szervezők a tájékoztatás hiányában látták, ezért országos sajtótájékoztató rendezését határozták el. (...) Az akció nem járt átütő sikerrel, de több lap adott tájékoztatást terveinkről, és elértük, hogy a Magyar Televízió levonult Kalocsára, ahol a látványos eseményeket szalagon rögzítették. (...) a Magyar Rádió lehetőséget adott arra, hogy népszerű riportban szólhattak a megye vezetői a fesztivál céljairól.”¹³

Emlékeim szerint, a viszonylag élénk érdeklődést 1973-ban az írott és elektronikus média részéről Losonczy Pál (az Elnöki Tanács elnöke) és Nyers Rezső (az MSZMP Központi Bizottságának tagja, Kecskemét országgyűlési képviselője) megjelenése is motiválta. Az újonnan alapított Béke és Barátság Díj első kiosztása mint politikai esemény is hozzájárulhatott a média aktív részvételéhez.

A rádió, a televízió és a nyomtatott sajtó érdeklődése nem merült ki az alkalmankénti hosszabb rövidebb híradással. 1974-ben a Magyar Televízió a Művelődési Minisztérium és a Népművelési Intézet felkérésére elkészítette a *Magyarországi néptáncok* című 16 részes, összesen 180 perc időtartamú reprezentatív színes – hangos filmsorozatot. Martin György értékelése szerint: „Ez több mint 400 paraszttáncos részvételével a korábbi évek néptánc felvételeinek hivatásos technikai szinten való megismétlését és kiegészítését jelentette.”¹⁴ A résztvevők (táncosok, zenészek) többsége a *Duna Menti Folklorfesztivál* rendszeres résztvevőiből került ki, akiket saját helyi környezetükben örökítettek meg a tévé munkatársai.¹⁵ A filmsorozat rendezője Lengyelfi Miklós a Szórakoztató Főosztály munkatársa volt, akinek néprajzi érdeklődése és a hagyományörzés iránti elkötelezettsége köztudomású volt. A filmsorozatot azóta a tévé többször műsorára tűzte.

*

A POLITIKA ÁLLÁSFOGLALÁSA A PARASZTI KULTÚRA ÉRTÉKEIRŐL ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSBE BETÖLTENDŐ SZEREPÉRŐL

Széles körben ismert, hogy Aczél Györgynek, a minisztertanács elnökhelyettesének meghatározó szerepe volt a kultúrával kapcsolatos pártállásfoglalások megformálásában. Az MSZMP KB [*Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága*] 1974. március 20-i ülésén a következőket mondja a közművelődés helyzetére és

feladataira vonatkozó párthatározat végrehajtásának problémáiról: „(...) mindenki látja-láthatja: hogyan óvja és kelti új életre a szocialista politika, a munkásosztály politikája népünk minden értékét, kulturális kincseit, s benne a paraszti kultúra értékeit, köztük a népdalt, népzeneit. A szocializmus népünk eddigi fejlődésének szerves részeként, az egész nép megbecsült hagyományaként, az egyetemes kultúra, az őssznépi kultúra részeként őrizte és őrzi meg, emelte és emeli magasabb szintre a paraszti élet jó hagyományait, kulturális értékeit is. Kiemeli az elszigeteltségből azzal is, hogy egybeötvözi a munkáshagyományokkal. Arra törekedtünk és továbbra is arra törekszünk, hogy egységes, sokszínű, gazdag, népünk minden értékét megőrző s egyben internacionalista szocialista kultúra kibontakoztatásáért munkálkodjunk falun is. S ez sokkal nehezebb, fáradságosabb, de igazabb, népünk értékeit hasonlíthatatlanul jobban szolgáló munka, mint a paraszti világ romantikájának elmúlásán kesergő fel-felbukkanó honfibú.”¹⁶

Ehhez szorosan kapcsolódik a következő részlet a *Jelentés a közművelődés helyzetéről* című dokumentumból, amely jól tükrözi az MSZMP-nek a tömegmédiára vonatkozó állásfoglalását: „A közművelődési munka egészében, a műveltség terjesztésében ma már a rádió és a televízió vezető szerepet játszik. Nemcsak műveltségterjesztő, közvetítő tevékenységet végez, hanem művelődésszervező hatása is van. *Röpülj, páva!* körök, *Ki mit tud?, Ki miben tudós?, Szóljatok, szép szavak!*, versmondó versenyek stb. A televízió és a rádió műveltségközvetítő missziója különösen fontos azokon a helyeken és településeken, ahol nem kielégítő és hosszú távon nem is lehet kielégítő az intézményes közművelődési ellátottság. A televízió műsorpolitikáját azonban nem mindig hatja át eléggé a közművelődési érdek, a szocialista eszmeiség és értékrend következetes képviselése.”¹⁷

Amint a két dokumentumból kiderül, a pártpolitika a „szocialista eszmeiség és értékrend következetes képviselést” várta el a közmédiától, ami nem fért össze a polgári ízlésvilág és „a paraszti világ romantikájának elmúlásán kesergő, fel-felbukkanó honfibú” terjesztésével. Azonban annak megítélése, hogy valójában mi sérti és mi támogatja a szocialista értékrendet, nem volt teljesen egyértelmű a politikai elit körében. A döntés sokszor személyfüggő volt. Így történhetett, hogy Tömpe István, aki 1962-től 1974-ig, tizenkét éven át volt a Magyar Rádió és Televízió elnöke, ki tudott védeni olyan politikai támadásokat a rádió és TV műsorával szemben, amiket nem tartott megalapozottnak. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy 1957-től 1988-ig, haláláig az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt. Ifj. Tömpe István *Az elitek árulása* című könyvében megemlékezik erről a politikai „villámhárító” szerepről,¹⁸ amit a „hallgass inkább, de ne hazudj!” elvet valló Tömpe István játszott. Ez a helyzet viszonylagos „szabadságot” biztosított a média szakembereinek, hogy újító szándékú, a kor színvonalának megfelelő elképzeléseiket megvalósíthassák. Ehhez meg kellett nyerniük az állam mint megrendelő anyagi támogatását. Ebben a körbe tartozott, több más vállalkozás mellett, a *Duna Menti Folklorfesztivál* eseményeinek közvetítése és a tizenhat részes filmsorozat, a *Magyarországi néptáncok* elkészítése.

*

A NÉPTÁNC ÉS A NÉPZENE MEDIATIZÁCIÓJÁNAK HATÁSÁIRÓL

Martin György, mint a történések aktív résztvevője, s e folyamatok ösztönzője, írásaiban többször reflektált azokra a változásokra, amiket a hagyományos kultúra elemeinek fesztivalizálása és az elektronikus médiában való bemutatása okozott: „A falusi életforma- és szemléletváltozás, a hagyományos kötöttségek felbomlásával egyidejűleg hivatalos művelődéspolitikánk a honismereti munka és a folklorfesztiválok támogatásával, a megfelelő rádió és tv-programokkal egy olyan folyamat kibontakozását ösztönözte, amely vé-

göl is a *Röpülj, páva!*, a honismereti és táncművelés terjedéséhez, vagyis egy széles körű, a társadalom sokféle rétegét mozgósító népi ismereti-népművészeti érdeklődés kialakulásához vezetett.”¹⁹

„Magyarországon az ilyen bemutatók az ötvenes évek derekán megszakadtak, csak mintegy másfél évtizedes szünet után, Bács-Kiskun megye erőfeszítése nyomán indultak meg újra a tánc-folklor szószerinti értelmében is vállaló fesztiválok, míg a szomszédos országokban az utolsó három évtizedben folyamatosan, meg-

IRODALOM

COULDRY, N. – HEPP, A.

2013 *Conceptualizing Mediatization: Contexts, Traditions, Arguments. Communication Theory* Vol. 23. No. 3. 191–202.

FÖLDIÁK András

1996 *A Magyar Művelődési Intézet ötven évének öt korszakáról. Szín* 1. évf. 2. sz. 2–7.

GÁNC S Dénes – ZOLTÁN János

2004 *A dallam diadala. A táncdalfesztiválok története. Budapest: La Ventana Kiadó.*

GILA János

2004 *Folklorfesztiválok a Duna mentén (1968–1981). Budapest: Európai Folklor Intézet.*

HALLER, Dieter

2007 *Etnológia. Atlasz sorozat. Budapest: Atheneum.*

HEPP, A. – HJARVARD, S. – LUNDBY, K.

2015 *Mediatization: Theorizing the Interplay between Media, Culture and Society. Media, Culture and Society, February* 17. 1–11.

HERCZEG Ferenc – VILLANGÓ István

1976 *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Budapest: Országos Közművelődési Tanács.*

HOLLÓS János

2013 *Bevezetés a kommunikációelméletbe. A hírek értéke. Budapest: Tinta Könyvkiadó.*

KAPOSY Miklós

1996–2000 *A magyar televízió története. In Kollega Tarsoly István (szerk.): Kultúra, művészet, sport és szórakozás. Magyarország a XX. században. 3. köt. Szekszárd: Babits Kiadó, 459–494.*

MAGYARORSZÁGI néptáncok 1–16.

1975 *Magyarországi néptáncok 1–16. RTV Újság* 10. sz. 25.

MARTIN György

1977 *A néptáncok egy évtizede (1965–1975). Ethnographia* 88. évf. 1. sz. 165–183.

1979 *A Duna menti Folklorfesztiválról (1868–1978). Ethnographia* 90. évf. 2. sz. 256–258.

TÖMPE István

2015 *Az elitek árulása. Budapest: Kossuth Kiadó. Online forrás*

EINSTEIN, Albert

1930 *Einstein's speech on occasion of the opening of the Radio Show in 1930. Albert Einstein in the World Wide Web. Elérhető: http://www.einstein-website.de/z_biography/speechfunkausstellung.html (utolsó letöltés: 2018. január 12.)*

JEGYZETEK: 1 Einstein 1930. | **2** A szociokulturális folyamatoknak a médiakommunikáció keretében való megjelenését, átalakulását, s a kettő egymásra való hatását jelöli. Főként a média- és kommunikációkutatás területén használt fogalom. Lásd: Couldry – Hepp 2013; Hepp – Hjarvard – Lundby 2015. | **3** Haller 2007: 273. | **4** Hollós 2013: 11–12. | **5** Gila 2004. | **6** A műsorfüzet a szerző saját tulajdonában van. | **7** Lásd az 1946-ban alapított Straznice-i Nemzetközi Folklorfesztivált Csehszlovákiában, az 1963-as alapítású Balkáni Népzenei és Néptánc Fesztivált Ohrid-ban, Jugoszláviában, vagy az 1968-ban létrejött Zakopane-i Nemzetközi Folklorfesztivált Lengyelországban. | **8** Martin 1979: 256–257. | **9** Bács-Kiskun megye székhelyén, Kecskeméten 1975-re épült föl az új, impozáns megyei művelődési központ. | **10** Földiák 1996. | **11** Kaposy 1996–2000: 461–462. | **12** Gáncs – Zoltán 2004: 98. | **13** Gila 2004: 51. | **14** Martin 1977. | **15** Lásd: Magyarországi néptáncok 1–16. 1975: 25. | **16** Herczeg – Villangó 1976: 12. | **17** Herczeg – Villangó 1976: 10. | **18** Tömpe 2015. | **19** Martin 1977: 166. | **20** Martin 1979: 257. | **21** Kaposy 1996–2000: 459–498. | **22** Magyar Rádió és Televízió.

szakítás nélkül, magától értetődően léteztek. Ma már minden jelentős közművelődési szerv és a népművészettel, néprajzzal foglalkozó tudományos intézmény részese, támogatója, védnöke e fesztiválnak. Az utóbbi években már a TV és Rádió is – több korábbi lehetőséget végleg elszalasztva – figyelemmel kíséri az itt zajló eseményeket, s a legjelentősebb műsorok egyikét-másikat rögzíteni szokta.”²⁰ Martin, mint tapasztalt terepkutató, jól látta a szociokulturális változásokat, amelyek nem csak a falu, hanem a városok életformáját, életszemléletét és a hagyományos kultúrához való viszonyát is alaposan átalakították. Az átalakulásban, amelyeket már akkor sem lehetett csak pozitívan vagy csak negatívan értékelni, meglátta az országos művelődéspolitikát és az általa támogatott intézmények (köztük a Magyar Rádió és Televízió) jelentőségét.

A változások visszahatottak az elektronikus médiára is. A sokoldalú, kiegyensúlyozott műsorpolitika révén nőtt a tévé nézők száma – párhuzamosan az eladott tévékészülékek számával. 1973-ban már több mint kétmillió tévé működött az országban. Nőtt a TV képernyőjén megjelenő szakemberek, művészek népszerűsége (pl. Vass Lajos, Ortutay Gyula, Petrovics Emil, Rábai Miklós, Vásárhelyi László), akik vonzerőt jelentettek a nézők számára, emelték a nézettséget. A műsoridő bővülése, s ezen belül a folklor témák időarányának növekedése a téma politika elfogadottságát tükrözte, s ezzel együtt járt az anyagi támogatás megemelkedése.²¹

ÖSSZEGZÉS

E rövid írásban igyekeztünk fölvezetni, hogy mi volt az alapítók, a kutatók és a közművelődési szakemberek által ajánlott hírtérték, amivel igyekeztek fölkelteni a média érdeklődését. Néhány szóval jellemeztük a korabeli közmédia fogadókészségét, s lassan bővülő érdeklődésük mozgatórugóit. Végül néhány politikai nyilatkozat segítségével bemutattuk azt a politikai erőteret, amiben a fesztivál az első egy-másfél évtizedben működött. A dolgozat bevezetőjében Einsteinnek a média „világformáló” jelentőségére vonatkozó szavaival és a szűkszavú elméleti bevezetéssel egyrészt a konferencia általános üzenetéhez szerettünk volna hozzájárulni, másrészt összegezni akartuk azt a minimális elméleti alapot, ami a dolgozat témájának értelmezését segíti.

A *Duna Menti Folklorfesztivál* történetének első korszakára (1968–1978), amint az írásból kitűnik, az egyeduralgó MRT²² mérsékelt, lassan megerősödő érdeklődése volt jellemző. Intenzívebb odafigyelésre, úgy tűnik a személyi, műszaki s anyagi problémák miatt nem nagyon lett volna lehetőség. Emellett a műsorszerkezet kialakításával kapcsolatos általános koncepció „egyensúlyra” törekvő jellege és a magas politika szelektív – tiltó, tűró és támogató – elve határt szabott a folklor nagyobb arányú megjelenésének a tömegmédiában. Később, a fesztivál történetének újabb korszakában (1981-től) a központi tömegtájékoztatási eszközök gyarapodása, regionalizálása, a helyi médiumok bekapcsolódása révén az érdeklődés nőtt (ami a műsoridőt és a nézők számát illeti). Azonban a fesztiválrendezés és a mediatisáció iparszerűsítése, piacosítása révén a fesztivál korábban megfogalmazott céljai lassan veszélybe kerültek.

Az 1990-es évektől máig terjedő periódusban a tájékoztatás, véleményformálás és ezáltal a mediatisáció új formái jöttek létre, amelyek gyökeresen megváltoztatták a fesztiválrendezők, kultúrpolitikusok, a médiatulajdonosok, a nézők és a mediatisációt végző szakemberek módszereit, szemléletét. A hagyományos kultúra helyzete ebben a kontextusban alapos kutatást igényel a szociológusok, antropológusok, néprajzkutatók, a médiakutatók, s általában a kultúrakutatás részéről, amihez e figyelemfelkeltő írással igyekeztünk hozzájárulni.

Felföldi László

Agócs Gergely: Magyar népzenei dallamtípusok változatai a nogaj zenefolklórban – I. rész

Az ezredfordulót övező években Magyarországon egy sor, a korai magyar történelem eseményeit dokumentáló forrást publikáltak. Az akkor kiadott szöveggyűjtemények, illetve újra hozzáférhetővé tett források, nemkülönben az azok értelmezését, elemzését nyújtó munkák új lendületet adtak a magyar nép etnogenezeise, illetve őstörténete területén vizsgálódó kutatásoknak (KRISTÓ – H. TÓTH – OLAJOS – ZIMONYI 1995, GYÖRFFY 2002, MORAVCSIK 2003). Erre az időszakra estek azok az évek is, amikor az

Zijnat Abubakar-kizi Bajgišijeva énekel. Bätir-Murza, Dagesztán, Nogaj rajon, 2014. – Fotó: Somfai Kara Dávid

MTA Zenetudományi Intézetének ösztöndíjasaként, a magyar zenei hagyomány keleti párhuzamaihoz kötődő adalékokat keresve magam is nagy érdeklődéssel tanulmányoztam e publikációk szövegeit. Feltűnt, hogy a középkori források jellemzően két földrajzi övezetben: a Volga-vidék régiójában (GYÖRFFY 2002), valamint a Kaukázus északi előterében, a Kazár Kaganátus területén vagy az államalakulat gyeű-vidékén elterülő befolyási zónában¹ lokalizálják a honfoglalás kiinduló pontjait. Az őstörténeti összefüggéseket kereső magyar keletkutatás néprajzi vizsgálatai áttekintésével ugyanakkor egy szembeötlő aránytalanság is kirajzolódott előttem. Fel kellett ismernem, hogy míg a finnugor nyelvi rokonság mentén több jeles magyar kutató is vizsgálódott e nyelvközösség nyelveit beszélő, különféle népek településterületén, s a Volga, a Káma és a Bjelaja folyók övezetében,² vagy akár a szibériai térség türk népei között is végeztek magyar szakemberek sokszor beható, néprajzi vizsgálatokat,³ addig a Kaukázus északi előterére sokkal kevesebb figyelem irányult. Ezért is döntöttem úgy, hogy energiáimat ennek az aránytalanságnak az enyhítésére fordítom, s a népzenei feltáró munkámat kiterjesztem az észak-kaukázusi népek zenefolklórára.⁴ Az elmúlt huszonkét év alatt ebben a térségben tizenkét hosszabb gyűjtőutat sikerült megvalósítanom, s ezek során összesen mintegy 2800 népzenei dallamot rögzítettem. A terepmunkát, illetve a rögzített folklóralkotások itthoni elemzését 2014 óta Somfai Kara Dávid néprajzkutató-turkológus kollégámmal közösen végezzük. A karacsájok, balkárok, nogajok és kumukok falvaiban, valamint az üzbegisztáni karakalpakok településterületén lebonyolított gyűjtőutaink során eddig több mint kilencven településen végeztem etnomuzikológiai terepkutatást. Az összehasonlító vizsgálataink eredményeképpen megállapítottuk, hogy a karacsáj-balkár népzene dallamtípusainak 35–40 %-a (SIPOS – TAVKUL 2012), a nogaj zenefolklór dallamtípusainak pedig közel 70 %-a beilleszthető a magyar népzene morfológiai rendszerébe.

A zenefolklorisztikai párhuzamok egyre láthatóbban kibontakozó nagy aránya indokolta, hogy a kutatás során kiemelt figyel-

met fordítsunk a nogaj népzene dokumentálására. A sok-sok nyilvánvaló, nem egyszer szinte dalamazonosságot mutató népzenei párhuzam mellett olyan egyéb folklóradatok, illetve járulékos információk is előkerültek, melyek súlya indokolja az elkezdett tudományos, feltáró, illetve ismeretterjesztő munka folytatását. A karacsáj-balkár hőseinek között például rátaláltunk Bijnöger hős énekére, mely történet magában hordozza a magyar csodaszarvas-monda összes, a középkori krónikákból, illetve a folklórból

ismert motívumának párhuzamát (AGÓCS 2016). A nogajok hőseinek között szintén előkerültek a magyarság etnogenezeise szempontjából fontos folklór adatok. E pusztai nomád eredetű nép epikus hagyományában fennmaradt például a kunok és a mongol hódítók közötti ádáz küzdelem narratívája, s benne név szerint Kötöny vezér emlékezete (*Küten batirni jir* – Kötöny vitéz éneke; *Kyryk quman batirni jir* – Negyven kun vitéz éneke).

A folytatásban majd néhány dallampárhuzam ismertetésével szeretnék rámutatni a magyar és a nogaj hagyományos zenei kultúra kapcsolataira.

Az Arany Horda bukása (1395) után, annak korábbi, roppant kiterjedésű fennhatósági területén a Nogaj kán nevét viselő kipcak törzsszövetség államalakulata, a Nogaj Horda gyakorolta a hatalmat. Országuk fénykorában, az 1580-as években a nogaj uralom a Duna-deltától az Aral-tóig terjedt, s a nogajok ebben az időszakban Moszkvát is adóztatták. Az ezt követő két évszázadban egyre erősödött az orosz hatalom térnyerése, míg a nogajok önálló államisága a Nogaj Horda jogutódjának számító Krími Tatar Kánság elestével 1783-ban megszűnt létezni, s a Fekete-tenger mellékének, illetve a Kaukázus északi előterének nagyállattartó, nemezház-lakó nomád nogaj törzsei a cár alattvalóivá váltak. A krími háború idején (1853–1856) sokan közülük az Oszmán Birodalom oldalán az oroszok ellen harcoltak. Bár a háború az orosz félre nézve katasztrofális vereséggel végződött, a nogajok szállásterületei nem tudtak felszabadulni az orosz fennhatóság alól. Ez a viszályban a törököket támogató moszlim lakosság tömegeinek, köztük százezres nagyságrendű nogaj csoportoknak is az Anatóliába történő emigrálását eredményezte. A Kárpát-medencétől keletre elterülő füves puszták övezetének európai részén, a Fekete-tenger és a Kaukázus északi előterében a legtovább a nogaj nép élte a mobilis (nomád), nemezház-lakó pásztorok életét (АЛИЕВА 2014; ТРЕПАВЛОВ 2002; KHODARKOVSKY 2002).⁵ Az orosz hatóságok a XVIII. század végétől kezdve igyekeztek korlátozni a mozgásukat, de letelepítésük csak a sztálini terror eszközeivel sikerült. A nogajok nomád életmódja felszámolásának sok áldozatot követelő, erőszakos folyamata az 1930-as évek végére zárult le. Ez azt jelenti, hogy saját nogaj adatközlőink legidősebb generációja még sátorban született, s tagjai még személyes emlékeik alapján tudták felidézni a nagyállattartó nomád életforma egyes mozzanatait.

Megjelent: *Mítosz és történelem II. – Tanulmányok Hoppál Mihály 80. születésnapjára*. Szerkesztette: Hoppál Bulcsú és Szabados György. Európai Folklór Intézet – Magyar Vallástudományi Társaság; Budapest, 2022

IRODALOM:

AGÓCS Gergely: 2016 *Bijnöger hős éneke*. Magyar Művészet 2016/2. 128-135. o.

АЛИЕВА, С. И.: 2014 *Ногайцы северного Кавказа в XV-XVIII вв.: Расселение, статус, этнополитические контуры*. In: Суюнова Н. Х. – Курмансегитова А. Х. – Кукаева С. А. (Eds.): Ногайцы: XXI век. Черкесск.

DIÓSZEGI Vilmos: 1998 *Sámánok nyomában Szibéria földjén*. Terebess Kiadó, Budapest.

GYÖRFFY György: 2002 *Julianus barát és Napkelet felfedezése*. Neumann Kht., Budapest.

HOPPÁL Mihály: 2005 *Sámánok Euráziában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KHODARKOVSKY, Michael: 2002 *Russia's Steppe Frontier. The Making of a Colonial Empire, 1500-1800*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.

KODÁLY Zoltán: 2003 *A magyar népzene*. A példatárat szerkesztette Vargyas Lajos. Tizenötödik kiadás. Editio Musica, Budapest.

KRISTÓ Gyula – OLAJOS Teréz – H. TÓTH Imre – ZIMONYI István (szerk.): 1995 *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.

MORAVCSIK Gyula (ford.): 2003 *Bíborban született Konstantin – A birodalom kormányzója*. (Kisebbségkutatás könyvek) Lucidus Kiadó, Budapest.

PAIS Dezső: 1977 *Anonymus: Gesta Hungarorum*. Magyar Helikon, Budapest.

SIPOS János – TAVKUL, Ufuk: 2012 *A régi magyar népzene nyomában. A kaukázusi karacsajok népzeneje*. L'Harmattan, Budapest.

SOMFAI KARA Dávid:

2007 *A Fehérlófia Eurázsia-szerte*. In: HOPPÁL Mihály (szerk.): Fehérlófia. Európai Folklor Intézet – MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 111-114. o.

2016 *Manasz. Kirgiz hőseposz*. (Török-magyar könyvtár; II.) Molnár Kiadó, Budapest.

2018 *Sámánok Belső-Ázsiában és Szibériában*. In: SUDÁR Balázs (szerk.) *A honfoglalók műveltsége*. Helikon Kiadó, MTA BTK Magyar Östörténeti Témacsoport, Budapest, 143-153. o.

SZABÓ Károly (ford.): 1862 *Kézai Simon mester magyar krónikája – Az Árpád-házi vezérek és királyok kora 889-1300*. III. füzet. Ráth Mór, Pest.

ТРЕПАВЛОВ, В. В.: 2002 *История Ногайской Орды*. Восточная литература, РАН, Москва.

VIKÁR László (gyűjtötte és közreadja): 1984 *Folk Music of Finno-Ugrian & Turkic peoples. Finnugor és török népek zenéje*. MTA ZTI, Budapest.

VIKÁR László – BEREZCKI Gábor:

1971 *Cheremis folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1979 *Chuvash folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1986 *Volga-Káma-Bjelaja vidéki finnugor és török népzene gyűjtés 1958-1979*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest.

1989 *Votyak folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1999 *Tatar folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

JEGYZET:

1 *Anonymus „Dentumoger”-ként megfogalmazott lokalizációja a „Don melléki Magyarország” jelentéstartalommal értelmezhető, emellett Kézai Simon gestájában szereplő „meotisi ingoványok” toponim is az Azovi tengerbe torkolló Don deltavidékére, illetve az azt övező termékeny mélyföldekre utal (PAIS 1977, SZABÓ 1862).*

2 *Itt elsősorban VIKÁR László és BEREZCKI Gábor kutatásait szükséges megemlíteni (VIKÁR – BEREZCKI 1971, 1979, 1986, 1989, 1999, VIKÁR 1984).*

3 *A szibériai türk népek körében végzett magyar folklórszítikai vizsgálatok közül DIÓSZEGI Vilmos és követőinek vonatkozó munkái kiemelkedő fontosságúak (DIÓSZEGI 1998, HOPPÁL 2005, SOMFAI 2007, 2016, 2018).*

4 *Megjegyzendő, hogy Kodály Zoltán „A magyar népzene” című, először 1937-ben közölt tanulmányában külön fejezetet szentel a „kapcsolatok a rokon népekkel” témakörnek. Az itt felsorakoztatott finnugor és türk dallampéldák között egy „nogaj tatár” dallam is szerepel (KODÁLY 2003: 34-35. o.)*

5 *A magyar szakirodalomban több helyen a nomád pásztorok életformájához kapcsolódóan a sátorlakó kifejezés honosodott meg. A türk eredetű sátor szavunk viszont a nogaj nyelvben kis, hevenyészett lakóhelyet jelöl (sátír), míg a terme a favázás, kerek nemezház neve, ennek rokona lehet a magyar terem kifejezés (a nemezház szinonimája a nogajban még a kiyiz üy is, a terme eredeti jelentése a faváz volt).*

Elbeszéléseiből kibontakozik a hatalmas területeket bebaráncoló, síkvidéki legelőváltó pásztorokdás képe, melynek téli szállás-területei a Kaukázus tövéénél, vagy a Fekete-tenger mellékén, a nyáriak pedig innen akár 1500–2000 kilométerrel északabbra, a ligetes pusztá felső, átmeneti térségében, illetve a lombhullató erdő vékony sávjában voltak. A nogajok a legjobb nyári legelőket keresve gyakran eljutottak egészen a ligetes sztyeppe északi széléig, azaz a boreális zóna déli határáig, adott esetekben egészen az Urál déli vidékéig (a mai Dél-Baskíriáig). Ne feledjük, hogy ez a térség máig viszonylag ritkán lakott területnek számít, s az intenzív szántógazdálkodás itt csak a szovjet időkben indult meg. A gyér településhálózat és a nagy kiterjedésű, háborítatlan füves és ligetes növénytakarások korábban biztosították a síkvidéki nomád legelőgazdálkodás szükséges mozgásterét.

A nogajok ma az egykori Nogaj Horda területén szétszóródva, több diaszpórát alkotnak. A *dobrudzsai nogajok* a mai Romániában, az Al-Duna vidékén, Konstanca környékén laknak. A *kyrim-nogajok* a Krím-félszigeten, a *koban-nogajok* Oroszország Karacsáj-Cserkesz Köztársaságában, a Kubány és a Zelencsuk (nogajul *Koban* és *Jelencsük*) folyók közén, a *kara-nogajok* pedig Dagesztán északi részén élnek. A Sztavropoli kormányzóság területén találjuk a *jemboljuk*, a *jetiskül* és a *jetiszán*, összefoglaló nevükön az *acsikulak-nogajok* településeit, s kisebb csoportjuk, a Volga-delta vidékén, Asztrahán városa környékén telepedett le, ők a *karagas-nogajok*. A Törökországba emigrált nogajok mai leszármazottainak etnikai öntudatában fontos szerepet játszik a származás számon tartása, de hagyományos műveltségük vizsgálata nagyfokú nyelvi-kulturális aszimilációt állapított meg.

A magukat nogajoknak valló csoportok összesített lélekszáma ma valamivel több mint százezerre tehető. A nogajok számbavételénél ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a XVI. század elején ki-robbant nogaj-kazah háború következtében a nogaj törzsszövetség keleti törzsei különváltak a többiektől, majd leköltöztek az Aral-tó déli partjai mellé, s ott, az Amu-Darja deltavidékén folytatták a nomadizáló pásztorokdást, bár kénytelenek voltak váltani annak ártéri változatára. Ők a nogaj nyelvnek egy távoli (igaz, ma már egyre inkább kazah nyelvtani jegyeket öltő) dialektusát beszélő, mai, üzbe-gisztáni *karakalpakok*.

A mai nogajok szétszóródott településterületén eltérő mértékben maradtak fenn a népzenei hagyományok. Az egymás mellett nagyobb tömbökben élő *kara-nogaj* és *acsikulak-nogaj* csoportok településein sokkal szélesebb dallamrepertoárt tudunk feltárni, mint az erősen szórványosodó dobрудzsai, vagy Kubány menti nogajok településterületén. A folklór fennmaradását itt is nagymértékben gátolják a kisebbségi létből fakadó nehézségek. Az egyes diaszpórák csak nehezen tudják tartani egymással a kapcsolatot, emellett a mai, nogajok lakta települések iskoláiban sehol sem zajlik anyanyelvi oktatás, a diákok legfeljebb fakultatív nogaj nyelvi órákon művelhetik az anyanyelvüket.

Mára a hagyományos életforma gyökeres megváltozása, az áttérés a letelepedett életmódra is jelentősen erodálta a nogaj hagyományos szellemi kultúra értékeit. Az ezredforduló technológiai forradalmi viszont úgy tűnik, itt is végleg megpecsételik a szájhagyomány útján fennmaradt műveltség sorsát. A rádiókból szinte mindegyik háztartásban, vagy gépkocsiban valósággal ömlik a bár nogaj nyelvű, de erősen uniformizált, népies popzene, s a különféle elektronikai eszközök az ifjúságot messzire vezetik a hagyományos kultúra átörökítésének útvonalaitól. Mindezek ismeretében talán nem meglepő, hogy népzenei feltáró terepmunkánk a legidősebb korosztály, illetve a hivatásos zenésztársulatok esetében volt a legeredményesebb.

(Folytatása következik)

Hol volt, hol nem volt – moldvai csángó népmesék –

Kóka Rozália sorozata az „Aranytojás” című könyvéből (Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2019)

KANKÓS, KANKÓS, KANKÓZZÁL!

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember. Volt neki huszonöt gyermeke. Nagy szegénységben éltek, az sem volt, amit egyenek. Egyszer a szegény ember fogta a teknőt, s elindult a piacra lisztért. Vett egy teknő lisztet. Ahogy menegetett hazafelé, nagy szélzúgás támadt, jött egy nagy szél, s mind egy szemig kifújta a teknőből a lisztet. Megharagudott a szegény ember, gondolta magában, ő most elmegy, és bedugja a szélnek a likját. Ment, ment, menegetett, egyszer hát megtalálkozott Krisztus urunkkal. Kérdi Krisztus urunk:

– Merre mész, te ember?

– Megyek, s bedugom a szélnek a likját. Né, vettem egy teknő lisztet, s egyhamar mind kifújta, egy szem sem maradt.

– Ne búsulj, s ne menj sehova, ügyse tudod a szélnek a likját bedugni. Nesze, itt egy dió, mikor hazaérsz, mondjátok egyszerre az asszonyoddal, hogy dió, nyílj ki! Mikor a dió kinyílik, lesz mindegyek, ami csak kell!

A szegény ember elfogadta a diót, megköszönte, s elindult hazafele. Ment, mendegélt. Egy faluban rásteledett. Gondolta, hogy bekérezkedik egy házhoz, s megszáll éjszakára. Egy házacská előtt kinn ült a padon egy vénember meg az asszonya, megszólította őket:

– Bácsikám, adnának-e szállást éjszakára?

– Adunk szívesen, jöjjön be!

Na, bementek a házba, kérdik az öregek, merre járt, hogy s mint.

– Ó, hagyják el, a piacra jártam, vettem egy teknő lisztet, s a szél mind kifújta, mind, mind, mind, az utolsó szemig. Gondoltam haragomban, hogy elmegyek, s bedugom a szélnek a likját. Megtalálkoztam Krisztus urunkkal. Azt mondta, ne menjek sehova, ügyse tudom a szél likját bedugni. Adott egy diót, kitanított, hogy ott-hon a feleséggel mondjuk, dió, nyílj ki, s lesz mindenünk, ami csak kell. Nekem huszonöt gyermekem van, s nagy a szükség, s így, s úgy.

Na, az öregasszony nekitámadt, hogy mutassa meg, s mutassa meg!

– Adja csak ide, bár hadd nézzem meg, hogy milyen az a dió!

Az ember odaadta, a vénasszony mindjárt fújni kezdte, hogy:

– Dió, nyílj ki!

A dió kinyílt. Hát, uram fia, lett ott minden, marhák, lovak, disznók, kecskék, pulykák, ludak, s amit csak el lehet képzelni. Az öregek bérekesztették a sok jószágot, a diót eltették. Reggel a szegény ember hiába kérte vissza, nem adták.

Azt mondta az öreg:

– Megszálltál nálunk, adós vagy!

A szegény ember meggondolkodott:

– Hát, most hogy menjek haza liszt nélkül, semmi nélkül?

Visszafordult, hogy a szél likját bedugja. Újra csak megtalálkozott Krisztus urunkkal. Kérdi Krisztus urunk:

– Hova mész ember?

– Megyek, mégiscsak bedugom a szélnek a likját! Az éjjel megszálltam két öregnél, a vénasszony elkérte a diómat, amit adtál, kinyitotta, s a diót is, s ami kijött belőle, azt is mind elvették.

– Mindent elvették?

– El.

– Na, ne búsulj! Itt egy kankósbot. Menj vissza az öregekhez, kérjed szépen őket, hogy adják vissza a diódat. Ha nem adják, csak mond a botnak: Kankós, kankós, kankózzál! Kankós, kankós, kankózzál!

Az ember elvette Krisztus urunktól a botot, visszatért a vénekhez. Azt mondta az öregasszonynak:

– Nénikém, adja vissza a diómat, hogy gyűjtsek bele mindent, s vigyem haza a gyermekeimnek!

– Nem adom én!

– S nem? Na, ha nem, úgyis jó! Kankós, kankós, kankózzál! Kankós, kankós, kankózzál!

A bot vágni kezdte a vénasszonyt s az urát. Táncot járt a hátukon.

– Jaj, jaj, asszony, add vissza ennek az embernek a dióját, s adj vissza mindent, mert ha nem, ez az átkozott kankósbot még megööl.

Az öregasszony visszaadta a diót, a szegény ember belegyűjtötte a sok jószágot, s hazament. A felesége megszidta:

– Ember, hol a nyavalyában ültél ilyen sokáig? A gyerekek színtelen éhen vesznek!

– Ó, hallgasd meg, hogy jártam!

– Jó, jó, de mit hoztál?

– Hoztam egy diót.

– Egy diót?! S hát azzal én mit csináljak?

– Gyere ki az udvarra!

Na, kimennek az udvarra. Azt mondja az ember:

– Dió, nyílj ki!

A dió kinyílt, s az udvar megtelt marhákkal, lovakkal, disznókkal, kecskékkal, pulykákkal, ludakkal, s még Isten tudja mivel nem!

– Ember, ez mind jó, de lisztet nem hoztál. Miből süssek kenyeret?

– Na, hagyd el, megyek, s hozok lisztet is – mondta az ember.

Vette a teknőt, elment újra a városba, a piacra lisztért. Térült, fordult, megvette a lisztet, s indult is haza. Alig ment egy sóhajtasnyit, jött egy nagy forgószél, s a lisztet mind egy szemig kifújta a teknőből. Mérges lett az ember:

– No, állj csak meg, szél! Ezt nem hagyom annyiban.

Indult is, hogy bedugja a szélnek a likját.

Megtalálkozott Krisztus urunkkal. Kérdezte Krisztus urunk:

– Hova, hova, jóember?

– Ó, uram, a szél megint kifújta az összes lisztet a teknőmből! Nincs, amiből a feleségem kenyeret süssön. Megyek, s csak is bedugom a szélnek a likját.

– Ne menj sehova! A szélnek a likját ügyse tudod bedugni! Adok egy zsákot, míg haza nem érsz, ki ne oldd! Ebben lesz minden, ami nektek kell, s soha nem fogy el. Csak annyit mondj neki, hogy nyílj ki, zsákom!

Az ember nagy örömmel a vállára vette a zsákot, s hazaindult. Ment, ment, menegetett. Újra csak megesteledett egy faluban. Fáradt volt, éhes volt, gondolta, hogy bekérezkedik valakihez, hogy egy kicsit megpihenjen. Egy fiatal párhoz beszállt. Jószíval fogadták, vacsorát is adtak, az emberecske bort is hozott az útonjárónak. Beszélgettek. Kérdezte a gazda:

– Aztán, mi járatban errefelé?

Az ember elsorolta, hogy járt a liszttel, s a széllel, s hogy Krisztus urunk visszatértette. Eldicselkedte, hogy ő adta neki ezt a zsákot, de csak otthon szabad a zsák száját kioldani. Csak annyit kell mondanunk neki, hogy nyíl ki zsákom, s előjön belőle minden földi jó. Ősz-szenéztek a fiatalok. Alig várták, hogy az ember elaludjon. Mikor elaludt, a zsákot kilopták mellőle. Azt mondta az emberecske:

– Nyíl ki, zsákom!

Abból a zsákból csak folyani kezdett minden földi jó. Liszt, szalonna, túró, kenyér, aranybúza, enniváló s vetnivaló. A fiatalok egyhamar elzárták a sok jófélért, s a zsákot kicserélték.

Na, reggel az ember jókor felkelt, megköszönte a szállást, vette a zsákot, s szedte a lábait hazafelé.

A felesége már nagyon haragos volt. Már a kapuban kezdett veszekedni:

– Hol ült kend ilyen sokáig? Itt halunk éhen! S hol a liszt?

– Ne búsulj, asszony, mert minden lesz! Nyíl ki, zsákom!

A zsák ugyan nem nyílt ki. Kioldották, de abban bizony semmi egyéb nem volt levegőnél. Az ember, se szó, se beszéd, vette a kankósbotját, s visszatért a fiatalokhoz. Előbb szépen kérte a menyecskét meg az urát, hogy adják vissza a zsákját.

– Én bizony nem adom – mondta a menyecske.

– Én még úgy se! – vágta rá az ura.

– Nem-e?

– Nem!

– Kankós, kankós, kankózzál! Kankós, kankós, kankózzál!

A bot ütni-vágni kezdte a fiatalokat, az eszük szinte kirekedt.

– Jaj, jaj, feleség, hozd gyorsan azt a zsákot, mert ez a kankósbot még agyonver minket!

Az asszony hamar visszaadta az embernek a zsákját. Hazament, a zsákot letette a ház közepébe:

– Nyíl ki, zsákom!

S hát a zsákból csak folyani kezdett minden jó. Örvendett a sok éhes gyerek, örvendezett az asszony. Örömlükben nem tudták összefogni a szájukat.

Ahogy az lenni szokott, hamar híre futott a faluban a szegény emberék szerencséjének. Meghallotta a bojér is, hogy a szegény ember aranybúzákat kapott. Odaküldte a szolgáját, hogy kérje el az aranybúzákat.

– Menj el, szolgám, s mondd meg annak az embernek, az aranybúzákat adja ide, hogy vessem el!

Ment a szolga s megmondta, hogy mit üzent a bojér.

– Ezt az aranybúzákat Krisztus urunk nekem adta, s ezt én senki-nek oda nem adom! Menjen ő is, kérjen, s ha érdemes rá, Krisztus urunk ad neki is.

Visszament a szolga, mondta a bojérnak, hogy mit felelt az ember, s hogy nem adta oda az aranybúzákat.

– Nem adta?

– Nem!

A bojér elől-hátul összeszedte minden szolgáját s a zsandárokat, hintóba ült, s rámentek a szegény ember kapujára. Kifutott az asszony a házból, kérdezte a bojér:

– Miért nem adta oda az aranybúzákat a szolgámnak?

– Azt a búzákat Krisztus urunk nekünk adta, s nem adjuk senki-nek! – felelte az asszony.

– Kaptatok-e már egy jó verést? – kérdezte haragosan a bojér.

Ebben a percben kilépett az ember a házból, hozta a kankósbotját is.

– Kankós, kankós, kankózzál! S kankós, kankós kankózzál!

A bot egyhamar mind a földre verte a bojért, a szolgáit meg a zsandárokat. Alig bírtak elszaladni. A szegény ember a családjával még máig is él nagy boldogságban. ■

Megjelent

Korpás Évi: Piripotty

Fonó, 2023 | FA 532-2

Korpás Éva legújabb gyermekeknek szóló albuma, a Piripotty egy olyan világba repíti a kisebbeket, ahol a fantázia segítségével teljesen új perspektívából élhetik át életük eseményeit. Gáti István költő ehhez a lemezhez írt verses meséje nyomán elmesélt történetben természetesen segítségül hívjuk nagyszüleink tudását is, mutassák meg nekünk, hogyan érdemes megbirkózni a hétköznapi kihívásaival. Az elődök üzenetei, tanácsai kiolvashatók népdalaink szövegeiből, csak oda kell figyelni rájuk. „Maradjunk, éljünk a jelenben, de fontos, hogy ami érték, azt tartsuk meg, és építsük be a jelenlegi életünkbe, mert a gyökér mindig fontos, ebből szökkenünk szárba. Ez a cél ezzel a gyermekmússorral is. Maivá lenni a régi felhasználásával.” – vallja az alkotó. A koncerten lesz közös éneklés és tánc, vigasság, de néha szomorúság is, hiszen mindkettő természetes része az ember életének.

„Mese zenében gyerekeknek és természetesen a felnőtteknek is, akik még biztosan emlékeznek arra, kiért dobogott hevesebben a szívük annak idején, mikor még kicsik voltak. Én emlékszem. De hogy vajon Piripotty, vagyis Szabó Gyurka szívét ki ejtette rabul? Elmeséljük. Ő is biztosan emlékezni fog rá, ha majd nagy lesz. De most egyelőre maradjunk a jelenben.”

Hol volt, hol nem volt | Szervusz, kedves barátom | Bolhák | 2x2 | Féltekenység | Düh | Varázslás | Vásárban | Karambol | Megbolondult a világ | Tükröm, tükröm | Kétségek közt | Szerelem | Itt a vége, fuss el véle | Minden jó, ha a vége jó

Korpás Éva – ének • Lakatos Lili – ének • Csernók Klára – hegedű, brácsa • Takács Ádám – hegedű, brácsa • Papp Endre – brácsa, dob • Kuti Sándor – cimbalom, gitár • Hanusz Zoltán – nagybőgő, koboz, doromb • Babos Luca, Fodor Borbála, Fodor Villó, Kányai Franciska, Kopsa Boglárka, Szeles Chloe – ének

Zenei rendező: Korpás Éva, Csernók Klára

Hangfelvétel: Autentik Stúdió – Bardocz Botond, Papp Endre

Fotó: Csontos István

Nyomdai előkészítés: Szilasi Marianne

Illusztráció: Molnár Jacqueline

KIBŐJTÖLÉSI TÖRTÉNETEK

– KÓKA ROZÁLIA ROVATA –

SEGÍTŐ SZÁNDÉKÚ BÖJTÖLÉS

1. Gyógyulásért, szerencséért

a) *Hát rajtunk is történt az az eset, csak es a háború alatt volt ez, se orvosságot, se orvost egyáltalán nem lehetett megközelíteni. Semmiféle orvosságot! Valami kenőcsfélét, tabletát, semmit se! Drága édesanyám már meghalt szegény, mégpedig nem is volt olyan idős. Én meg olyan tizenhárom éves kislán voltam, ketten vótunk. Édesapám a háborúba' vót.*

Annyira nagy fájdalom vette körül a csontjait, hogy a lábaira rá se tudott állni... Hát, mindent csináltunk. Hát, minden hiába vót. Hát osztán bejött egy szomszéd öreg néni. Aszongya: – Hát tudod-e, te Véro, én mondanék egy jobb ajánlatot. Én aszondom neked – aszongya – itt fekszel az ágyba', úgyse sok ennyivalót fogyasztasz. Vegyetek – aszongya – két szál gyertyát, fogadjatok hetes böjtöt!

Azt mondja édesanyám:

– Hát, Mária néni, az nem olyan nagy dolog, azt meg lehet! – Osztán édesanyám úgy is tett. Azt mondja nekem:

– Hozzál, kislányom, két szál gyertyát!

Ki is mentem mindjárt, hoztam. Az egy pénteki nap volt. Szombaton megkezdtük a hetes böjtöt. Két szál gyertyát meggyújtottuk. Ő szegén az ágyba', ahogy feküdt hanyatt egy egész hosszú tél folyamán, én odatértyeltem, ott imádkoztunk. De semmit nem ettünk, mint estig egy kis kenyeret, egy kis vizet... A héthetes böjtöt megtartottuk, a két szál gyertyát elégettük imádkozva, édesanyám a lábára állt...

(F. M.-né)

b) *Keresztanyám nagyon sokat betegeskedett, de sehogyan nem tudott meggyógyulni. Orvoshoz is hiába járt, nem tudtak segíteni rajta. Elment az oláh papokhoz, azok azt tanácsolták neki, hogy fogadjon böjtöt. Hat szeredát tartott. Meggyógyult. (Sz. M.-né)*

c) *Én megnősültem, megházasodtam ezerkilencszáztizennyolcra'. Katona vótam. Hazamentem szabadságra és mostohaapám unszolására megkértem egy rokonát neki, met azt mondta a mostohaapám, ha megkérem a leját, amije van, hát azt nekem adja.*

Nohát, megkértem, de hát én olyanra találtam, aki bizony nem vót becsületes. Úgy, hogy alig várta, hogy én visszamenjek és másval élt. Így osztán én, mikor hazakerültem a háborúból, annak gyermeke vót mástól, nem vettem vissza. S avval így töt-múlt az üdö. Hát én azt az asszont, melyik most van, vótunk Móduvába munkára, és ott ismertem meg s eszsejtöttünk, és elvittem hitetlen. No, most az-

tán hitetlen vótunk, a másik nem fogadott. Ecer még visszavíttem, de három napig együtt vótunk, akkor megint elment. No, osztán én azért böjtöltem, hogy az Isten világosítsa fel, vagy szabadítson fel engem ez alól a kötöttség alól, hogy nem tudtam sem gyónni, sem áldozni. S én tartottam Szent Antal tiszteletire is a kilenc keddet, és a szent kilencedet tartottam Jézus szent szüve tiszteletire. A szent kilenced azt jelenti, hogy kilenc pénteken imádságot tart, s azt a napot annyira megtartsa imádsággal és böjtöléssel, hogy nem eszik semmit... Amikor bévégződött a kilenced, akkorra az Isten hozott egy papot nálunk a községbe, Elekes Dénest, aki Kalaznón van, úgy hogy megindította a válóperet egyházilag... meg tudtunk evvel a feleségemvel templomba' esküdni. Ez a kilenced segített, a Jézus szüve tiszteletire végzett kilenced. Amikor befejeződött, akkorra megindult a válóper, s kiszállt az egyházi bíróság, és kihallgattak ingemet és azt a másik asszont. Akkor azt mondta az egyházi bíróság, hogy elejtől kezdve érvénytelen vót a házasság, me' a lejánkeréstől az esküvőig negyvennyócs óra töt el. Tehát má akkor érvénytelen vót. Úgy-hogy érvénytelenítették, hogy semmis vót, úgy felszabadítottak, úgy hogy azután megesküdünk evvel a feleségemvel, s azóta együtt vagyunk. (G. S. A)

2. Szerencsés hazatérésért

Hadifoglyok, katonák, rabok hazatéréséért fogadták az otthon maradtok.

Az uram, mikor hazajött a háborúból, elfogták és elvitték az oroszok fogságba, Csernavicba, a huszárkaszárnyába vót két hétig. Aztán visszahozták Szeret városába. Szeret városából hazajött Hadikfalvára, de úgy, hogy böjtöt tartottam. Őt pénteket szándékoztam tartani. Mikor hármát megtartottam, azon a reggelen hazajött. Azon képzeltem meg, hogy mégis használ a böjt, de gondoltam magamban, mégis az Isten meghallgatott. Más nem jött haza senki, csak az én uram. Aztán akkor így gondoltam, hogyha az Istenhez folyamodik az ember, segít. Hát ez nem olyan veszélyes, mer' senkire nem tartottam, csak arra, hogy a Jóisten vezérelje haza. (B. A.-né)

3. A halál időpontjának előre való megismeréséért

Tiszta életű öregemberek fogadtak ebből a célból böjtöt, hogy legyen idejük felkészülni a halálra. Legyen módjuk gyónni, áldozni és felvehessék az utolsó kenetet, mielőtt meghalnak.

A komaasszonyom, Csiki Ferencné azért tar-

tott böjtököt, hogy tudja meg üdöbe, mikor hal meg, s hogy a szentségeket üdöbe felvehesse. Ő alyan kilenc pénteket tartott, hogy karácsony előtt való pénteket, húsvét előtt való pénteket, pünköszt előtt való pénteket. Mind ilyen nagy ünnepek előtt való pénteket. Osztán, mikor a kilenc péntek kítöt, a komaasszonyom beteg lett, s egy éjen álomban odament hezza egy „fejéresszon” s azt mondta neki:

– Ne ejed meg! Vigyázz, készülj el, gyónj meg, met szombaton, nyócs órákor meghalsz. Még azt es megmondta neki az a „fejéresszon”, hogy az a komaasszonyod fonjon kuszorút a koporsódra, akit a legjobban szeretél s szeretsz. Akkor a komaasszonyom minnyá izent nekem, hogy menjek ki hezzik, me beteg, s én hamar ki es mentem. Akkor azt mondta:

– Né, komaasszon, mit láttam álomban!

Egy „fejéresszon” idejött s azt mondta, hogy szombaton nyócs órákor meg fogok halni. Kuszorút kend fonjon! – met erőst jól vótunk egymással, az uram együtt vót az urával Amerikában. Azétt hívutt ingemet, met ingemet szeretett legjobban. Ez úgy es történt, ahogy mondta, szombaton, nyócs órákor meg es hött. Én fontam neki a kuszorút. Vasárnap délután, litánia után temettük. Ez igaz vót, valóságos igaz! (P. G.-né)

ÁRTÓ SZÁNDÉKÚ BÖJTÖLÉS

1. Meglopás, megkárosítás

Az általam gyűjtött történetek zömében a böjtfogadás indítéka az anyagi megkárosítás volt. Az eltulajdonított javak skálája igen széles. Kisércé, libák, malac, borjú, tehén, guriga cérna, rokolya, vég vászon, halászhaló, olykor egy-egy elszántott barázda, a család összes ruhája, ki nem fizetett munkabér stb.

a) *Nagynénim vót, ugye özvegyasszon vót, s annak két fia. Az egyiket külön rakta, de csak így az udvarba csinált neki házat. A másik legény vót otthon, így a lányok mentek oda, min' monnyuk guzsalyasba, és sok legén ment oda, s a lányok elvegyültek ott. Nénim nem vót otthon, a szomszédba' vót, ő es elment hazulról, hogy vigadjanak a fiatalok. És a másik fia átment, és elvitt egy szőnyeget, meg egy nadrágra való posztót, amit még akart. S ugye imá valakire tartották, csak azokra ki a háznál vót, ott vót akkor esete. Azokra tartotta. Hát így hírt adott, hogy melyikek vótak, hogy nem vette-e el vaj egy? Ne, kár van! És nem szólott egy es, és akkor elment nénim és nekifogott böjtölni, tartotta a böjtöt az egytizedet kilenc vagy tíz nap – azt se tudom, hogy hány nap –, hogy világosodjon ki. Hát ki es világosodott. Mikor a harmadik tizedet elvégezte, a fia lebe-*

tegedett. Az, aki elvitte, és akkor megmondta, hogy ő vitte el.

– Anya, én vittem el.– Jaj, fiam mé', nem mondtad meg, mikor hallottátok, hogy mit akarok? Métt nem akkor?

De nem jött meg a fia. Elment röggönyre akkor, a feje fájni kezdett, s az egész testyiből elment az erő. Elment a másik faluba, ott vót valamilyen körvos, de heába, nem gyógyult meg. Mikor három hete vót, meghalt. Meg kellett vóna mondja hamarább, hát hiába, nem akart ebbe' hinn, vaj mit tudom én, de nagy kár vót! (V. F.-né)

b) Egy szegén ember kapált egy nagygazdának s az elvett a kukoricájából. Akkor aztán az ember bötöt fogadott. A gazdaemberék akkor mán adták vóna vissza a kukoricát, de akkor má késő vót. (P. G.-né)

2. Rágalmazás, bántalmazás

A rágalmazás még gondolatban is nagy bűnnek számított. Aki alaptalanul vádolt valakit és ki akarta böjtölni arra visszaszállt az átok és ő pusztult el.

Amikor én férjhez mentem, nagyon rossz sorom vót nekem ott es, mer' a férjem nem törődött velem. S ugye vót ott egy legén es, hogy őszinte legyek. S apósom jóvérű ember vót, mindig késért, hogy hát, hogyha vele összejövök, akkor nekem adna vagyont. Anyósom meg fájós derekú vót. Szóval a dereka teljesen el vót törve. Úgy, hogy itt megbogosodott a dereka, de így ment (mutatja), így, ne! És ő mindig féltékeny vót, az urát féltette tőlem...

Ez húshagyat hetfőn vót. Akkor este apósom hazajött részegen, mer' elment le a faluba és ott ivott, és hazajött.

– Máris – azt mondja –, má húshagyat este van.

Nálunk húshagyatba', akkor este szoktak lán-

gost sütni, aztán egész nagyböjtben nem ettek húst abban az időben, mikor én férjhez mentem.

– Nem csináltak semmit?

Azt mondja anyósom:

– Csináljon a menyed!

Akkor én mondtam, szóval:

– Én nem vagyok gazdaasszony, ha nekem nem mondják, én nem csinállok.

Én folytattam tovább a munkámat, vettem a fonalat. És akkor apósom odajött, s kezdte a rengeteg, azt se tudom hány, hát úgy mondták neki, hogy tíz mejjék, de abba lehetett a tíz mejjébe vagy negyven méter fonal, ha nem több. Így, méterben hirtelen ki se tudom számolni. Leszaggatta mind azt a sok fonalat. Egyik szál pamut vót, a másik kender vót. Mind az egész fonal esszebomlott. Akkor anyósom lekelt az ágyból, – az Isten adjon jót neki es, ahol van! – s nekem esett...

– Hát, ezt a nagy izét megcsináltad!

Ekkor én kiszöktem az ajtón és elbújtam a pincében... Akkor anyósom kezdett kereskedni, hogy hol vagyok? Hol vagyok? Így megütnek, meg esszeválnak fészivel. Meg tudom es én, mi lesz! Én azt az éjszakát nagy félelemmel végighúztam, és másnap hajnalban kijöttem a pincéből, télnék idejibe... Még azon reggel, úgy ahogy vótam, egy alsószoknyába' ingbé', egy vékony ingbé' elmentem édesanyámékni. Elbujdostam.

Ez vót farsang utolsó keddjén, és én otthon vótam hét hétig, de hát én héthetes böjtöt tartottam. Első vasárnapot már böjtöltem, úgy, hogy husétra telt ki a hét nap. És akkor nagypénteken leégett a házuk. (A. L.-né)

3. Szerelmi csalódás, cserbenhagyás

Gyűjtéseim között a legmegrendítőbbek a szerelmi csalódások miatt tartott kiböjtölések történetei. Hőseik a megcsalt, meggyalá-

zott leányok, akiket elcsábítottak, majd bajban, nyomorúságban, „bitangnak” bélyegzett gyermekükkel sorsukra hagytak szívtelen szeretők. Nevük „személy” lett. Csáladjuk üldözte, verte, közösségük gyalázta, megvetette őket. Egész életükben szenvedniük kellett botlásukért.

Vót egy szegén leján s egy jó gazdalegén. S annak a lejánnak szaporodása lett ettől a legéntől. Hát ugye, nem találtak vóna meg, met az egyik gazdag, a másik szegén.

Elmúlt az üdö, a legén megnősült, ez a leján, Tokó Véro követelte, hogy adjon legalább egy fél fálcsa földet a gyermeknek az eltartására. Hát, az az asszon nem engedte meg, hogy az ura adjon.

– Nem engedem meg, hogy innet Szöcs Tokó Lajos földet kapjon, inkább meghalok!

De hát az ember még es hajlandó lett vóna, hogy adjon. Az asszon nem, és nem, és nem!

– Inkább meghalok!

Azt mondja ez a Tokó Véro:

– Hát, ha meg akarsz halni, haljál meg!

Ő fogadott kilenc keddet, megtartott kilenc keddet, bötölt. Mikor a kilenc kedd kitöt akkor az asszon meg es hót... (T. L.-né)

4. Gyilkosság

Különösen akkor kezdtek kiböjtölésbe, ha a gyilkos személyére nem derült fény, a bíróság túl enyhe büntetést szabott ki vagy felmentette valamiért a bűnöst.

Azt az embert úgy hitták Bézma Anti. Őszszel a jószágokat még kivitte legeltetni, azért, hogy a téli takarmánt ne etesse meg. Nagyon ködös idő vót, ő kiment a mezőre, és őt lesték és megtámadták. Három ember megtámadta és el akarta venni tőle a jószágokat. És ő akkor felismerte az embereket, s ő annyira megfogta a jószágoknak, azoknak a teheneknek a köteliket, hogy úgy kellett kivágnak, még akkor es szorította.

Megütték az embert, amétt megüsmerte, ezétt megütték, úgy ahogy szorította a kötelet, úgy meghalt és úgy is maradt a keze. Úgy vágták le bicskával a kötelet a keziből és elvitték a teheneket az erdőbe.

És akkor este nem ment haza az ember.

– Jaj, hát mi lehetett? Hol lehetett? – az asszonya s a gyermekei kérdezősködtek más gyerekektől, hogy hol látták.

Aztán mondták a gyerekek, hogy merre ment és ott keresni kezdték, és megtalálták halva.

Hát, Andrásfalának vót egy erdeje s elvitték fel oda a marhákat, csináltak egy nagy lakadalmat, s ott mulattak, abból a húsból.

Az asszon bizan ezétt bötöt fogadott. Azt az embert, aki az urát megütte azt es úgy ütték meg. Az es úgy halt meg. Pontosan úgy halt meg az az ember es... Őt es megütték, e' lett a büntetése, hogy te es úgy mensz el, ahogy cselekedté! (G. S. A.-né) ■

TÁJSZAVAK, KIFEJEZÉSEK: megbogosodik = csomosodik; húshagyat este = húshagyó kedd estéje; mejjék = fonal mértékegység; megüt = agyonüt; tartani valakire = gyanúsítani; megjön = meggyógyul, felépül; szaporodása lesz = gyermeke születik; fálcsa = területmérték, körülbelül két magyar hold; fejrasszon = mítikus, jószándékú lény

ADATKÖZLŐK: Ambrus Lajosné Csiki Anna, 1904. március 20., Hadikfalva, Érd | Bíró Antalné Erős Terézia, 1893. október 14., Hadikfalva, Érd | Gáspár Simon Antal, 1895. április 1., Istensegits, Halásztelek | Gáspár Simon Antalné Palkó Mária, 1900. február 10., Magyar Nemegye, Halásztelek | Pál Gergelyné Nagy Veronika, 1888. március 17., Hadikfalva, Felsőhána | Székely Menyhértné Tusa Veronika, 1913. szeptember 20., Istensegits, Vaskút | Tusa Lajosné Papp Emerencia, 1885. augusztus 2., Istensegits, Csátalja | Várda Ferencné Péter Emerencia, 1890. január 17., Józseffalva, Vaskút

FELHASZNÁLT IRODALOM: Balásy Dénes: Udvarhely megyei kuruzslószerek és gyógyítási babonák. Ethnographia. 1901. 33–36. • Bocskor János: Énekeskönyv. Csíkszentlélek, é. n. 112. • Györfly István: Babonás hiedelmek és szokások a feketekörösvölgyi magyaroknál. Néprajzi Értesítő 1916. 81–89. • Jankó János: Kalotaszegi babonák. Ethnographia. 1891. 273–286. • Katona Lajos: Kedd asszonya. Ethnographia. 1905. 1–16. • Kiss Áron: Tornyos-Pálczai babonák. Ethnographia. 1891. 249–254. • Kolombán Samu: Babonás hiedelmek a dévai csángóknál. Ethnographia. 1904. 35–42. • Szendrei Zsimond: Szathmár megye néphagyományai. Ethnographia. 1928.27–30. • Szentes Jánosné (Kóka Rozália): Kiböjtölés szokása a bukovinai székelyeknél. Kézirat, 1969. • Solymosy Sándor: Babonás hiedelmek és műveletek. Rontás. In: A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza. 472.

A rákospalotai népviselet

Időszaki kiállítás a XV. kerületi helytörténeti gyűjteményben

Rákospalota várossá válásának százéves évfordulója alkalmából, a népviselet napjához kapcsolódva nyitottuk meg új időszaki kiállításunkat, melynek az „Egy nyelvet beszélünk” elnevezést adtuk. A kiállítás a Palota-öregfalusi, a XX. században már parasztpolgári lakosság egykori csodálatos ruhadarabjait mutatja be a látogatók számára. A kiállítás koncepciójának kidolgozásakor fontosnak tartottuk, hogy a viseletek bemutatásán kívül, azok készítésének módjait és díszítéseinek módszereit is láttassuk az érdeklődőkkel. Különös figyelmet szenteltünk annak, hogy a település történetének bemutatásán keresztül ismertessük a helyi népviselet korszakonkénti változását, illetve, hogy összehasonlítsuk az öregfalusi népviselet elemeit az újfalusi polgári viselet darabjaival és az azok közötti eltérésekkel. Munkánkban segítségünkre szolgált Novák József Lajos és Boross Marietta kutatók Palota-Öregfaluvall kapcsolatos tanulmányai, illetve Buza Péter helytörténetkutatónak a témához kapcsolódó munkája.

A település viseletkultúrája fejlettségének és gazdagságának megértéséhez szükséges Palota történetének a megismerése. A település eredeti neve Palota, majd az első forrás, mely már Rákospalota néven említi a helységet 1823-ból való. Rákospalota, mely 1860 óta önálló településként működött, 1923. június 30-án rendezett tanácsú várossá alakult. A település első polgármesterének az év szeptember 5-én dr. Cserba Elemért választották. A településen a polgárosodás valójában nem a 1848-as jobbágyszabadítás következményeként indult el, hanem az az első magyarországi vasútvonal létrejöttének köszönhető. Az 1846. július 15-én megindult Budapest-Vác vasútvonal egyik megállója a fővárosához közel fekvő Rákospalota, mely a pesti polgárok számára ezután kedvelt kirándulóhelyé vált és akik 1850-es évektől hétvégi nyaralóépületeket emeltek Rákospalotán. Később sok pesti polgár már lakhelyül is választotta Palotát, illetve az ország más részeiről gyári munkások is kerültek a településre. Az említett demográfiai folyamatoknak köszönhetően a XIX. század végére két településrész alakult ki: Rákospalota-Öregfalú és Rákospalota-Újfalú néven.

Rákospalota-Öregfalut a XX. század elején már nagyrészt parasztpolgári népesség lakta, akik ragaszkodtak paraszti hagyományaikhoz és öntudatukhoz. Rákospalota-Újfalun pedig a polgári életmód határozta meg a lakosok mindennapjait. Az öregfalusi népesség alapvetően jómódúnak számított. A gazdagságukat presztízsjavak halmozásával próbálták érzékeltetni. Ezek közé tartozott többek között a csodálatos palotai népviselet, a falra díszként felhelyezett „budai tányér”, az aranyozott keretbe illesztett fényképek és a menyasszonyi koszorú.

Elmondhatjuk, hogy a Kárpát-medence egységes szellemi és anyagi kultúrával rendelkezett, melyen belül az egyes tájegységek, illetve az azokon belüli területek és települések esetében változatokban élt tovább az egységes hagyomány. A paraszti, az 1870-es évektől már parasztpolgári népesség életmódja és vagyoni helyzete függvényében változatos díszítésű ruhadarabokat viselt. A paraszti világban az öltözet reprezentációs célokat szolgált, az értékesebb, főleg a jeles és ünnepnapokon, hordott viselet vagyontárgynak számított.

Rákospalotán Öregfalú díszítőművészetének legfőbb elemévé a paradicsom, paradicsomvirág vált. Ennek oka az életmód, ugyanis a településrész lakosságának fő megélhetését a XX. század közepéig a mezőgazdaság biztosította, benne jelentős helyet foglalt el a kertkultúra és a termények értékesítése (piacozás). A legkedveltebb és

a legnagyobb bevételt hozó terménynek Öregfalun a paradicsom számított. Ennek köszönhető, hogy ez a gyümölcs és elképzelt virága megjelent egyes helyi használati és dísz tárgyakon pl. Palotai tányér (Budai tányér), paradicsomvirágos láda (kelengyéláda). A településen használt ruhaneműk esetében a szép paradicsomszélű kendőt említhetjük, illetve a völegény bokrétyján és az 1930 utáni kékfestőkötények hímezésin köszön vissza e zöltség virágjának stilizált mintája. Palota-Öregfalun is, mint általában országosan szokásban volt a paraszti, parasztpolgári népesség esetében a nem, az életkor, a családi helyzet és a vagyoni állapot megjelenítése a ruházaton. A kiállítás elkészültéhez adatközlőink is segítséget nyújtottak. Beszámolóik szerint Rákospalotán az eltérő anyagi helyzetű és vallású családok férfi- és nőtagjainak viselete alig tért el egymástól.

Tárlatunkon látható volt négy teljes Palota-Öregfalusi viselet az 1930-as évekből (fiatal lány, harminc év körüli fiatalasszony, gyászoló ötven év körüli asszony és egy férfi öltözete). A teljes kompozíció összeállításában a Rákospalotai Örökségünk Egyesület is közreműködött. A kiállított viseletek palócós stílusjegyei mellett a Galga-vidéki hatások is felismerhetők. A látogatók megtekinthették a gyönyörű, apró ráncokba szedett bimbós szoknyákat, a hímezett palotai „krétás” női cipőt, és a kalapformájúra kikeményített fejkendőket is. A tárlaton bemutatott palotai férfiviselet hasonlít az országosan a paraszti népesség férfitagjai által hordott ruházatra.

A látogatók olvashattak a gyönyörű ruhaanyagok beszerzésének módjairól és a ruhaanyagok korszakonkénti módosulásáról. A korábbi időszakban a házi készítésű anyagokból készült ingek-blúzok túlsúlya jellemezte az öregfalusiak ruházatát, később a gyári anyagok használata vált jellemzővé (pl. Schwarzék rőfösboltja és kötődéje, Sparber kötőüzemben készült darabok stb.).

Palotán szokásban volt a kékfestőkötények tulajdonosainak monogramját behímezni az anyagba. Az 1930-as évektől kisméretű gyönyörű virágmintákat jelentettek meg egyes alapdarabokon. A tárlatra érkezők láthatták a helyi specialisták által készített kötényrevaló hímezésmintákat, illetve a csodálatos slingelt vállkendők mintáit is. Mivel az 1910-es évektől már a helyi parasztpolgári népesség is igényt tartott arra, hogy az utókor számára megörökítsék magukat, a fotókon látható az egykor itt élt népesség pompás ruházata, és a kiállítás fotóin felismerhetőek a valamikor itt élt öregfalusiak. A helyben alkotó festők számos esetben öregfalusi parasztokat választottak modelljeiknek, (Thurmayer Sándor, Merka Pál, Perlmutter Izsák), és olajnyomatokon is fennmaradt a korabeli népviselet.

Mivel a paraszti kultúrában, így a polgárosodott, de még a tradíciókhoz kötődő öregfalusi lakosság esetében az átmeneti rítusoknak (pl. konfirmáció vagy bérmálkozás, esküvő, keresztelő, halálórasz-gyász) meghatározó szerep jutott, ezért az ezeken az alkalmakon viselt ruházat egyes elemeit is szükségesnek tartottuk megjeleníteni. Többek között szemügyre vehették az érdeklődők az öregfalusi menyasszonykötényt és a szép menyasszonyi koszorút. Láthattak továbbá a múlt század elejéről bérmálkozó lányokról festményeket és egy 1930-as évekbeli gyászoló asszony ruházatát is.

A Palota-Öregfalun sokáig használatban lévő viseleti darabokból készült, *Egy nyelvet beszélünk* című időszaki kiállítást a XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteményben rendezték meg.

Werschitz Annamária
www.csokonai15.hu

Kis ostyatörténet

Az oltáriszentségtől a molnárkalácsig – I. rész

A molnárkalács borsodnádasi hagyománya 2012-ben került fel a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére. Azóta országos hírnevet szerzett ez az ostyaszerű csemege, amelynek készítése elsősorban a Kárpát-medence északi részén volt a táplálkozáskultúra szerves része. Többrészes írásomban előbb európai kitekintésben járom körbe az ostya történetét, a folytatásban pedig a molnárkalács készítésének hagyományait, eszközeit, a szokásokban betöltött szerepét, valamint az örökségesítés mai folyamatait mutatom be.

A MOLNÁRKALÁCS ŐSE, A SZENTOSTYA

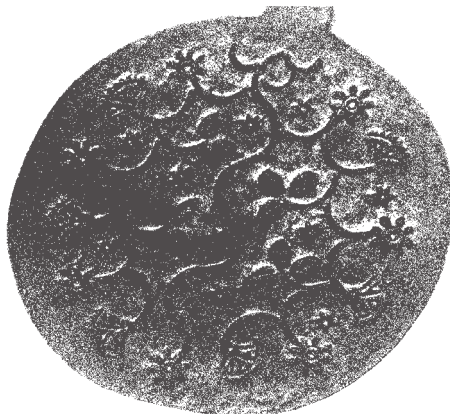
A molnárkalácsot a kutatók a keleti és nyugati kereszténység áldozati kenyéréből, az oltáriszentség (eucharisztia) ostyájából eredtetik. Az ostya pedig nem más, mint a (kovásztalan) kenyér letisztultabb formája. A kovásztalan lepény mint a tisztaság és önfeláldozás jelképe, ősi áldozati étel volt a zsidó vallási szertartásokban. Mindig ott állt a Templom arany áldozati asztalán, annak jelképeként, hogy a mindennapi kenyér Jahve ajándéka.

Az eucharisztia kenyere (és bora), illetve annak rituális átváltoztatása (konszekrációja) és kiszolgáltatása a liturgiában, a keresztényeknél az utolsó vacsora, illetve Krisztus áldozatának szimbóluma, a hét szentség egyike. Az előírások szerint csak frissen készült, tiszta búzakenyér lehet, mely a latin rítusú misében kovásztalan is. Ez utóbbinak felel meg az ostya, amely a misében Krisztus testévé változik át. Eleinte nagyobb, ujjnyi vastagságú bevágásokkal ellátva használták, hogy könnyebben törhető legyen. Jelenlegi alakját a XII. században nyerte el. A megszentelt ostyát a pap a misében veszi magához, a hívek áldozása előtt. Kezdetben az ősegyházban a hívők följajlott adományai közül választották ki a konszekrálandó ostyát. Később az ostya sütése a papok és a szerzetesek feladata lett. Kolostorokban nagy tisztelettel, áhítattal válogatták és tisztították a búzát: az ostyát albába öltözve, zsoltárokat énekelve sütötték. Magyarországon a kántor vagy a sekrestyés feleségének feladata volt az ostyasütés. 1950-től a főlöszlattot szerzetesrendek tagjai közül sokan lettek ostyasütők. A XX. század végétől a püspökségek tartanak fenn ostyasütő „üzemeket”.

Az ostyasütés a kora újkor közép-európai és hazai szakácskönyveiben sorozatosan szerepel. Az ostyával ételként a parasztok úgy kerültek kapcsolatba, hogy a katolikus egyházban középkori gyökerű szokás volt, hogy karácsonyra a pap, a kántor, a tanító a családoknak ostyát vigyen, ami december 24-én a karácsonyi vacsorán szerepelt. A szokást a reformáció után megtartotta az evangélikus egyház is – írja Kisbán Eszter.

ADATOK AZ OSTYAFÉLESÉGEK TÖRTÉNETÉBŐL: MÁR AZ ÓKORI GÖRÖGÖK IS...

Az ókorban a görögök lapos süteményeket, úgynevezett *obelioszokat* sütöttek forró fémlapok között. Ez a módszer terjedt el a középkori Európában is, ahol a lisztből, vízből vagy tejből, és gyakran tojásból álló keveréket ugyancsak nyílt tűzön, hosszú nyelvű vaslapok között sütötték. A források szerint már a kora középkorban, a IX–X. század körül egyidejűleg használták az áldozóostya-készítő (*fer à hosties / hostieijzers*) valamint az étkezésre szánt sütemény sütéséhez használt ostyasütőket (*a moule à oublies*). A szentostyasütő ostyavasak jellemzően Jézust és keresztre feszítést ábrázolták, a

Vas ostyasütő (Gourmet Múzeum és Könyvtár, Hermalle-sous-Huy, Belgium)

közönséges ostyasütőkön triviálisabb bibliai jeleneteket vagy egyszerű, emblematikus mintákat alkalmaztak. A sütővasak formája szinte mindig kerek volt, és jóval nagyobb, mint az áldozóostyasütőké.

A LEGKORÁBBI RECEPTEK

Az első ismert recepteket egy névtelen szerzőtől származó, 1392–1394 közötti keletkezésű kéziratban találták meg a *Le Ménagier de Paris*-ban, amelyet egy férj írt instrukcióként fiatal feleségének. A kézirat négy receptet tartalmaz, de mindegyik az alábbi elsőnek a változata: „*Verj fel néhány tojást egy tálba, ízesítsd sóval és adj hozzá bort. Dobj bele egy kis lisztet, keverd össze.*

Ezután kis adagonként tégy annyi tésztát a sütővasak közé, amekkora a sajtselet [tehát a tésztára egy szelet sajt is került, ami sülés közben ráolvadt [sic!]. Ezután csukd össze a vasat és [parázs fölött] süsd meg mindkét oldalát. Ha a tészta nem válik le könnyen a vasról, először kend meg egy olajjal vagy zsírral átítatott ronggyal.”

A második receptben a sajtselet két tésztafélét közé kerül, a harmadikban lereszelve keverik a tésztahoz, végül a negyedik sajt és tojás nélkül készül. Az így készült süteményt a szerző *gaufre* névvel illeti, azonban mivel a recept nem tartalmazott kovászt, inkább a mai sajtos tallérhoz, illetve molnárkalácshoz hasonlíthatnánk. Természetesen az ilyen folyékony tésztamasszából készülő ostyáknak a fenti négyenél jóval többféle változata létezhetett már a XIV. században is. Hogy a sütés miként zajlott a gyakorlatban, azt jól szemlélteti a Prágában, 1340 körül keletkezett *Velislav Képes Bibliában* található egyik rajz, melyen a liszt szitálása és az ostyasütés látható.

Az ostyaszerű vékony és a vastagabb gofri a XV. században vált két jól megkülönböztethető típusúvá. Ehhez persze két különböző típusú sütő is dukált. Először is a kör alakú ostyasütők mellett megjelentek a szögletesek (volt olyan, amelyiket egy régebbi, kör alakú sütő levágásával alakítottak át), valamint a mai gofri klasszikus, mélyített rácsmotívuma is ezidőtájt alakult ki. Joachim de Beuckelaer, Pieter Aertsen és Pieter Bruegel XVI. századi festményei már egyértelműen ezt az újabb gofriformát ábrázolják. Bruegel képein nemcsak a sütés, hanem a kész gofri is látható. Ezek az ábrázolás szerint a mai brüsszeli gofirra hasonlító, de annál még kissé vékonyabb, 12x7-es rács mintázatú, téglalap alakú sütemények lehettek.

A második ismert recept *Om ghode waffellen te backen* címmel az 1500–1560 körüli holland *KANTL 15* kéziratban szerepel. Ebben már pontosabban jelölik a mennyiségeket, és – nyilván a fejlett kereskedelemnek köszönhetően – cukrot és fűszereket is tartalmaz a tészta: „*Végy reszelt fehér kenyeret. Tégy hozzá egy tojás sárgáját és egy*

A cikk az NKFI 143295 számú „Örökségkonstrukciók kortárs közösségi színtereken – Identitás, emlékezet, reprezentáció” című konzorciumi pályázat keretében készült.

Velislav Képes Biblia, 1340 körül

Francia ostyasütő (Lorraine Múzeum, Nancy, Franciaország)

kanál tört vagy porcukrot. Keverd össze víz és bor fele-fele arányú elegyével, valamint gyömbérrel és fahéjjal.” Amint látjuk, ez még mindig a vékony, ostyasütőben (*moule à oublies*) süthető, kelesztő nélküli recept volt.

A legkorábbi ismert – sörélesztővel készült – kelttészás recept a XVI. vagy XVII. századi belga *Een Antwerps kookbook* című szakácskönyvben szerepel, *Groote Wafelen* néven: „Vegyünk fehér lisztet, meleg tejszínt, friss olvasztott vaját, élesztőt, és keverjük simára. Ezután adjunk hozzá tíz-tizenkét tojássárgáját. Azok, akik nem akarják, hogy túl drága legyen, tojásfehérjét [mármint 12 helyett 6 egész tojást] és [tejszín helyett] csak tejet is adhatnak hozzá. Tedd a kapott tésztát a kandalló elé négy órára, hogy sűtés előtt jobban megkeljen.” Ez a *Groote Wafelen* felel meg a mai gofri ősenek (bár annál még vékonyabb), és a Bruegel festményeken ábrázolt, kissé mélyebb sütővasak (*wafelijzers*) használatát igazolja.

*

OSTYAKEDVELŐ FRANCIA KIRÁLYOK

A XVI. század közepén Franciaországból is vannak adatok, melyek viszont az ostyasütővel készült sütemény népszerűségét támasztják alá. Az 1494–1547 között uralkodó I. Ferencről például feljegyezték, hogy annyira szerette a mi molnárkalácsunknak megfelelő ostyát, hogy saját ostyasütője is volt, tiszta ezüsből. Utódja, IX. Károly pedig 1560-ban léptette életbe az első „ostyatörvényt”, válaszul az ostyasütők (*oublieurs*) között kitörő viták és összetűzések sorozatára. A törvény értelmében az ostyasütő standok avagy műhelyek közötti távolságnak legalább négy yard távolságra kellett lennie.

Ezen a ponton már egyre inkább szétválik a kelesztett, vagy tojáshabbal (később szódával, sütőporral) lazított, vastag gofri és a vékonyabb ostyafélék fejlődési útja. Mi most elsősorban az ostyára koncentrálnunk – a gofri egy külön történet. Azt azonban érdemes tudni, hogy mindkétféle sütemény esetében megfigyelhető az összetevők és ízesítők gazdagodása, változatossága, valamint az egyes

Id. Pieter Bruegel: A karnevál és a böjt csatája, 1559

országokra, városokra, vagy készítőkre jellemző, és azokról elnevezett ostyafélék, sőt márkák megjelenése. A fejlődésnek az is közös vonása, hogy a XVII. századra egyre inkább elválik az átlagpolgár és az elit által fogyasztott sütemények összetétele. Míg a szegényebbek csak cukrozatlan, esetleg kevés mézzel ízesített, gyakran csak gyengébb minőségű lisztből készítették vagy vásárolták az ostyát, addig az arisztokrácia és a nagypolgárság körében szinte tobzódtak a legdrágább alapanyagokat felhasználó változatokban. Hollandiában például a gazdagabb családok *mestier*-nek nevezett ostyája kisebb méretű, vékony, desszertként tálalt sütemény volt, amelyet a legfinomabb lisztből, sok cukorral, tojássárgájával, fehérborral készítettek. A XVIII. század elején a karibi ültetvények terjeszkedése felére csökkentette a nádcukor árát. Ez lehet az oka, hogy a korszak írásos forrásaiban extrém mennyiségű cukrot és más ritka összetevőket tartalmazó, dekadens ostyareceptek is felbukkannak.

*

FRANCIA GAUFRES CIGARETTES

Menon 1742-ben megjelent *Nouveau Traité de la Cuisine* című szakácskönyvében az ostya hozzávalói között több a cukor, mint a liszt: „Keverd össze a tejszínt a tejjel csomómentesre, és hagyd egy éjszakát állni langyos helyen. Ezután adj hozzá több cukrot, mint a liszt volt, adj még hozzá tejszínt és egy kis narancsvirágvizet, míg majdnem olyan

Piemonti és alagnai miacce (Olaszország)

Lubin Baugin: Csendélet (Le Dessert de gaufrettes), 1630 körül

híg lesz, mint a tej. A felforrósított ostyavasat friss vajjal dörzsöld be mindkét oldalán, és önts rá másfél kanálnyi tésztát. Helyezd az ostyasütőt a kemencébe, és amikor egyik oldala már megsült, fordítsd meg. Amikor megsült, egy késsel óvatosan válaszd le az ostyát és még forrón tekerd fahengerre, tartsd a tűzhely közelében, hogy jól kiszáradjon.”

Ez a szivar alakú ostya, amelyet Lubin Baugin 1630 körül festett csendéletén is láthatunk, később nemcsak Franciaországban, hanem máshol, többek között Magyarországon is elterjedt.

*

GAUFRES PARISIENNES

Az előző recepthez hasonlóan gazdag tésztából készül: „Vegy egy cserépedényt, és tégy bele nyolc uncia legjobb lisztet, hat uncia legjobb vajat és négy uncia darált cukrot. A vajat, a lisztet és a cukrot jól dörzsöld el, majd add hozzá két citrom héját és levét, valamint három nagy tojást. Az egészet alaposan keverd össze egy fakanállal, amíg a paszta finom és sima nem lesz, majd nyújtsd ki a masszát kis süteményekké; fogd az ostyasütőt, melegítsd fel a tűzhely lyukán vagy tiszta tűzön, kend meg a belső felületeket egy kis vajjal vagy egy kevés olívaolajjal. Most tegyél bele a tésztamasszából, és csukd össze; tedd a vasalót a tűzre, és időnként fordítsd meg a tésztát, hogy mindkét oldala azonos színű legyen. Amikor megsült, nyisd szét a sütőt, kapard le a széleit, vedd ki az ostyákat, hengerítsd kis kerek rúdra, rakd szitára és szárítsd a tűzhelynél.”

*

OLASZ MIACCE, MIASSE VAGY RUNDITT

Eredetileg köleslisztből készült. Az első dokumentum 1488-ból származik, mely szerint a fő összetevője a köles volt, csak később, a középkor végén került hozzá a hajdina, a XVII. században a kukorica, végül a XIX. század elejétől a búzaliszt.

Az olaszországi Piemont régióban a germán eredetű *walser* népcsoport a legősibb recept szerint, édes és sós változatban is készíti a parázs fölé helyezett vaslapon sütött különféle lepényeket és ostyákat. A *Canavese* és *Biellese miasse* kukorica- és búzaliszt keverékéből készül, amelyhez eredetileg csak vizet és só adtak, ízesítője pedig csupán a sütőlapra kent disznósír volt. Csak később került bele tej, tojás, vaj, olaj. Helyi sajtokkal, savanyú káposztával vagy más ízesítővel fogyasztják, édes változata is létezik. A *miacce e runditt* tésztája búzaliszt és hajdina keverékéből áll.

Valsesiában a *miacce* kizárólag fehér lisztből, valamint tejből, tojásból, tejszínből vagy olajból, vízből, sóval készül. A készítés módja mindegyiknél ugyanaz: az összekevert tésztát merőkanállal, bezsírozott, speciális fém sütőlapokra csorgatják. A gazdagabb tészták inkább palacsintához vagy tortillához hasonlítanak, amelyet négybe hajtva pancettával (házi sonkával vagy szalámmal) és sajttal töl-

tenek meg. Léteznek csak liszttel, tejjel és sóval készült miacce is, amely egészen ostyaszerű, száraz és ropogós. Ennek édes verziója az ugyancsak ostyaszerű *dolce miacce*, amelyet tejszínhabbal, mézzel, kakaóval, mogyorós-kakaós tejszínnel vagy lekvárral fogyasztanak. Az ókorban a sütőlapok kőből készültek, később a nemesi családok kezdték vas sütőlapok használatát, amelyeket gyakran a címerükkel díszítettek.

STROOPWAFEL

Vékony, de tömör, édes ostya szirupos töltelékkel, amely a hollandiai Gouda városából származik. Kemény tésztája lisztből, vajból, barna cukorból, élesztőből, tejből és tojásból készül. Hagyományos házi módszer szerint a rácsozott ostyasütőbe közepes méretű tésztagolyókat tesznek. Amikor az ostya megsült és még meleg, kétfelé vágják. A karamellás-szirupos meleg töltelék a két fél lap közé kenik, ami összeragasztja őket.

Hollandiában és Belgiumban nagyon népszerű ez a sütemény, amit ma már üzemekben állítanak elő, és nagyon sok országba exportálnak.

GALETTES CAMPINOISES / KEMPENSE GALETTEN

Belgiumban népszerű ostya, a vastagabb, tömörebb fajtából. Merev és ropogós, de a magas vajtartalom miatt omlós és elolvad a szájban.

A HÍRES KARLOVARSKÉ OPLATKY

A hagyományos karlsbadi ostyák évszázadokon át hozzátartoztak a híres fürdőváros egyedi hangulatához. Ennek ellenére készítésük kezdete a homályba vész. Az édes kerek ostyákról tanúskodó legrégebb nyom egy, a XVIII. század második harmadából származó *oplatnice*, vagyis ostyasütő. Ezzel akkor még csak 13 cm átmérőjű, de már gazdagon díszített finomságot készíthettek. Az első írásos emlék a karlsbadi ostyákról egy 1788-as útikönyvből származik. Ez még házi készítésű ostyák hagyományáról tudósít, amelyek egé-

Karlovarské oplatky, Karlovy Vary, Csehország

szen az 1860-as évekig jellemezték a fürdővárost. Ekkor a gyógyfürdői ostyák népszerűsége annyira megnőtt, hogy a házi készítésű ostyákkal már nem tudták kielégíteni a keresletet és megnyílt az első nagyüzemi pékség. A Karl Bayer cég folyamatosan növekedett, és ezzel párhuzamosan a fürdői ostyák népszerűsége is, immár valamennyi északi fürdőhelyen.

A nemzetközi díjakat is szerzett karlsbadi ostyát számos európai országba exportálták, és a cég a németországi és ausztriai-magyarországi császári udvarok kizárólagos ostyaszállítója lett. 1904-ben a karlsbadi ostyapékségek száma huszonkettő volt. Ezeket a második világháború után egy vállalatba tömörítve államosították, majd a rendszerváltozást követően magáncégek vették át a gyártást.

A strasbourgi európai bíróság hosszú pereskedés folyt oltalom alatt álló (eredetvédett) termék minősítése ügyében.

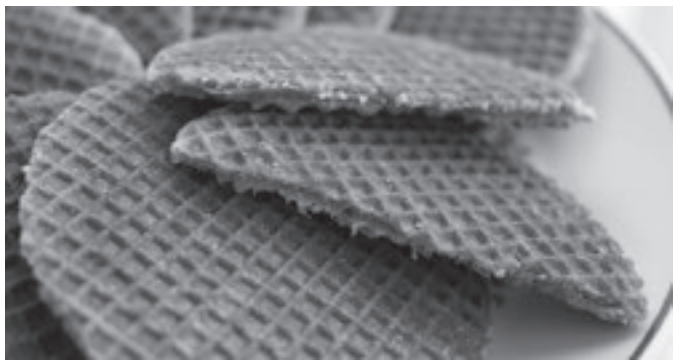
A MAGYAR OSTYA

Az ostyasütés a Kárpát-medence irányába a magyar táplálkozástudományok szerint feltehetően a Németalföld felől terjedt délnémet és cseh-morva közvetítéssel. Az első ostyasütővasak a XVI. századból ismertek, hazánkban is vannak késő reneszánsz kori példányok. A XVIII–XIX. századi szakácskönyveinkben is előfordulak ostyareceptek, vagy az ostya említése. Simai Kristóf 1795-ös, Körmöcbányán írt kéziratot szakácskönyvében például három helyen utal arra, milyen állagúnak kell lennie az ostyatésztának.

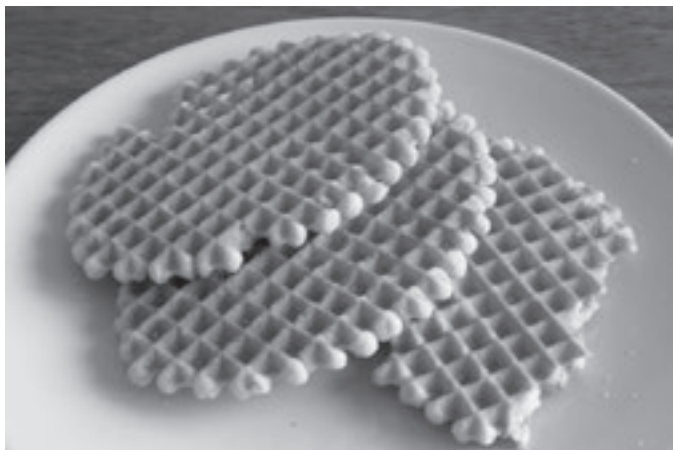
Czifray István 1817-ben kiadott *Magyar nemzeti szakácskönyve* a XIX. század meghatározó, több kiadást megélt gasztronómiai munkája külön fejezetben hétféle ostyareceptet közöl. Zilahy Ágnes 1891-es *Valódi magyar szakácskönyvében* egy klasszikusnak nevezhető, édes, fahéjas ostya elkészítését írja le, amely apróra tört mandulával is gazdagítható.

A karlsbadi ostya egy újabb cukrászati divathullámot indított el, elsősorban a polgárság körében. A XIX–XX. század fordulójára kiadott szakácskönyvek legtöbbször tartalmaz ostyareceptet, az 1910 körüli és az azt követő munkákban pedig már a „karlsbadi” ostya, pontosabban a natúr változathoz készíthető töltelékes torták és egyéb édességek készítésének módját is megtalálhatjuk.

A csemegeként fogyasztott ostya közismert magyar elnevezése *molnárkalács*, néhol *molnárlaska*, *molnárpogácsa* onnan ered, hogy a régi, kis teljesítményű vízi- vagy szárazmalmokban sokszor napokat kellett az őrlésre várni, s ezalatt az idő alatt a tarisznyában hozott kenyér megfogyatkozott. Ilyenkor a molnárné, vagy maguk az őrletők molnárkalácsot sütöttek és ettek a malomban. A molnárkalács-, illetve ostyasütés hagyományairól, valamint a jelenkori örökség- és élelmiszer-kezelési folyamatokról a folytatásban lesz szó. Addig is, aki teheti, kóstolja meg ezt a finomságot!

Stroopwafel, Gouda, Hollandia

Galettes campinoises / Kempense Galetten, Belgium

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Interview with the Hajdu-Németh siblings. Ilona, Balázs and László aged fourteen, sixteen, seventeen, respectively were all born in the USA into two well-known Hungarian-American families (Hajdu-Németh/Magyar) active in folk dance, music and Hungarian community in New Jersey. About ten years ago their parents decided to try living full time in Hungary and they're still here. In addition to their school work, the children have since been immersed in folk music and dance here in Hungary. László and Balázs play and now tour with the young folk ensemble Sarjú Banda on an ever-soaring level. Balázs and Ilona dance with the Angyalföldi Vadrózsa Folk Dance Ensemble. Here the kids talk about their experiences changing countries and their plans for the future. By Grozdits Károly.

Page 6 Interview/conversation with Magyar Kálmán. Kálmán talks about the Pontozó Festival recently held in New Brunswick, New Jersey, and about the American-Hungarian folk dance movement. For decades Kálmán, his wife Magyar Judit, his children and more recently his grandchildren have been key figures, key organizers and inspiration in US Hungarian communities for upholding Hungarian tradition and culture. Kálmán – an articulate, introspective and realistic interviewee – talks about the history of the Pontozó Festival, the Hungarian Symposium, and dance groups in the New Jersey and New York area, discussing camps and events in the USA and his own reasons for his longstanding dedication. He says that "...in America the McDonald's culture is too strong and it will easily absorb a person's identity – unless a person makes a conscious effort to maintain it...". Magyar Kálmán immigrated to the US with his parents at the age of 18. After spending much of his adult life in the USA, some years ago he returned to Hungary where he lives with his family. At the age of 78 he is still an active promoter of Hungarian culture. By Antal-Ferenc Ildikó published May 3rd, 2023 at 777blog.hu

Page 9 Táncház 50 is a series of articles, stories and memories from earlier years of the dance house movement. In the first article written by a journalist in 1984 criticizes commentary in a book from the same time period which pronounced the dance house to be "defunct, extinct, finished..." The author of the piece printed here had written an overview of the status of the dance house movement across Hungary which he submitted to the various media. None of the media wanted to publish his overview of the dance house claiming it was not a currently relevant topic and that the movement was "not a community forming factor". One weekly newspaper rejected his article claiming that the existence of folk culture (meaning folk music, dance, craft, folklore) was 'globally questionable'. His report of the nation-wide status of the dance house movement was published finally in a periodical called "*Táncművészet*" [dance culture]. By Dezső László first published in 1984 in the second issue of the *Téka Füzet*. Folk dancer, dance teacher, researcher Redő Júlia looks back over the years offering a few of her memories and impressions of the dance house movement. She remembers going to the Kassák Klub dance house in the 1970s as a kid with her parents. Juli also remembers an evening in 1994 at the Molnár utca dance house

when a group of the best traditional musicians from Transylvania's Kalotaszeg region arrived to Budapest so the ethnomusicologists could document their music. One of the musicians, Berki Ferenc 'Árus Feri's now famous and fondly remembered comments are printed here. **Bagi István** recalls the Fonó's *Utolsó Óra* [Final Hour] series of Wednesday night dance houses with traditional musicians and singers from Transylvania. In particular, a time when Zerkula János (traditional fiddler from Transylvania's Gyimes region) played, and the same evening was inspired to dance to music played by Laka Kicsi Aladár (traditional fiddler from another area of Transylvania). Bagi István also remembers two traditional singers from Transylvania Szilágyi Anna and Takács Anna whom he became acquainted with at the Fonó.

Page 16 The Nomad Generation during Hungary's Kádár era/'Kádár's Arcadia'. By ethnographer, writer Zelnik József – Part 1. Written in 2012 this is an intellectual philosophical piece discussing Hungary's back to the roots 'Nomad Generation' and the dance house movements and their place in Hungarian history. He discusses what the re-discovery of folk art and its celebration in dance and music – meant in the early years of the movement. This long article examines the cultural/social/political environment in which the 'renaissance of Hungarian folk arts' appeared. He discusses 'what really happened over the last half century in Hungary'. In this process he mentions the Bible, Satan, Israel and the Jews, Trianon, Áczél György, Makovecz, many 'isms (social-, liberal-, human-, commun-, progressiv-, utopia-, modern-, etc), the political philosophy of Eric Vogelín, 'gnostic movements' and Csoóri Sándor (poet, writer, 1930–2016 – 'the true intellectual leader of the dance house movement'). Excerpt from his final comments: "... through free [recreational] folk dancing, the [dance house] movement found the freedom that was prohibited from social life [of the period]..."

Page 22 New Publicaton: Korniss Péter: HOSSZÚ ÚTON/THE LONG ROAD – Szék/Sic 1967–2022; photographer Korniss Péter's most recent photo album. For the last 55 years Korniss has returned regularly to photograph the people and life in the Transylvanian village of Szék. Korniss was born (in 1937) not far away from Szék in the Transylvanian city of Kolozsvár/Cluj Napoca, where he spent his childhood – then his family moved to Budapest in 1949. He didn't visit the village of Szék until 1967. His haunting photographs document traditional life and changes the community has seen. Published by Brokart, Csíkszereda, Romania 2023. ISBN 9786068994628. Printed here is Bartis Attila's forward from the book.

Page 30 Ethnographer, dance researcher Felföldi László's study: "Folklore in the Media Through the Example of Hungary's Danube Folklore Festival". This paper addresses: the role of the media and problems, approaches, methods in folk dance research today; present goals of research; the Danube Folklore Festival's 'news-worthiness' from the viewpoint of the festival founders and organizers (the festival was founded in 1967–68); the value of

the festival from the researchers' point of view; the news value of the festival from the point of view of public/cultural recreation professionals; the public media's receptiveness to what the festival offers as newsworthy; the political stance on the value of, and the role of peasant culture in public culture; the media's effect on folk dance and folk music. Part of his closing comments reads approximately: "...From the period starting in 1990 to the present, new forms of news, opinion forming, and 'mediation' have developed. These have drastically changed cultural politics, cultural policy of festival organizers, the audience and the media professionals' methods and points of view..." First published in [Folk Dance in the Media] – a conference publication. Ed.: Pál-Kovács Dóra, Szőnyi Vivien, Varga Sándor. Hungarian Academy of Dance, Budapest. 2019.

Page 38 Kóka Rozália: final part in her series on the folk custom of *kibőjtölés* – 'fasting out'. Custom practiced by Bukovina Székely Hungarians which involves several days or weeks of fasting and praying to rid oneself of bad luck or bad feelings, or to wish appropriate punishment on someone who has wronged you. Quotes from interviews with informants are provided giving specific examples on 'fasting out' with helpful intentions – such as wishes for: healing, good luck, for someone's safe return to home, knowing a time of death. Examples are also provided for 'fasting out' to wish harm on someone for: stealing, causing harm, slander (defamation), abuse, injury caused, disappointment or desertion in love and murder. Between 1968 and 1970 Kóka Rozália collected 150 stories about this custom.

Sue Foy

folkMAGazin

2023/3, XXX. évfolyam, 3. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,

Juhász Katalin, Kóka Rozália,

Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldi ról: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB

11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap

Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Sinkó Veronika grafikája Kóka Rozália „Hol volt, hol nem volt...” című sorozatához (36. oldal)

Hátsó borító: Konfirmáló lányok járvány idején, 2021 – fotó: Korniss Péter

KORNISS PÉTER: HOSSZÚ ÚTON

Szék 1967–2022

Bookart, Csíkszereda, 2023

ISBN 978-606-8994-62-8

296 oldal, 310 x 320 mm, varrott

www.bookart.ro

20233

2023/3 • XXX. évf. 3. szám

FOLKMAĞAZIN³⁰

Nemzeti
Kulturális
Alap